

Broj: Ž-BL-02-39/21

Datum: 21.09.2021. godine

BOSNA I HERCEGOVINA
PARLAMENTARNA SKUPŠTINA BOSNE I HERCEGOVINE
SARAJEVO

PRIMLJENO: 30-09-2021			
Organizaciona jedinica	Klasifikaciona oznaka	Redni broj	Broj priloga
0102	37-1	1803	21

B

Predmet: Specijalni izvještaj o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini, dostavlja se-

Poštovani,

Institucija Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine je tokom 2021. godine sačinila Specijalni izvještaj o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

Zaštita lica s invaliditetom je jedan od najosjetljivijih i najspecifičnijih elemenata društveno-razvojne, ekonomske i socijalne politike uopšte. Osiguravanje jednakog tretmana licima s invaliditetom nije pitanje socijalne pomoći nego osnovnih ljudskih i građanskih prava.

Tokom izrade ovog specijalnog izvještaja, Ombudsmani su sačinili pregled međunarodnih dokumenata ljudskih prava koji garantuju licima s invaliditetom pravo na rad, pregled pozitivnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine, praksu Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, a provedeno je i sveobuhvatno istraživanje postupanja i praksi nadležnih organa na nivou Bosne i Hercegovine, entiteta i kantona. Ombudsmani su konsultovali i organizacije lica s invaliditetom, čiji su stavovi, takođe uvršteni u tekst specijalnog izvještaja.

Ombudsmani su nadležnim organima uputili preporuke, čije provođenje treba rezultovati bezuslovnom primjenom međunarodnih standarda i uspostavljanjem efikasnog zakonodavnog i institucionalnog sistema za ostvarivanje i zaštitu prava na rad lica s invaliditetom.

Specijalni izvještaj je objavljen na web stranici ove institucije, link u nastavku:

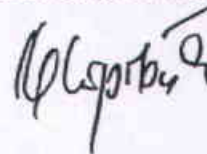
<https://www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=318&lang=BS>

<https://www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=318&lang=HR>

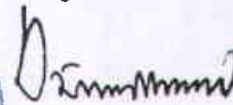
<https://www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=318&lang=SR>

S poštovanjem,

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine

Prof.dr. Ljubinko Mitrović

Dr. Jasminka Džumhur

Nives Jukić

Specijalni izvještaj

**o efikasnosti zakonskih rješenja o profesionalnoj
rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom
u Bosni i Hercegovini**

Banja Luka, maj 2021. godine

Specijalni izvještaj o efikasnosti zakonskih rješenja o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini

Banja Luka, maj 2021. godine

Izdavač

Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine

78 000 Banja Luka/Akademika Jovana Surutke 13

e-mail: bl.ombudsmen@ombudsmen.gov.ba

www.ombudsmen.gov.ba

Autori Izvještaja:

Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine:

prof. dr. Ljubinko Mitrović

dr. Jasminka Džumhur

Nives Jukić, dipl. iur.

Radna grupa:

Irma Hadživdić, MA iur., pomoćnica Ombudsmena/šefica Odjela za praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom

Zorica Tatić, dipl. iur., stručna savjetnica u Odjelu za praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom

Naida Spužević, dipl. iur., stručna saradnica u Odjelu za praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom

Tehnički uredio:

Dragan Perić, šef Odjela za informacione tehnologije

Napomena: Izrazi koji se koriste u Specijalnom izvještaju, a koji imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu, obuhvataju na jednak način i muški i ženski rod.

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. METODOLOGIJA RADA.....	8
3. RELEVANTNO ZAKONODAVSTVO	10
3.1. Međunarodni standardi	10
3.1.1. Novi evropski trendovi	13
3.2. Domaće zakonodavstvo	14
3.2.1. Bosna i Hercegovina	14
3.2.2. Federacija Bosne i Hercegovine	15
3.2.3. Republika Srpska	17
3.2.4. Brčko Distrikt BiH	20
4. POSTUPANJE I PRAKSA INSTITUCIJE OMBUDSMENA ZA LJUDSKA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE	21
4.1. Žalbe u Instituciji ombudsmena	22
4.1.1. Ekonomsko-socijalni status osoba s invaliditetom	22
4.1.2. Obrazovanje i zapošljavanje	25
4.1.3. Zapošljavanje u javnim organima	26
4.1.4. Prednost pri zapošljavanju	27
4.1.5. Pristupačnost	29
4.1.6. Namjensko trošenje novca	30
4.1.7. Podrška preduzećima koja zapošljavaju osobe s invaliditetom	31
4.2. Uticaj pandemije koronavirusa COVID-19 na mogućnost zapošljavanja osoba s invaliditetom.....	32
4.3. Zapažanja Ombudsmena iz godišnjih, specijalnih izvještaja i podnesaka upućenih tijelima Ujedinjenih nacija.....	34
5. ANALIZA STANJA U BOSNI I HERCEGOVINI.....	36
5.1. Odgovori i zapažanja nadležnih ministarstava u Bosni i Hercegovini	36
5.1.1. Aktivnosti nadležnih ministarstava	36
5.1.2. Programi za zapošljavanje osoba s invaliditetom	38
5.1.3. Promotivne kampanje i edukacije	40
5.1.4. Nadzor nad primjenom propisa	41
5.1.5. Prijedlozi za prevazilaženje problema	43
5.2. Podaci fondova za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske	44
5.2.1. Profesionalna rehabilitacija osoba s invaliditetom	44
5.2.2. Zapošljavanje osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada	46
5.2.3. Zapošljavanje osoba s invaliditetom putem programa poticaja	49
5.2.4. Evidencije o subjektima koji su dužni zapošljavati osobe s invaliditetom	49
5.2.5. Mehanizmi praćenja i kontrole obračuna i uplate posebnog doprinosa/novčanog iznosa	52
5.2.6. Pregled podataka o izvršavanju obaveza poslodavaca i obaveza fondova za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom	54
5.2.7. Stimulans za novo zapošljavanje	57
5.2.8. Postignuti rezultati i izazovi u radu	59

5.2.9. Poduzete i planirane mjere s ciljem povećanja zaposlenosti osoba s invaliditetom	60
5.3. Odgovori i zapažanja zavoda za zapošljavanje	62
5.3.1. Priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju	62
5.3.2. Predrasude i diskriminacija pri zapošljavanju osoba s invaliditetom	64
5.3.3. Programi usmjereni na zapošljavanje osoba s invaliditetom	65
5.3.4. Koordinacija nadležnih organa i informisanost o pravima osoba s invaliditetom.....	66
5.4. Stavovi Udruženja poslodavaca.....	67
5.5. Iskustva organizacija osoba s invaliditetom u oblasti zapošljavanja osoba s invaliditetom	69
5.5.1. Pozitivna praksa kroz najbolje modele podrške zapošljavanju osoba s invaliditetom	70
5.5.2. Informisanost i edukacija osoba s invaliditetom.....	70
5.5.3. Profesionalna rehabilitacija i osposobljavanje osoba s invaliditetom.....	72
5.5.4. Mjere za unapređenje profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom	73
5.5.5. Institut pritužbe	74
6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	78
7. PREPORUKE.....	88
ANEKS I - PRIMJERI UPITNIKA UPUĆENIH JAVNIM ORGANIMA U BOSNI I HERCEGOVINI.....	92
ANEKS II- PREGLED ZAPRIMLJENIH ODGOVORA	99

1. UVOD

Više od milijarde ljudi u svijetu živi s nekim oblikom invaliditeta, od kojih skoro 200 miliona ima značajne poteškoće u funkcionisanju. Veliki broj osoba s invaliditetom ima urođeni invaliditet, dok je određeni broj invaliditet stekao kroz društveno djelovanje. Rad i konflikti predstavljaju značajnije uzroke nastanka invaliditeta, kao posljedice određenih društvenih djelovanja. Globalno, postoji porast broja osoba s invaliditetom, što je posljedica starenja svjetske populacije jer je veći rizik od invaliditeta kod starijih osoba, te globalnog povećanja hroničnih bolesti kao što su: dijabetes, kardiovaskularne bolesti, karcinom i poremećaj mentalnog zdravlja.¹

Zaštita osoba s invaliditetom je jedan od najosjetljivijih i najspecifičnijih elemenata društveno-razvojne, ekonomske i socijalne politike uopšte. Osiguravanje jednakog tretmana osobama s invaliditetom nije pitanje socijalne pomoći nego osnovnih ljudskih i građanskih prava. Pitanje invaliditeta je složen društveni fenomen koji praktično zadire u sve oblasti savremenog života i iziskuje multisektorski pristup i saradnju različitih organa vlasti, jedinica lokalne samouprave, civilnog sektora, ali i osoba s invaliditetom i organizacija osoba s invaliditetom. Naglasak se stavlja na garantovanje ravnopravnosti osoba s invaliditetom, nediskriminaciju i njihovo puno učešće u društvu.

Pored svakodnevno lošeg ekonomsko-socijalnog statusa, osobe s invaliditetom u Bosni i Hercegovini su tokom pandemije koronavirusa COVID-19 najviše osjetile negativne posljedice različitih mjera usvojenih s ciljem suzbijanja bolesti COVID-19.

Dokument koji je pred vama bavi se pitanjem efikasnosti zakonskih propisa u oblasti zapošljavanja osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Zaposlenje i rad igraju veoma važnu ulogu u životu čovjeka. Rad se može definisati kao svrsishodna i organizovana čovjekova aktivnost usmjerena postizanju nekih korisnih efekata kojima se zadovoljavaju različite individualne, ali i društvene potrebe². Osim uticaja na ekonomsku sferu, rad ostvaruje efekte i na psihološku, socijalnu, ali i druge sfere života.

Bosna i Hercegovina je ratifikovala niz međunarodnih dokumenata kojima se osobama s invaliditetom garantuje jednak tretman i postupanje bez bilo kojeg oblika diskriminacije, a položaj osoba s invaliditetom uređen je brojnim zakonskim i podzakonskim aktima u Bosni i Hercegovini. Najznačajniji dokument međunarodnog javnog prava jeste Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom.³ UN Konvencija predstavlja prvi sveobuhvatni dokument koji osobama s invaliditetom garantuje prava i osnovne slobode, a članom 27. UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom garantuje se pravo na rad i zapošljavanje.

¹ Specijalni izvještaj o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini, Banja Luka, februar 2018. godine, dostupno na:

https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2018051809032286bos.pdf

² Petz, B. (ur.) (1992): Psiholgijski rječnik, Prosvjeta, Zagreb;

³ Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol, Rezolucija A/RES/61/106 od 13. decembra 2006. godine. Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju UN o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih nacija, kao i Opcioni protokol 12. marta 2010. godine, a Konvencija je stupila na snagu 11. aprila 2010. godine.

Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine i prema rezultatima Popisa stanovništva iz 2013. godine, populaciju Bosne i Hercegovine čini 3.531.159 stanovnika.⁴ Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske i prema rezultatima Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova iz 2013. godine u Republici Srpskoj živi 1.170.342 osoba (571.812 muškaraca i 598.530 žena). Od ukupnog broja popisanih stanovnika, broj osoba s invaliditetom je 294.058 ili 8,3%, dok nepoznat status ima 51.407 osoba, od čega su 132.975 muškarci i 161.083 žene. U Federaciji Bosne i Hercegovine broj osoba s invaliditetom je 181.927, u Republici Srpskoj 104.454, dok u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine taj broj iznosi 7.677⁵.

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine objavila je dokument „*Bosna i Hercegovina u brojevima, 2020*“⁶, prema kojem od ukupnog broja stanovnika podaci o nezaposlenosti ukazuju da je u 2019. godini 13,6% muškaraca bilo nezaposleno, dok taj procenat za žene iznosi 18,8%. Od ukupnog broja stanovnika u Bosni i Hercegovini, njih 126.324 su korisnici nekog vida socijalne zaštite⁷, a iz podataka je vidljivo da su osobe s invaliditetom česti korisnici socijalne zaštite. Na osnovu navedenih podataka, može se izvesti zaključak da je prisutan loš socijalni status osoba s invaliditetom, a prema žalbama zaprimljenim u Instituciji ombudsmena, jedan od uzroka takvog statusa jeste i nemogućnost zaposlenja.

Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine, djelujući u skladu s ovlastima propisanim Zakonom o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine⁸ i postupajući po žalbama koje se odnose na povredu prava na rad osobama s invaliditetom i provodeći istrage po službenoj dužnosti, uočili su određene nedostatke pozitivnog zakonodavstva koje reguliše ovo pitanje, ali i poteškoće i nedosljednosti u samoj primjeni istog, kako na strani javnih organa tako i od strane poslodavaca koji zapošljavaju osobe s invaliditetom. Nažalost, još uvijek postoje predrasude poslodavaca pri zapošljavanju osoba s invaliditetom.

Naprijed navedeno rezultiralo je zaključkom Ombudsmena Bosne i Hercegovine broj Oi-K-SA-112-5/20 od dana 19.10.2020. godine kojim je imenovana radna grupa za izradu Specijalnog izvještaja o efikasnosti zakonskih rješenja o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, s ciljem utvrđivanja trenutnog stanja predmetne oblasti u Bosni i Hercegovini.

Tokom izrade ovog Specijalnog izvještaja, Ombudsmeni su sačinili pregled međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima koji garantuju osobama s invaliditetom pravo na rad, pregled pozitivnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine, praksu Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, te je sprovedeno sveobuhvatno istraživanje postupanja i praksi nadležnih organa na nivou Bosne i Hercegovine, entiteta i kantona. Ombudsmeni su konsultovali i

⁴ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini proveden je od 1. do 15. oktobra 2013. godine. Republika Srpska nije priznala rezultate koje je objavila Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine;

⁵ Preuzeto sa: <http://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=6>

⁶ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, „*Bosna i Hercegovina u brojevima, 2020*“, dostupno na: http://www.bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2021/NUM_00_2020_TB_1_BS.pdf

⁷ Prema navedenom dokumentu, korisnikom socijalne zaštite se smatra svaka osoba koja se nalazi u stanju socijalne potrebe i koja je u toku izvještajne godine jednom ili više puta koristila određene oblike i mjere socijalne zaštite i usluge socijalnog rada. Korisnici su razvrstani u dvije osnovne uzrasne grupe – maloljetni i punoljetni korisnici;

⁸ „Službeni glasnik BiH“, broj 19/02, 35/04 i 32/06;

organizacije osoba s invaliditetom, čiji su stavovi, također, uvršteni u tekst Specijalnog izvještaja.

Nadležnim organima upućene su preporuke, čija provedba treba rezultirati безусловnom primjenom međunarodnih standarda i uspostavljanjem efikasnog zakonodavnog i institucionalnog sistema za ostvarivanje i zaštitu prava na rad osoba s invaliditetom.

Ovim putem izražavamo zahvalnost nadležnim organima, fondovima za profesionalnu rehabilitaciju, udruženjima poslodavaca i organizacijama osoba s invaliditetom za pruženi doprinos pri izradi ovog Specijalnog izvještaja, a posebno za sugestije i prijedloge koji su doprinijeli kreiranju konačnog teksta Specijalnog izvještaja.

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine

prof. dr. Ljubinko Mitrović

dr. Jasminka Džumhur

Nives Jukić

2. METODOLOGIJA RADA

Specijalni izvještaj o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom sačinjen je s ciljem utvrđivanja trenutnog stanja u Bosni i Hercegovini. Svrha ovog dokumenta jeste pregled važećeg zakonodavstva koje reguliše oblast zapošljavanja osoba s invaliditetom, utvrđivanje efikasnosti postojećih institucionalnih mehanizama, te istraživanje pozitivnih i negativnih aspekata važećih pravnih propisa, kao i njihova implikacija u praksi.

Teorijsko (desk) istraživanje obuhvata analizu međunarodnih standarda koje je Bosna i Hercegovina ratifikovala, a koji su od značaja za oblast rada i zapošljavanja osoba s invaliditetom, analizu zakonske regulative na nivou Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko Distrikta BiH, kao i usklađenost domaćih propisa s međunarodnim standardima, prevashodno s UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom kao najznačajnijeg dokumenta koji osobama s invaliditetom garantuje niz različitih prava, među kojima je pravo na rad i zapošljavanje.

Za potrebe sveobuhvatnog sagledavanja stanja u Bosni i Hercegovini sprovedeno je empirijsko istraživanje s ciljem utvrđivanja stanja i postojećih praksi “na terenu”. S obzirom da je dokument sačinjen u vrijeme pandemije koronavirusa COVID-19, u vrijeme kada su na snazi bile epidemiološke mjere, radna grupa nije bila u mogućnosti obaviti intervju s relevantnim akterima. Stoga su kreirani upitnici koji sadrže pitanja koja su imala za cilj utvrđivanje postojećeg stanja, u smislu poštivanja ključnih odredbi Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, efikasnosti instituta predviđenih zakonskim propisima, efikasnosti kontrole i nadzora nad primjenom propisa i slično. Primjeri svih upitnika sadržani su u Aneksu I.

Osim nadležnim javnim organima⁹, upitnici su upućeni udruženjima poslodavaca¹⁰ i organizacijama osoba s invaliditetom¹¹.

⁹ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i resorna ministarstva svih deset kantona u Federaciji BiH, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske, Poreska uprava Republike Srpske, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge - Pododjel za socijalnu zaštitu Brčko Distrikta BiH, JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine, JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida Republike Srpske, Federalni zavod za zapošljavanje i kantonalne službe za zapošljavanje, JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske, JU Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine;

¹⁰ Udruženje poslodavaca Federacije Bosne i Hercegovine, Unija udruženja poslodavaca Republike Srpske i Udruženje poslodavaca Brčko Distrikta BiH;

¹¹ Centar za osposobljavanje, prekvalifikaciju i rehabilitaciju osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine “Proroha” Sarajevo, Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine, Udruženje građana Informativni centar za osobe s invaliditetom “Lotos” Tuzla, Koalicija organizacija osoba s invaliditetom Grada Bijeljina “Kolosi”, Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, Savez slijepih Republike Srpske, Savez gluhih i nagluhih Republike Srpske, Savez distrofičara Republike Srpske, Koordinacioni odbor invalidnih udruženja Unsko-sanskog kantona, Udruženje mladih “Ružičnjak - Los Rosales” Mostar, Savez organizacija za podršku osobama s intelektualnim teškoćama Federacije Bosne i Hercegovine “SUMERO”, Koalicija “Neformalna grupa organizacija osoba s invaliditetom regije Doboј”, Udruženje paraplegičara oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida Prijedor, Udruženje paraplegičara Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine “My right”, Udruženje paraplegičara i oboljelih od dječije paralize Kantona Sarajevo, Udruženje roditelja i prijatelja osoba s posebnim potrebama “Sunce” Mostar, JU Centar za prevenciju,

Podaci iz zaprimljenih upitnika su kvalitativno obrađeni i prikazani u posebnom poglavlju i u zaključcima Specijalnog izvještaja.

Specijalni izvještaj o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini sastoji se od ukupno sedam poglavlja. Pored uvoda i metodologije rada iz Poglavlja 1 i Poglavlja 2, dokument u Poglavlju 3 sadrži pregled međunarodnih i domaćih standarda, dok se Poglavlje 4 odnosi na pregled postupanja i prakse Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Poglavlje 5 sadrži analizu stanja u Bosni i Hercegovini, u Poglavlju 6 su data zaključna razmatranja Ombudsmena, dok su preporuke Ombudsmena sadržane u Poglavlju 7.

3. RELEVANTNO ZAKONODAVSTVO

3.1. Međunarodni standardi

Međunarodni dokumenti kojima se garantuju ljudska prava polaze od principa da svaki čovjek ima urođena, jednaka, neotuđiva i univerzalna prava, koja proizlaze iz dostojanstva svih ljudskih bića. U okviru međunarodnih dokumenata, svakako je značajno ukazati na dokumente usvojene od strane Ujedinjenih naroda, te regionalne dokumente usvojene od strane Vijeća Evrope. Država se kao nosilac međunarodnog suvereniteta, prihvatanjem međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima, obavezala na to da će uspostaviti mehanizme kojima reguliše ostvarivanje prava i sloboda svim osobama na svojoj teritoriji. Prava osoba s invaliditetom utvrđena su nizom međunarodnih standarda koje je ratifikovala BiH i koji imaju ustavnu snagu jer su sastavni dio Ustava BiH¹².

Kada se govori o zaštiti ljudskih prava, odnosno prava na rad unutar sistema Ujedinjenih naroda, najvažniji dokument predstavlja *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UNDHR)*¹³ koja članom 23. svakom čovjeku garantuje pravo na rad, slobodan izbor zaposlenja, pravo na pravične i zadovoljavajuće uslove rada, kao i na zaštitu od nezaposlenosti.

Važno je istaknuti i dokument prve generacije ljudskih prava *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESR)*¹⁴ koji članom 6. garantuje pravo na rad. Nadalje, članom 7. Pakta predviđeno je pravo svakog čovjeka na uživanje pravičnih i povoljnih uslova rada. Svaki čovjek ima pravo na jednaku platu i nagradu za rad jednake vrijednosti, na bezbjednost i higijenske uslove rada, kao i na podjednaku mogućnost za unapređenje na radu, uzimajući u obzir jedino dužinu radnog staža i njegovu sposobnost za rad.

*Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom (CRPD)*¹⁵ članom 26. garantuje pravo na habilitaciju i rehabilitaciju, članom 27. garantuje se pravo na rad i zapošljavanje, dok je članom 28. zagarantovano pravo na odgovarajući životni standard i socijalnu zaštitu. U smislu člana 5. sva prava predviđena Konvencijom ostvaruju se na principima ravnopravnosti i nediskriminacije.

¹² Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) (ICCPR); Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) (ICESCR); Konvencija o pravima djeteta (1989) (CRC); Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979) (CEDAW); Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1966) (CERD); Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja (1984) (CAT); Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda;

¹³ Usvojena je na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 10. decembra 1948. godine;

¹⁴ Usvojen i otvoren za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine 2200A (XXI) od 16. decembra 1966;

¹⁵ Ministar za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine je 30.7.2009. u New Yorku potpisao Konvenciju UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Opcioni protokol, a Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH na 65. sjednici, održanoj 7.12.2009. dao je saglasnost za ratifikaciju Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Opcionog protokola.

Također, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je 2003. godine prihvatilo *Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom*¹⁶ koja propisuju pravila kojih se trebaju pridržavati države u osiguranju životnih uslova i ostvarivanju prava osoba s invaliditetom. Odlukom o prihvatanju „Standardnih pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom”¹⁷, nadležni organi vlasti u Bosni i Hercegovini, entiteti i Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine, obavezni su zajedničkim djelovanjem provoditi aktivnosti s ciljem poboljšavanja položaja osoba s invaliditetom. Pravilo 7 navedenih Pravila bavi se pitanjem zapošljavanja i propisuje da zakoni i propisi ne smiju negativno diskriminirati osobe s invaliditetom i ne smiju postavljati prepreke njihovom zapošljavanju, te da nadležne vlasti Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko Distrikta BiH trebaju aktivno podupirati integraciju osoba s invaliditetom u otvorena zapošljavanja.

Pravo na rad kao osnovno ljudsko pravo garantovano je *Evropskom socijalnom poveljom Vijeća Evrope*¹⁸. Povelja sadrži posebna prava za osobe s invaliditetom, posebno u članu 15. Povelje, kojim se osobama s invaliditetom garantuje pravo na neovisnost, socijalnu uključenost i sudjelovanje u životu zajednice.

Vijeće Evrope je usvojilo *Strategiju Vijeća Evrope za osobe s invaliditetom 2017-2023*.¹⁹ kojom se utvrđuju prioriteti Vijeća Evrope u ovom području za razdoblje od 2017. do 2023. godine. Također se daju smjernice, te se države članice i ostale učesnice žele potaknuti kad je riječ o politikama, aktivnostima i mjerama kako bi se osigurala provedba prioriteta na nacionalnom i lokalnom nivou. Strategijom su obuhvaćena sva građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava. Njome se utvrđuje obaveza Vijeća Evrope i njegovih država članica da prava učine stvarnim za sve osobe s invaliditetom, neovisno o njihovim poteškoćama. Prema navedenoj Strategiji, jednakost je osnovno načelo svih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Tijela Vijeća Evrope, države članice i ostali relevantni akteri trebali bi nastojati promovirati jednakost i nediskriminaciju svih osoba s invaliditetom, posebno inkluzivnim obrazovnim sistemom i razvojem inicijativa osposobljavanja, komuniciranja i zapošljavanja. One trebaju ciljati široki

¹⁶ Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom usvojila je Generalna skupština Ujedinjenih naroda 23. decembra 1993. godine; Usvojena od strane Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 30. septembra 2003. godine, („Službeni glasnik BiH“, broj 41/03);

¹⁷ Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 30. septembra 2003. godine donijelo je Odluku o prihvatanju;

¹⁸ Bosna i Hercegovina je Evropsku socijalnu povelju ratifikovala 7. oktobra 2008, a na snagu je stupila 1. decembra 2008. godine. Bosna i Hercegovina se shodno Dijelu III član 1 stav 1 tačka c) revidirane Evropske socijalne povelje obavezala na primjenu sljedećih odredbi: član 1. - pravo na rad - u cijelosti; član 2. - pravo na pravične uslove rada - u cijelosti; član 4. - pravo na pravičnu naknadu - stav 3; član 5. - pravo na organizovanje - u cijelosti; član 6. - pravo na kolektivno pregovaranje - u cijelosti; član 7. - pravo djece i mladih na zaštitu - u cijelosti; član 8. - pravo zaposlenih žena na porodijsku zaštitu - u cijelosti; član 9. - pravo na stručno usmjeravanje - u cijelosti; član 11. - pravo na zdravstvenu zaštitu - u cijelosti; član 12. - pravo na socijalnu zaštitu - stavovi 1 i 2; član 13. - pravo na socijalnu i medicinsku pomoć - stavovi 1, 2, i 3; član 14. - pravo na korištenje službi socijalne zaštite - u cijelosti; član 16. - pravo porodice na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu - u cijelosti; član 17. - pravo djece i mladih na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu - u cijelosti; član 20. - pravo na jednake mogućnosti i jednak tretman u pitanjima zapošljavanja i zanimanja bez diskriminacije na osnovu spola - u cijelosti; član 21. - pravo na informisanje i konsultacije - u cijelosti; član 22. - pravo na učešće u određivanju i unapređivanju rada i radnog okruženja - u cijelosti; član 23. - pravo starih osoba na socijalnu zaštitu - u cijelosti; član 28. - pravo predstavnika radnika na zaštitu u preduzeću i dodjeljivanje adekvatnih sredstava - u cijelosti;

¹⁹ Strategija Vijeća Evrope za osobe s invaliditetom 2017-2023, dostupna na:

<http://posi.hr/wp-content/uploads/2018/02/Strategija-Vijeca-Europe-za-osobe-s-invaliditetom-2017-2023.pdf>

raspon stručnjaka, uključujući državne službenike i pružatelje usluga te moraju biti razvijene uz aktivno uključivanje osoba s invaliditetom, njihovih porodica te predstavničkih organizacija.

Vijeće Evrope usvojilo je Preporuku o Akcionom planu za osobe s invaliditetom za period 2006–2015. godine²⁰. Ključni cilj Akcionog plana je da dovede do potpunog učešća osoba s invaliditetom u društvu, s aktueliziranjem problema invaliditeta na svim područjima politike kao krajnjim ciljem. Plan daje sveobuhvatan okvir konkretnih preporuka, dovoljno prilagodljivih specifičnim uslovima pojedinih zemalja. Plan je koristan izvor inspiracije privatnim preduzećima, nevladinim organizacijama i drugim međunarodnim organizacijama. I na kraju, ali i najvažnije, Akcioni plan promovira osnovni koncept da je potrebno savjetovati se s osobama s invaliditetom i njihovim predstavnicima kao interesnom grupom u postupku donošenja odluka koje utiču na njihove živote, od oblikovanja nacionalne politike do ličnih tema.

Međunarodna organizacija rada (MOR) izdala je ***Preporuku o stručnom osposobljavanju i preosposobljavanju osoba s invaliditetom R99***²¹ kojom je predviđeno da će se poduzeti sve moguće i potrebne mjere za stvaranje i razvoj službi za profesionalno osposobljavanje, koje bi osobama s invaliditetom pomagale da izaberu ili promijene struku. Kao moguće metode, u zavisnosti od nacionalnih uslova u određenoj zemlji i svakog individualnog slučaja, preporučeni su razgovori sa savjetnikom za usmjeravanje, ispitivanje profesionalne prošlosti, školskog izvještaja i drugih dokumenata koji svjedoče o opštoj ili profesionalnoj spremi osobe s invaliditetom, kao i ljekarski pregled. Preporuka dalje predviđa da bi stručno osposobljavanje osoba s invaliditetom trebalo da zainteresovanim osobama omogući vršenje one ekonomske aktivnosti u kojoj će moći da koriste svoja stručna znanja ili sposobnosti, vodeći pri tome računa o perspektivi zaposlenja. Osposobljavanje bi trebalo da traje „sve dok se osoba s invaliditetom ne osposobi da normalno radi u uslovima jednakim sa zdravim radnicima, ako je za to sposobna“. Izuzetno je značajna činjenica da Preporuka izričito predviđa da se protiv osoba s invaliditetom ne bi smjela vršiti bilo kakva diskriminacija po osnovu invalidnosti, u pogledu plate i ostalih uslova rada, ukoliko je rad osoba s invaliditetom iste vrijednosti kao rad ostalih radnika. Osobe s invaliditetom trebale bi uživati pravo da prihvate zaposlenje koje im odgovara kod poslodavca koga oni izaberu, kao i svi ostali radnici. Preporuka predviđa da bi naročito trebalo isticati sposobnosti i kapacitet za rad zainteresovanih osoba s invaliditetom, a ne invalidnost.

Kao dopuna naprijed navedene Preporuke, usvojena je ***Konvencija Međunarodne organizacije rada o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalidnih lica C 159***²². Članom 2. Konvencije C 159 u prvi plan se stavlja socijalna jednakost i obaveza primjene na sve kategorije osoba s invaliditetom. Također je predviđeno i da svaka članica formuliše, realizuje i periodično revidira nacionalnu politiku o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, imajući u vidu uslove, praksu i mogućnosti. Članom 3. uspostavljen je cilj koji se ogleda u tome da se obezbijedi stavljanje odgovarajućih mjera profesionalne rehabilitacije na raspolaganje svim kategorijama osoba s invaliditetom i da se unaprijede mogućnosti za zapošljavanje svih osoba na otvorenom tržištu rada. Politika profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom zasniva se na načelu jednakih mogućnosti radnika – osoba s invaliditetom, i svih ostalih radnika.

²⁰ Preporuku usvojio Komitet ministara 5. aprila 2006. na 961. zasjedanju zamjenika ministara;

²¹ Preporuka usvojena u junu 1955. godine;

²² Konvencija usvojena na Generalnoj konferenciji Međunarodne organizacije rada, koju je u Ženevi sazvalo Administrativno vijeće Međunarodnog biroa rada i koja se sastala na 69. zasjedanju 1. juna 1983. godine;

Treba poštivati mogućnosti i jednakost tretmana radnika i radnica s invaliditetom. U smislu člana 4. Konvencije, pozitivne mjere usmjerene na postizanje stvarne jednakosti tretmana i mogućnosti radnika s invaliditetom se ne bi trebale smatrati diskriminacijom prema drugim radnicima. Konvencija predviđa i da bi se s predstavnicima organizacije poslodavaca i radnika trebalo konsultovati oko realizacije politike profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Također je predviđeno i konsultovanje organizacija osoba s invaliditetom oko primjene spomenute politike (član 5).

Preporuka Međunarodne organizacije rada o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalidnih lica R 168²³. Ova Preporuka služi kao dopuna Konvencije C 159 i Preporuke R 99 o profesionalnom osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom. Od novih mjera posebno se ističe insistiranje na stvaranju mogućnosti za zapošljavanje na otvorenom tržištu rada uz finansijske podsticaje poslodavcima, na razumnim adaptacijama, uklanjanju komunikacijskih, arhitektonskih i prijevoznih barijera, promovisanju primjera uspješno zaposlenih s invaliditetom, ali i na pružanju podrške zaštitnim radionicama i kooperativama osoba s invaliditetom.

3.1.1. Novi evropski trendovi

Posljednja desetljeća donijela su važne promjene u odnosu društva prema osobama s invaliditetom. Prepoznata je uloga države u pružanju podrške u oblasti ekonomsko-socijalnog osnaživanja, a posebno je senzibiliziran princip inkluzije osoba s invaliditetom u sve društvene sfere. Ovdje je važno naglasiti da se ključna promjena odnosila na to da se primjena medicinskog modela, koji se fokusira na liječenje ili održavanje medicinskog stanja, zamjenjuje tzv. socijalnim modelom, koji podrazumijeva učešće države, porodice, lokalne zajednice i drugih relevantnih institucija. U oblasti zapošljavanja prepoznata je vrijednost tzv. socijalnog poduzetništva, koje se na početku ogledalo u zapošljavanju nezaposlenih osoba koje nisu mogle pronaći posao na otvorenom tržištu rada, a među kojima su i osobe s invaliditetom. Potom je uslijedila faza razvoja društvenih preduzeća, a razvoj informacionih tehnologija doprinio je kreiranju tzv. inovativnog društvenog poduzetništva.

Evropska politika zapošljavanja je obuhvatila osnovne principe o slobodnom kretanju kapitala, roba i usluga na jedinstvenom tržištu rada i integrisala u dokument The Single Market Act (Akt o jedinstvenom tržištu) i Social Business Initiative (Inicijativa za socijalno poduzetništvo). Navedeni dokumenti su postavili regulatorni okvir za formiranje fondova koji će finansirati projekte i poslovne subjekte. U vezi s tim, značajnu ulogu u zapošljavanju osoba s invaliditetom imaju: Evropski socijalni fond (ESF) čije prioritete finansiranja postavlja Evropska komisija, Evropski fond za prilagođavanje globalizaciji (EGF), Evropski fond za socijalno poduzetništvo (EuSEF) i Venture Capital Fund namijenjen socijalnim poduzetnicima za zajednička ulaganja za djelovanje u dvije ili više zemalja.²⁴

²³ Usvojena 1983. godine;

²⁴ Udruženje poslodavaca Federacije BiH, „Evropska praksa i zapošljavanje OSI“, dostupno na: <http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Evropska20praksa20i20zapoC5A1ljavanje20osoba20sa20invaliditetom.pdf>

3.2. Domaće zakonodavstvo

Brojni su zakonski i podzakonski propisi koji se direktno ili indirektno bave pitanjem rada i zapošljavanja osoba s invaliditetom. U ovom dijelu Specijalnog izvještaja dat je pregled domaćeg zakonodavstva, obuhvatajući zakonske i podzakonske propise na nivou Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, kao i nadležnost kantona u ovoj oblasti. S obzirom na obimnost zakona, u nastavku teksta su izdvojene ključne napomene o navedenim zakonskim propisima.

3.2.1. Bosna i Hercegovina

U Aneksu I Ustava BiH²⁵ pod nazivom: Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini pobrojano je 15 međunarodnih dokumenata. Među navedenim dokumentima su: Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda s pripadajućim protokolima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima s pripadajućim fakultativnim protokolima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije itd. U odredbi člana II.2 Ustava BiH propisano je: *„Prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.“*

U odredbi člana II.3 Ustava BiH propisano je: *„Bosna i Hercegovina i oba entiteta će osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda.“* Tačkom 4. istog člana propisano je da je *„uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog Ustava, osigurano je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status“.*

Članom III. Ustava Bosne i Hercegovine uređene su nadležnosti i odnosi između institucija Bosne i Hercegovine i entiteta. Tačkom III istog člana propisano je da *„sve vladine funkcije i ovlaštenja koja nisu ovim Ustavom izričito povjerena institucijama Bosne i Hercegovine pripadaju entitetima“.*

S ciljem uspostavljanja okvira za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim osobama u Bosni i Hercegovini, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine je usvojila **Zakon o zabrani diskriminacije**²⁶ kojim se utvrđuju odgovornosti i obaveze zakonodavne, sudske i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i pravnih lica i pojedinaca koji vrše javna ovlaštenja (u daljnjem tekstu: nadležne institucije), da svojim djelovanjem omoguće zaštitu, promovisanje i stvaranje uslova za jednako postupanje. Zakonske mjere i radnje neće se smatrati diskriminacijskim kada se svode na nepovoljno razlikovanje ili različito postupanje ako su zasnovane na objektivnoj i razumnoj opravdanosti. Afirmativne mjere su zasnovane na realizaciji razumnih prilagođavanja s

²⁵ Ustav Bosne i Hercegovine, dostupno na:

http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

²⁶ „Službeni glasnik BiH“, broj 59/09 i 66/16;

ciljem osiguravanja principa jednakog postupanja u odnosu na invalidne osobe. Poslodavci su zato, prema potrebi u konkretnom slučaju, dužni poduzeti odgovarajuće mjere, radi omogućavanja da invalidna osoba ostvari pristup, učestvuje ili napreduje u zaposlenju, odnosno da učestvuje u obuci, ako takve mjere ne nameću nesrazmjern teret poslodavcu.²⁷

Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini²⁸ pruža okvir i pravac za ujednačeno djelovanje institucija vlasti na svim nivoima, s ciljem smanjivanja neujednačenosti koja u ovoj oblasti postoji u Bosni i Hercegovini. Ovim dokumentom obezbjeđuje se ujednačen pristup organa vlasti i drugih institucija u Bosni i Hercegovini pri regulisanju prava i statusa osoba s invaliditetom. Svaka osoba s invaliditetom, bez obzira na uzrok nastanka invaliditeta, mjesto prebivališta, spol i dob, za istu vrstu i stepen invaliditeta treba da ostvaruje približno ista prava, što će biti određeno stvarnim potrebama osobe s invaliditetom. Politika predviđa niz mjera usmjerenih na osposobljavanje za korištenje preostalih sposobnosti, uspješnog sudjelovanja na tržištu rada, zapošljavanja i smanjenja siromaštva.

3.2.2. Federacija Bosne i Hercegovine

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine²⁹ u članu II.2. propisuje: „*Ljudska prava i slobode - Federacija će osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u dokumentima navedenim u Aneksu ovog Ustava.*“ Članom III.2. tačka e) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine propisano je da su federalna vlast i kantoni nadležni, između ostalog, i za socijalnu politiku.

U Federaciji Bosne i Hercegovine 2010. godine usvojen je poseban zakonski propis koji na sistemski način uređuje oblast profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom i koji na ravnopravan način tretira osobe s invaliditetom bez obzira na vrstu i način nastanka invaliditeta. Radi se o ***Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine***³⁰ koji uređuje pitanje ostvarivanja, priznavanja i provođenja profesionalne rehabilitacije, pravo i uslove za zapošljavanje pod opštim i posebnim uslovima, samozapošljavanje, vođenje evidencija o zaposlenim osobama s invaliditetom, sredstva za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje. Istim Zakonom uređeno je i pitanje djelokruga rada i funkcionisanja Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom³¹. Fond je javna ustanova i osniva ga Parlament Federacije

²⁷ Član 5. Zakona o zabrani diskriminacije (izuzeci od jednakog postupanja);

²⁸ Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini, „Službeni glasnik BiH“, broj 76/08, dostupna na: <https://www.vladars.net/srSPCyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/Politika%20u%20oblasti%20invalidnosti%20u%20BiH.pdf>

²⁹ "Službene novine FBiH", broj 1/1994, 1/1994 - Amandman I, 13/1997 - Amandmani II-XXIV, 13/1997 - Amandmani XXV i XXVI, 16/2002 - Amandmani XXVII-LIV, 22/2002 - Amandmani LVI-LXIII, 52/2002 - Amandmani LXIV-LXXXVII, 60/2002 - ispr. Amandmana LXXXI, 18/2003 - Amandman LXXXVIII, 63/2003 - Amandmani LXXXIX-XCIV, 9/2004 - Amandmani XCV-CII, 20/2004 - Amandmani CIII i CIV, 33/2004 - Amandman CV, 71/2005 - Amandmani CVI-CVIII, 72/2005 - Amandman CVI i 88/2008 - Amandman CIX;

³⁰ „Službene novine FBiH“, broj 9/10

³¹ U smislu člana 58. Zakona, Fond obavlja sljedeće poslove; provodi politiku razvoja i unapređivanja profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom, osim obrazovnih ustanova čija je osnovna djelatnost stjecanje osnovnog i srednjeg obrazovanja; finansira i sufinansira programe razvoja privrednih društava za zapošljavanje osoba s invaliditetom i zaštitnih radionica; vrši isplate novčanih nadoknada i stimulansa; finansira i sufinansira programe za održavanje zaposlenosti osoba s invaliditetom; vrši nadzor nad ostvarivanjem prava na novčanu

Bosne i Hercegovine. Fond Federacije BiH je, s ciljem provedbe navedenog Zakona, usvojio i niz podzakonskih akata.³²

Kada je riječ o nadzoru nad provedbom navedenog Zakona, nadzor nad zakonitošću rada i opštih akata, ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnog centra vrši federalno ministarstvo i kantonalna ministarstva nadležna za poslove rada i socijalnu politiku i Federalno ministarstvo finansija, svako u okviru svoje nadležnosti. Nadzor nad stručnim radom ustanova, privrednih društava i zaštitnih radionica vrši federalno ministarstvo i kantonalna ministarstva nadležna za poslove rada i socijalnu politiku, svako u okviru svoje nadležnosti. Zakon propisuje i niz olakšica poslodavcima pri zapošljavanju osoba s invaliditetom.

Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine³³ članom 8. propisuje zabranu diskriminacije radnika kao i osobe koja traži zaposlenje, s obzirom na spol, spolno opredjeljenje, bračno stanje, porodične obaveze, starost, invalidnost, trudnoću, jezik, vjeru, političko i drugo mišljenje, nacionalnu pripadnost, socijalno porijeklo, imovno stanje, rođenje, rasu, boju kože, članstvo ili nečlanstvo u političkim strankama i sindikatima, zdravstveni status, ili neko drugo lično svojstvo.

Zakon o državnoj službi Federacije Bosne i Hercegovine³⁴ u članu 26. propisuje da prilikom provođenja javnog konkursa Agencija osigurava da će se kod izbora državnog službenika postupati bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Članom 18. stavom 2 istog Zakona, propisano je da državni službenik ima pravo na: pošten i pravedan tretman u svim aspektima kadrovske politike, bez obzira na nacionalnost, socijalno porijeklo, entitetsko državljanstvo, prebivalište, religiju, politička i druga uvjerenja, spol, rasu, rođenje, bračni status, starosnu dob, imovinsko stanje, hendikepiranost ili drugi status.

Drugi relevantni propisi u Federaciji Bosni i Hercegovini kojima se uređuje oblast prava osoba s invaliditetom su ***Zakon o osnovama socijalne zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica s djecom***³⁵, kao i zakoni iz navedene oblasti na nivou kantona, ***Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica***³⁶, uz brojne druge zakonske propise koji se bave ostvarivanjem prava iz oblasti socijalne i boračke zaštite poput ***Zakona o osnivanju Instituta za medicinsko vještačenje***³⁷ kojim su propisani uslovi i kriteriji vještačenja zdravstvenog stanja, te ***Zakona o***

nadoknadu i stimulans i korištenja drugih sredstava Fonda; nadzire je li pravilan obračun novčane naknade iz člana 53. ovoga zakona i vjerodostojnost priloženih dokaza i drugih dokumenata (član 54); druge poslove predviđene Odlukom o osnivanju Fonda i Statutom Fonda;

³² Pravilnik o raspodjeli sredstava za finansiranje/sufinansiranje programa održivosti zaposlenosti, razvoja privrednih društava za zapošljavanje osoba s invaliditetom i zaštitnih radionica, te programa profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom broj 01-02-2-2279/21 od 19.02.2021. godine; Pravilnik o raspodjeli sredstava Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom za dodjelu novčanog stimulansa za novo zapošljavanje osoba s invaliditetom broj 01-02-2-2278/21 od 19.02.2021. godine; Pravilnik o ostvarivanju prava na isplatu novčanih naknada i subvencija - neslužbeni prečišćeni tekst - broj 01-02-2-1519/17 od 02.03.2017. godine;

³³ Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, "Službene novine FBiH", broj 26/16 i 89/18;

³⁴ Zakon o državnoj službi Federacije Bosne i Hercegovine, "Službene novine Federacije BiH", broj 29/2003, 23/2004, 39/2004, 54/2004, 67/2005, 8/2006, 77/2006 - Odluka US, 34/2010 - odluka US, 45/2010 - drugi zakon, 4/2012, 99/2015 i 9/2017 - Odluka Ustavnog suda;

³⁵ "Službene novine FBiH", broj 36/1999, 54/2004, 39/2006, 14/2009, 7/2014 - Rješenje US BiH, 45/2016, 19/2017 - drugi zakon i 40/2018;

³⁶ "Službene novine Federacije BiH", broj 33/04, 56/05, 70/07, 9/10 i 90/17;

³⁷ "Službene novine Federacije BiH", broj 70/07;

*preuzimanju prava i obaveza osnivača nad ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH*³⁸ i dr.

*Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine (2016-2021.)*³⁹ koja je Specifičnim ciljem 6 označila obavezu jačanja zapošljavanja i samozapošljavanja osoba s invaliditetom. U Strategiji se navodi da je u proteklom strateškom razdoblju najveći napredak postignut upravo u oblasti zapošljavanja te možemo konstatovati da se u Federaciji BiH otvaraju nove vizije i modeli osposobljavanja, obrazovanja, rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Riječ je o programima samozapošljavanja i socijalnog poduzetništva, koji nose potencijal za razvoj i kreiranje novih radnih mjesta i unapređenje prilika na tržištu rada za nezaposlene osobe s invaliditetom i druge teško zapošljive grupe. Istaknuto je da je potrebno unaprijediti programe zapošljavanja osoba s invaliditetom u javnom sektoru kao i na otvorenom tržištu, gdje bi se praktično moglo mjeriti njihovo stvarno uključivanje u društvo pod jednakim okolnostima.⁴⁰

3.2.3. Republika Srpska

U smislu člana 10. *Ustava Republike Srpske*⁴¹ građani Republike Srpske su ravnopravni u slobodama, pravima i dužnostima, jednaki su pred zakonom i uživaju istu pravnu zaštitu bez obzira na rasu, spol, jezik, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, socijalno porijeklo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo lično svojstvo. Članom 39. Ustava propisano je da svako ima pravo na rad i slobodu rada. Svako je slobodan u izboru zanimanja i zaposlenja i pod jednakim uslovima mu je dostupno radno mjesto i funkcija. Zaposlenima može prestati radni odnos protivno njihovoj volji na način i pod uslovima koji su utvrđeni zakonom i kolektivnim ugovorom. Svako po osnovu rada ima pravo na zaradu, u skladu sa zakonom i kolektivni ugovorom. Nadalje, članom 40. Ustava, zaposleni imaju pravo na ograničeno radno vrijeme, dnevni i sedmični odmor, te plaćeni godišnji odmor i odsustva, u skladu sa zakonom i kolektivnim ugovorom. Omladina, žene i invalidi imaju posebnu zaštitu.

³⁸ "Službene novine Federacije BiH", broj 31/08 i 27/12;

³⁹ Dostupna na:

[http://www.fbihvlada.gov.ba/file/Strategija%20za%20unapre%C4%91enje%20prava%20i%20polo%C5%BEaja%20osoba%20s%20invaliditetom%20u%20Federaciji%20Bosne%20i%20Hercegovine%20\(2016.-2021.\)%20.pdf](http://www.fbihvlada.gov.ba/file/Strategija%20za%20unapre%C4%91enje%20prava%20i%20polo%C5%BEaja%20osoba%20s%20invaliditetom%20u%20Federaciji%20Bosne%20i%20Hercegovine%20(2016.-2021.)%20.pdf)

⁴⁰ Strategijom su definisane aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 6:

- 6.1. Razvijati modele socijalnog poduzetništva s ciljem zapošljavanja i samozapošljavanja osoba s invaliditetom.
- 6.2. Uspostaviti mrežu centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriji cijele Federacije Bosne i Hercegovine koja će biti povezana s odgojno-obrazovnim ustanovama, tržištem rada i Federalnim zavodom PIO/MIO.
- 6.3. Unaprijediti zapošljavanje osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada i u javnom sektoru.
- 6.4. Unaprijediti zakonski okvir koji će omogućiti efektivnije zapošljavanje osoba s invaliditetom.
- 6.5. Osigurati kontinuirano karijerno savjetovanje učenika s invaliditetom.
- 6.6. Uključiti u proces zapošljavanja osoba s invaliditetom i zavode za zapošljavanje, te privrednike kojima bi trebalo predstaviti kompetencije završenih studenata i prednosti zapošljavanja osoba s invaliditetom.
- 6.7. Podsticati zadružno udruživanje.
- 6.8. Podsticati žensko poduzetništvo, s posebnim naglaskom na žene s invaliditetom.
- 6.9. Promovisati društveno poduzetništvo.

⁴¹ Ustav Republike Srpske, dostupan na:

https://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/lat/ustav_republike_srpske.pdf

Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalida u Republici Srpskoj⁴² uređuju se prava, uslovi i postupak profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom i smanjenom radnom sposobnošću, osnivanje organizacija i djelatnost ustanova, privrednih društava i drugih organizacija koje se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem invalida, pod opštim i posebnim uslovima. Ovaj Zakon na jednakoj osnovi tretira osobe s invaliditetom bez obzira na vrstu i način nastanka invaliditeta.

U smislu navedenog Zakona, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida je javna ustanova koja vrši ovlaštenja koja se odnose na sprovođenje profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja invalida. Osnivač Fonda je Republika Srpska.

Nadzor nad korištenjem sredstava Fonda obavlja upravni odbor Fonda. Nadzor nad zakonitošću rada i opštih akata Fonda i ustanova vrši Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite. Inspeksijski nadzor nad poštivanjem zakona i propisa koji se tiču zapošljavanja i radnih odnosa invalida vrši Republička uprava za inspeksijske poslove, posredstvom nadležnih republičkih inspektora i inspektora u jedinicama lokalne samouprave. Inspeksijski nadzor nad poštivanjem zakona i propisa donesenih u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa invalida u republičkim organima uprave i jedinicama lokalne samouprave vrši Upravna inspekcija.

Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida je, s ciljem provedbe navedenog Zakona, usvojio i niz podzakonskih akata.⁴³

Zakon o radu Republike Srpske⁴⁴ u članu 19. zabranjuje diskriminaciju osobe koja traži zaposlenje i zaposlenog prilikom ostvarivanja prava na zaposlenje i prava po osnovu rada na osnovu bilo kojeg obilježja koje nije u direktnoj vezi s uslovima posla. U smislu člana 12. Zakona, radnik invalid ima pravo na posebnu zaštitu. U smislu člana 30. Zakona, osobe s invaliditetom zasnivaju radni odnos pod uslovima i na način utvrđen ovim Zakonom, ako posebnim zakonom nije drugačije određeno. Nadalje, članom 115. istog Zakona propisano je da radniku koji je povrijeđen na radu ili je obolio od profesionalne bolesti poslodavac ne može otkazati ugovor o radu za vrijeme dok je zdravstveno nesposoban za rad, bez obzira da li je radnik s poslodavcem zaključio ugovor o radu na neodređeno ili na određeno vrijeme. Ako je radnik zaključio ugovor o radu na određeno vrijeme, period zdravstvene spriječenosti za rad ne uračunava se u vrijeme trajanja ugovora o radu.

Zakon o državnim službenicima Republike Srpske⁴⁵ članom 7. propisuje da su rukovodioci organa i državni službenici u obavljanju svojih poslova dužni poštivati principe jednakih mogućnosti i različitosti i neće vršiti diskriminaciju u odnosu na rasu, spol, jezik, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, socijalno porijeklo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo lično svojstvo.

⁴² „Službeni glasnik RS“, broj 37/12 i 82/15;

⁴³ Odluka o načinu ostvarivanja prava invalida na ekonomsku podršku broj 01-342/12 od 31.07.2012. godine, Odluka o načinu ostvarivanja prava na stimulanse pri zapošljavanju invalida broj 243-01/12 od 31.07.2012. godine, Dopune odluke o načinu ostvarivanja prava na stimulanse pri zapošljavanju invalida broj 01-1233-40/13 od 17.04.2013. godine;

⁴⁴ „Službeni glasnik RS“, broj 1/16 i 66/18;

⁴⁵ „Službeni glasnik RS“, broj 118/2008, 117/2011, 37/2012 i 57/2016;

Pitanje ostvarivanja prava iz oblasti socijalne zaštite u Republici Srpskoj, uređeno je ***Zakonom o socijalnoj zaštiti Republike Srpske***⁴⁶ koji detaljno uređuje sistem socijalne zaštite, nosioce i korisnike prava te postupak i uslove za ostvarivanje prava. Istim Zakonom uređeno je i pitanje finansiranja i nadzora nad primjenom Zakona. Prava i način ostvarivanja prava za civilne žrtve rata uređen je ***Zakonom o civilnim žrtvama rata Republike Srpske***⁴⁷. Također i osobe koje imaju utvrđen status osobe žrtve ratne torture⁴⁸ imaju pravo na podsticaj za zapošljavanje i samozapošljavanje. ***Zakonom o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca Odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske***⁴⁹ utvrđeno je pravo vojnih invalida na prednost pri zapošljavanju.

Strategija unapređenja društvenog položaja lica s invaliditetom u Republici Srpskoj 2017-2026.⁵⁰ zasniva se na više načela, među kojima je i pristupačnost. Strategija ima definisane ciljeve, među kojima je oblast ekonomske samostalnosti, zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije.

U navedenoj Strategiji istaknuto je da je radno angažovanje najefikasniji način uključivanja osoba s invaliditetom u sve životne tokove, njihovu punu i pravu integraciju i ključni element u garantovanju jednakih mogućnosti za sve osobe s invaliditetom. Navedeno je i da „*trenutno stanje u ovim oblastima dodatno usložnjava visoka stopa siromaštva, nizak stepen obrazovanja lica s invaliditetom i nekonkurentnost njihovog zanimanja i kvalifikacione strukture na tržištu rada i neravnomjerna razvijenost kapaciteta u lokalnim zajednicama*“. Također, jedan od ključnih problema je nedostatak kvalifikovanog osoblja specijalno obučenog za rad s osobama s invaliditetom i sve je više inicijativa za pokretanje vlastitih preduzeća za zapošljavanje osoba s invaliditetom i od samih osoba s invaliditetom. Međutim, problem je što nemaju od koga dobiti stručnu pomoć kakvu djelatnost da razviju, šta je to što interesuje tržište i gdje se mogu dobiti informacije i slično. To zahtijeva razvoj novog pristupa u oblasti rada koji preferira usluge posredovanja u odnosu na dosadašnji pristup u kojem dominira evidencija. Sistemska rješenja moraju svakoj grupaciji osoba s invaliditetom omogućiti da oblikuju, izražavaju i realizuju svoje osnovne razvojne potrebe, kao i posebne interese, da imaju jednake mogućnosti, a prije svega da imaju pravo na različitost.

U oblasti ekonomske samostalnosti, zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije postavljeni su sljedeći ciljevi: 1. *Povećati ekonomsku samostalnost lica s invaliditetom kroz podršku u zapošljavanju i samozapošljavanju;* 2. *Razviti socijalno preduzetništvo;* 3. *Razvijati institucionalne i stručne kapacitete za provođenje profesionalne rehabilitacije.*

⁴⁶ „Službeni glasnik RS“, broj 37/12, 90/16 i 94/19 i Uredba za zakonskom snagom o dopunama Zakona o socijalnoj zaštiti RS, „Službeni glasnik RS“, broj 42/20;

⁴⁷ „Službeni glasnik RS“, broj 24/10;

⁴⁸ Zakon o zaštiti žrtava ratne torture („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 90/18);

⁴⁹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 134/11, 9/12 i 40/12;

⁵⁰ Strategija unapređenja društvenog položaja lica s invaliditetom u Republici Srpskoj 2017-2026, dostupna na: <https://www.vladars.net/srSPCyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/dokumenti/Documents/Strategija%20unapre%C4%91enja%20dru%C5%A1tvenog%20polo%C5%BEaja%20lica%20sa%20invaliditetom.pdf>

3.2.4. Brčko Distrikt BiH

U Brčko Distriktu BiH nije usvojen poseban zakon iz oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom, niti je oblast zapošljavanja osoba s invaliditetom uređena na sistemski način. Zakonsko regulisanje ove oblasti značajno bi doprinijelo položaju, proširilo mogućnosti osoba s invaliditetom za profesionalno angažovanje, ali i napredovanje.

Zakon o radu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine⁵¹ zabranjuje diskriminaciju osoba koje traži zaposlenje i zaposlenog prilikom ostvarivanja prava na zaposlenje i prava po osnovu rada na osnovu bilo kojeg obilježja koje nije u direktnoj vezi s uslovom posla.

Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta BiH⁵² osobu s invaliditetom definiše kao osobu kod koje, usljed fizičkih ili psihičkih nedostataka, postoji potpuna ili djelimična nesposobnost za rad. Osobe s invaliditetom uživaju sljedeća prava: 1. usluge socijalnog i drugog stručnog rada; 2. novčana i druga materijalna pomoć; 3. osposobljavanje za život i rad maloljetnih osoba s posebnim potrebama i odraslih invalidnih osoba; 4. smještaj u ustanovu socijalne zaštite ili u drugu porodicu; 5. kućna njega i pomoć u kući.

Zakonom o dopunskim pravima porodica poginulih boraca i ratnih vojnih invalida u Brčko Distriktu⁵³ su uređena prava ove populacije tako da se propisuju prava kojima se osigurava adekvatna socijalna zaštita populacije koju ovaj Zakon obuhvata, te se utvrđuju uslovi i postupak za ostvarivanje tih prava. Zakonom o zdravstvenoj zaštiti Brčko Distrikta BiH pružanje potpune (preventivne, terapijske i rehabilitacijske) zdravstvene zaštite vojnih invalida, civilnih žrtava rata i porodica poginulih boraca je određeno kao mjera zdravstvene zaštite koju osigurava ova administrativna jedinica.

⁵¹ „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 34/19;

⁵² „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 01/03, 04/04, 19/07, 02/08, 21/18 i 32/19;

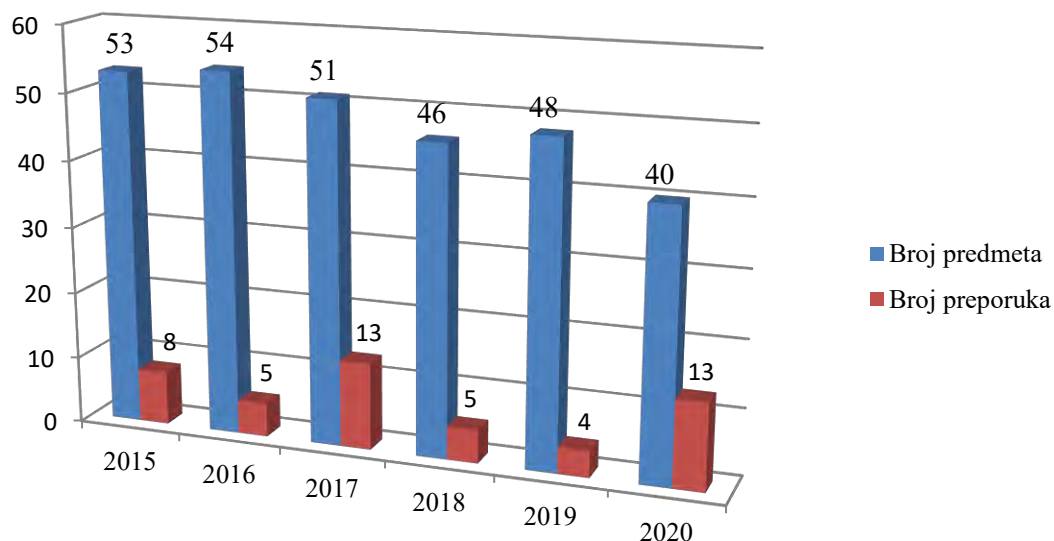
⁵³ „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 26/04;

4. POSTUPANJE I PRAKSA INSTITUCIJE OMBUDSMENA ZA LJUDSKA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE

U smislu Zakona o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine⁵⁴, Ombudsmen za ljudska prava Bosne i Hercegovine je nezavisna institucija uspostavljena s ciljem promovisanja dobre uprave i vladavine prava, zaštite i sloboda fizičkih i pravnih lica, kako je garantovano posebno Ustavom Bosne i Hercegovine i međunarodnim sporazumima, koji se nalaze u dodatku tog Ustava. Institucija ombudsmena je uspostavila Odjel za praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom (u daljem tekstu: Odjel), unutar kojeg se vrši prijem i registrovanje žalbi zbog kršenja prava i sloboda, te postupa i *ex officio* u slučajevima koji se odnose na povrede prava osoba s invaliditetom, a posebno u slučajevima kada je osobama s invaliditetom:

- a) ugroženo poštivanje dostojanstva, lične autonomije uključujući slobodu ličnog izbora i nezavisnost;
- b) uskraćeno pravo na jednake mogućnosti i osobe s invaliditetom izložene diskriminaciji;
- c) onemogućeno da se u potpunosti i učinkovito uključe u društvo;

U nastavku je dat grafički pregled broja zaprimljenih žalbi u Odjelu u periodu od 2015. do 2020. godine, uz napomenu da se kršenja prava osoba s invaliditetom često multipliciraju, pa se nerijetko žalbe registruju unutar drugih odjela (Odjel za eliminaciju svih oblika diskriminacije, Odjel za praćenje ostvarivanja građanskih i političkih prava, Odjel za praćenje ostvarivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava i sl.).

Grafikon 1

Broj zaprimljenih žalbi u referentnom periodu zasigurno ne oslikava stvarni položaj osoba s invaliditetom. Osobe s invaliditetom često nisu adekvatno informisane o pravima i mogućnostima koje imaju, a zbog različitih barijera (arhitektonskih, komunikacijskih i dr.) često nisu u mogućnosti koristiti prava koja su im zagantovana. U vezi s tim, otvara se pitanje uloge

⁵⁴ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 19/02, 35/04 i 32/06;

medija i organizacija civilnog društva u procesu informisanja osoba s invaliditetom, ali i pristupačnosti i senzibiliziranosti javnih organa za pitanja prava osoba s invaliditetom. Određen broj žalbi upućenih Instituciji ombudsmena ukazuje da promocija ljudskih prava i upoznavanje osoba s invaliditetom s istim predstavlja prvi korak u njihovom ostvarivanju, što dokazuju i postupanja Ombudsmena u pojedinačnim predmetima.⁵⁵

4.1. Žalbe u Instituciji ombudsmena

Kada je riječ o pitanju zapošljavanja osoba s invaliditetom, Ombudsmeni su u izvršavanju svog mandata provodili različite aktivnosti, najčešće usmjerene na izdavanje opštih i pojedinačnih preporuka, izvještavanje međunarodnih tijela, organa vlasti u Bosni i Hercegovine i sl, a s ciljem poboljšanja položaja osoba s invaliditetom. Za potrebe sačinjavanja ovog Specijalnog izvještaja, u nastavku teksta izdvojene su žalbe koje oslikavaju ključne probleme s kojima se susreću osobe s invaliditetom u oblasti zapošljavanja i rada.

4.1.1. Ekonomsko-socijalni status osoba s invaliditetom

Mogućnost zapošljavanja odražava se na cjelokupan ekonomsko-socijalni i društveni život osoba s invaliditetom i njihovih porodica. Brojne žalbe zaprimljene u Instituciji ombudsmena ukazuju na loš socijalni status osoba s invaliditetom⁵⁶ uzrokovan, između ostalog, i nemogućnošću pronalaska zaposlenja, niskim iznosima novčanih naknada iz oblasti socijalne zaštite, nemogućnošću stambenog zbrinjavanja i sl. Položaj osoba s invaliditetom dodatno usložnjava činjenica da u Bosni i Hercegovine nije definisan prag socijalne sigurnosti za osobe s invaliditetom.

U nastavku je navedeno nekoliko primjera kojima se podnosioci žalbe obraćaju zbog lošeg socijalnog statusa.

Udruženje građana za pomoć licima s posebnim potrebama Šamac⁵⁷ obratilo se žalbom ukazujući da nadležne vlasti krše pravo na rad roditeljima koji vode cjelodnevnu brigu o nemoćnom djetetu jer je nemoguće da se bilo gdje zaposle. Djeca i omladina su prošla kroz postupak kategorizacije i riječ je u najvećem broju slučajeva o djeci i omladini s mentalnim poteškoćama. Djeca i roditelji, odnosno porodice, ostvaruju svoja prava u skladu s pozitivnim propisima Republike Srpske (lična invalidnina, mjesečna naknada od 80 KM, što sve ukupno iznosi 180 KM), što nije dovoljno za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, te da je nepravедno cijeli teret „prebaciti“ na porodicu, odnosno na roditelje djece. Prema navodima Udruženja, obraćali su se Ministarstvu socijalne zaštite Republike Srpske, koje se poziva na odredbe Zakona o socijalnoj zaštiti Republike Srpske.

⁵⁵ Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2016. godinu, str. 82, dostupan na:

https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2017032310003163bos.pdf

⁵⁶ Ž-BL-02-411/20, Ž-BL-04-712/20, Ž-BL-02-531/16, Ž-BL-02-485/17, Ž-BL-02-667/16, Ž-SA-02-1188/15, Ž-SA-02-408/15, Ž-BL-02-276/20;

⁵⁷ Ž-BL-01-889/19;

Podnositeljica žalbe⁵⁸ obraća se zbog lošeg socijalnog statusa navodeći da je njen sin osoba s invaliditetom. Navodi da žive od pomoći koju dobijaju od ljudi. Tokom postupka pred Institucijom ombudsmena nadležni centar je dostavio informaciju o socijalnom statusu ove porodice. U istom odgovoru navodi se da je donatorskim sredstvima izgrađena porodična kuća, da je rješenjem JU Centra za socijalni rad priznat dodatak za pomoć i njegu drugog lica, da je rješenjem nadležnog centra sinu žaliteljice priznato pravo na subvenciju dijela troškova komunalnih usluga vodosnabdijevanja. Navodi se i da su članovi domaćinstva korisnici povremenih jednokratnih novčanih pomoći i da je majka korisnik porodične penzije.

Podnositeljica žalbe⁵⁹ obraća se Ombudsmenima navodeći da je staratelj kćerke kojoj je oduzeta poslovna sposobnost i da živi od 200 KM mjesečnih primanja. Podnositeljica žalbe navodi da je teškog i materijalnog i zdravstvenog stanja. U spisu se nalazi rješenje nadležnog centra o odobravanju jednokratne novčane pomoći ovoj porodici u 2019. godini. Podnositeljica žalbe tvrdi da se obraćala i republičkim organima za pomoć, ali da nije dobila nikakav odgovor. S obzirom na nadležnosti, Ombudsmeni su odlučili da se obrate nadležnom centru za socijalni rad kako bi poduzeli mjere iz svoje nadležnosti s ciljem utvrđivanja socijalnog stanja porodice podnositeljice žalbe i eventualnog odobravanja socijalne pomoći. Nadležni centar dostavlja izjašnjenje o pravima koja ostvaruje kroz sistem socijalne zaštite i da je u međuvremenu, od strane republičkih organa kojima se obraćala, uplaćena pomoć u iznosu od 300,00 KM.

Podnositeljica žalbe⁶⁰ navodi da je kao osoba s invaliditetom bez ikakvih primanja, korisnica smještaja Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, te da joj ističe ugovor o smještaju. Podnositeljica žalbe tvrdi da se nekoliko puta obraćala i nadležnom centru za socijalni rad, ali da nije dobila nikakvu pomoć u vidu pronalaženja smještaja. Jedina nada za sigurniji život joj je produženje ugovora o smještaju. Institucija ombudsmena, u kontekstu zaštite i ostvarivanja ljudskih prava, posebno uvažava međunarodne standarde i nastoji ukazati da su ljudska prava mnogo šire područje od postojećeg zakonodavnog okvira. Ovo se posebno odnosi na prava osoba s invaliditetom, koja u Bosni i Hercegovini nailaze na različitosti prema mjestu stanovanja ako se govori o entitetskom nivou, ali i opštinskom jer sva prava spadaju u domen socijalne zaštite, koja se ostvaruju upravo na lokalnom nivou, u skladu s finansijskim mogućnostima opštine. Imajući u vidu navedeno, Ombudsmeni su pozvali Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom a.d. Banjaluka da u smislu direktne primjene međunarodnih standarda odluče o molbi podnositeljice žalbe. Dana 17.07.2017. godine zaprimljen je odgovor nadležnog centra da je ugovor o smještaju produžen do 31.12.2017. godine. Podnositeljica žalbe obaviještena je o navedenom, te je savjetovano da pokrene odgovarajuće postupke pred nadležnim organima radi regulisanja plaćanja smještaja.

Centar za socijalni rad u Bijeljini uputio je žalbu⁶¹ kojom ukazuju da postojećim zakonskim rješenjem primanje po osnovu socijalne pomoći nije izuzeto od izvršenja, usljed čega se gubi svrha ove pomoći odobrene pod posebnim uslovima najugroženijoj kategoriji stanovništva. U žalbi je navedeno nekoliko primjera kojima se potpuno umanjuje svrha i značaj socijalne zaštite

⁵⁸ Ž-BL-02-411/20;

⁵⁹ Ž-BL-04-712/20;

⁶⁰ Ž-BL-02-485/17;

⁶¹ Ž-BL-05-381/18;

predviđene Zakonom o socijalnoj zaštiti⁶². Naprimjer, Osnovni sud u Bijeljini je rješenjem o izvršenju naložio JU Centru za socijalni rad da na ime prava na novčanu pomoć korisnika O.D, koja u 2018. godini iznosi za pojedinca 125,46 KM mjesečno, izvrši pljenidbu 1/3 tog iznosa svakog mjeseca na ime naknade troškova sudskog postupka i na ime duga za utrošenu električnu energiju. Pravo na novčanu pomoć iz Zakona o socijalnoj zaštiti priznaje se za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba. Ombudsmeni Bosne i Hercegovine na osnovu navoda iz žalbe, uvažavajući međunarodne i ustavne standarde koji regulišu ovu oblast, te činjenicu da je socijalna djelatnost od opšteg interesa za Republiku Srpsku, mišljenja su da postojeće zakonsko rješenje kojim je omogućeno prinudno izvršenje nad davanjima koja spadaju u domen socijalne zaštite dovodi do egzistencijalne ugroženosti građana kojima je odobrena ova vrsta davanja. Karakter ovih davanja koja se odobravaju prema posebnim uslovima, u posebnoj proceduri uslovljava posebnu zaštitu ovog stečenog prava. Dakle, Zakonom o socijalnoj zaštiti Republike Srpske nastojao se obezbijediti minimum socijalne sigurnosti, materijalne sigurnosti osobama koje nemaju drugih izvora prihoda, niti ima osoba koje su po zakonu dužne da ih izdržavaju i ukoliko su ova davanja predmet prinudnog sudskog izvršenja, ona gube svoju svrhu, i osoba ostaje bez minimuma kojim se „obezbjeduje“ njena materijalna sigurnost. Ovakvim zakonskim rješenjima budžetska sredstva izdvojena za zbrinjavanje korisnika i socijalno ugroženih osoba posredno se koriste suprotno od planirane namjene. Imajući u vidu navedeno, Ombudsmeni su dali inicijativu Narodnoj skupštini Republike Srpske da je potrebno izmijeniti Zakon o izvršnom postupku Republike Srpske na način da se u članu 137. doda stav 3 u kome bi se navelo: „(3) Izuzeta od izvršenja su primanja po osnovu socijalne pomoći”.

Podnosilac žalbe⁶³ navodi da pripada kategoriji demobilisanih boraca i da se niz godina obraćao nadležnim organima s ciljem rješavanja stambenog pitanja. Žalitelj napominje da godinama spava na ulici, da se nalazi na staranju kod Službe socijalne zaštite Općine Novo Sarajevo i kako navodi, spava u šatorskom naselju demobilisanih boraca u Sarajevu. Iz dokumentacije koja je dostavljena Instituciji ombudsmena, vidljivo je da je žalitelj bivši pripadnik Oružanih snaga Armije Bosne i Hercegovine pri čemu mu je utvrđen stepen tjelesnog oštećenja u procentu od 90% II grupe, a po osnovu kojeg ostvaruje i novčanu pomoć na ime invalidnine. Žalitelj je naglasio da ne posjeduje stambenu jedinicu, ili drugu nekretninu na području Kantona Sarajevo, te je naveo da mu je potrebna pomoć od strane nadležnih ministarstva s ciljem rješavanja stambenog pitanja i zbrinjavanja žalitelja. Postupajući po žalbi, Ombudsmeni su dana 19.02.2019. godine izdali Ministarstvu za boračka pitanja Kantona Sarajevo preporuku broj P-53/19 da se ponovno razmotri inicijativa udruženja Jedinствена organizacija boraca „Unija veterana“ Kantona Sarajevo za dodjelu stana pod zakup podnosiocu žalbe uz obavezu obavještavanja Institucije ombudsmena o mjerama poduzetim povodom realizacije spomenute preporuke u roku od 30 dana od njenog prijema. Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo je 16.04.2019. godine Instituciji ombudsmena dostavilo obavijest broj 06-10-1758-1/18 od 10.04.2019. godine u kojoj je navedeno sljedeće:

„ ...odredbama člana 6 Pravilnika za dodjelu stana pod zakup (“Službene novine Kantona Sarajevo”, broj 6/11) propisani su opći uvjeti za ostvarivanje prava na stan pod zakup pripadnicima boračke populacije kao i da je jedan od tih uvjeta i uvjet da podnosilac zahtjeva i

⁶² Službeni glasnik Republike Srpske, broj 37/12 i 90/16;

⁶³ Ž-SA-04-1004/18;

članovi njegovog porodičnog domaćinstva nisu zamijenili nekretninu i stan, da podnosilac zahtjeva i članovi njegovog porodičnog domaćinstva nisu prodali ili prenijeli nekretnine ili stan na druga lica. Ovo stoga što je na osnovu izvatka iz knjige položenih ugovora Općinskog ugovora u Sarajevu, zemljišnoknjižni broj... poduložak broj... od 23.05.2017. godine utvrđeno da je imenovani bio suvlasnik stana u ulici A.L. 50/9 površine 53 m² s udjelom od 1/2, s obzirom da je svoj suvlasnički dio poklonio kćerkama. I pored činjenice da je ovo Ministarstvo poduzimalo određene konkretne mjere u cilju pomoći imenovanom, nažalost moramo istaći činjenicu koja se odnosi na to da imenovani i ispunjava sve propisane uvjete za ostvarivanje prava na stan pod zakup, da trenutno na lokaciji Otes nema slobodnih stanova kojim raspolaže odnosno koje koristi ovo Ministarstvo.“

Cijeneći odgovor Ministarstva za boračka pitanja Kantona Sarajevo, Ombudsmeni Bosne i Hercegovine zaključuju da preporuka broj P-53/19 od 19.02.2019. godine nije realizovana, predmet je bio uvršten u godišnji izvještaj o rezultatima rada Institucije ombudsmana.

Udruženje građana „Multipla skleroza“ regije Istočna Hercegovina⁶⁴ obratilo se žalbom zbog dugogodišnjeg teškog položaja ove kategorije osoba i zahtijevaju od nadležnih organa vlasti da mogu ravnopravno učestvovati u proceduri dobivanja pripadajućih naknada za osobe s invaliditetom, kao i da im se sveukupno poboljša socijalni status, što bi značajno olakšalo teret odgovornosti njihovim porodicama koje su konstantno zadužene za pomoć i brigu. Podnositelji žalbe su u više navrata upućivali posebne podneske/molbe u resorno ministarstvo, ali pomak nije postignut. Nakon više urgencija Ombudsmana, Udruženje je dostavilo informaciju da su dobili konačni stav i mišljenje Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske u vezi s aktuelnom problematikom.

4.1.2. Obrazovanje i zapošljavanje

Član 9. Konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom obavezuje države potpisnice da poduzmu mjere, s ciljem omogućavanja potpunog učešća osoba s invaliditetom u svim područjima života. Činjenica je da suočavanje s arhitektonskim, informacionim i drugim barijerama u obrazovnim ustanovama često dovodi osobe s invaliditetom do odustajanja od visokog obrazovanja, a što u konačnici čini osobe s invaliditetom manje konkurentnim na tržištu rada. Pristupačnost podrazumijeva i omogućavanje pristupa obrazovanju i obrazovnim programima. Obrazovni sistem mora biti pristupačan, uključujući i zgrade, informacije i komunikaciju, koja obuhvata nastavni plan i program, obrazovne materijale, nastavne metode, ocjenjivanje, jezičke i usluge podrške.

Ombudsmeni su otvorili predmet po službenoj dužnosti/*ex officio* - Akcijski plan u oblasti invalidnosti za ljudska prava Bosne i Hercegovine⁶⁵. Primarni cilj Akcijskog plana je uvažavanje i ostvarivanje ljudskih prava, osnovnih sloboda i dostojanstva svih osoba bez diskriminacije na osnovu invaliditeta, kao i poboljšanje statusa osoba s invaliditetom kroz unapređenje zakonodavnog okvira i osiguranje pravne podrške i zaštite prava osoba s invaliditetom unutar Hercegovačko-neretvanskog kantona (u daljem tekstu: HNK). Za oblast profesionalne

⁶⁴ Ž-MO-02-141/18;

⁶⁵ Odluka Ombudsmana od 20.06.2020. godine, broj predmeta Ž-MO-02-81/20;

rehabilitacije i zapošljavanja nadležni su prvenstveno Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, Vlada HNK kao i Kantonalno ministarstva rada i socijalne politike i Kantonalni zavod za zapošljavanje. Ombudsmeni su provodili istražne radnje kako bi mogli pratiti metodologiju prilikom izrade Akcijskog plana i njegovu implementaciju na sjednici Vlade HNK. Više urgencija je upućeno Vladi HNK povodom realizacije o usvajanju teksta Lokalnog plana akcije u oblasti invaliditeta u HNK (2021.-2022.). Dana 02.04.2021. godine, Vlada HNK je dostavila dopis kojim obavještavaju Instituciju ombudsmena o odluci usvajanja Lokalnog plana akcije u oblasti invaliditeta u HNK na svojoj 143. sjednici, održanoj dana 22.03.2021. godine te da će ista biti objavljena u „Narodnim novinama HNK“.

U vezi s navedenom problematikom, Institucija ombudsmena je po službenoj dužnosti, a na osnovu saznanja iz medija, registrovala predmet u vezi sa slučajem studentice Pravnog fakulteta u Sarajevu, koja zbog nefunkcionisanja pristupnog lifta nije mogla neometano pristupiti zgradi Pravnog fakulteta u Sarajevu i na taj način redovno pratiti nastavu i učestvovati u obrazovnom procesu.⁶⁶ Nakon izdavanja preporuke⁶⁷, Pravni fakultet i Rektorat Univerziteta u Sarajevu informisali su Instituciju ombudsmena da su poduzeli konkretne mjere s ciljem uklanjanja arhitektonskih barijera te je na ulazu Pravnog fakulteta Sarajevu postavljena rampa kao alternativa ulaznim stepenicama.

4.1.3. Zapošljavanje u javnim organima

Javni organi, u smislu odredbi Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine, imaju dužnost zapošljavati osobe s invaliditetom srazmjerno ukupnom broju zaposlenika i to tako da bude zaposlena jedna osoba s invaliditetom na 16 zaposlenika. Ista kvota propisana je i Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida u Republici Srpskoj. Ukoliko ne izvrše navedenu obavezu, poslodavci u Federaciji BiH su dužni mjesečno pri isplati plata obračunati i uplatiti u Fond za podsticanje rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom novčani iznos u visini 25% od prosječne plate u Federaciji za svaku osobu s invaliditetom koju su bili dužni zaposliti. Ključno pitanje je koliko javni organi poštuju navedenu obavezu, na koji način se vrši kontrola uplata, te koji organ izriče sankcije u slučaju neispunjavanja obaveze.

U vezi s tim, Ombudsmeni su razmatrali žalbu direktora Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine⁶⁸, zbog povreda odredbi Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine, jer poslovni subjekti i javni organi ne zapošljavaju najmanje jednu osobu s invaliditetom na svakih 16 zaposlenika, kako je propisano Zakonom. Ombudsmeni su, nakon razmatranja žalbe, uputili preporuku Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine, Federalnom ministarstvu finansija i Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike.⁶⁹ Navedeni organi su preporukom pozvani da nakon obavljenih konsultacija s Fondom za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije

⁶⁶ Ž-SA-05-1251/18;

⁶⁷ P- 284/19;

⁶⁸ Ž-SA-02-1125/16;

⁶⁹ P-128/17;

Bosne i Hercegovine, organizacijama i udruženjima osoba s invaliditetom i organizacijama i udruženjima poslodavaca, pristupe pripremi i usvajanju izmjena i dopuna odgovarajuće zakonske i podzakonske regulative (Zakona o poreznoj upravi Federacije Bosne i Hercegovine, Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, Pravilnika o načinu uplate javnih prihoda budžeta i vanbudžetskih fondova na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine), kojima će osigurati mehanizam kontrole obračuna i plaćanja posebnog doprinosa za poticanje rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru na preporuku⁷⁰ navodi da je zakonom utvrđena obaveza uplate, ali nije utvrđen subjekt koji bi vršio kontrolu i nadzor nad naplatom doprinosa od strane pravnih lica, te u skladu sa svojom nadležnošću izricao zakonom propisane sankcije u slučaju neplaćanja propisanih naknada. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine u dostavljenom aktu⁷¹ navodi da se *„jedino izmjenom Zakona o doprinosima problem može riješiti, a da bi svaki drugi mehanizam kontrole naplate posebnog doprinosa izvan Porezne uprave, koji bi se eventualno uspostavio izmjenama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, bio nefunkcionalan i ne bi postigao željenu svrhu efikasne naplate.“*⁷²

Ombudsmeni su tokom 2018. godine razmatrali žalbu⁷³ kojom je ukazano da se žaliteljica, osoba s invaliditetom, po struci profesorica predškolskog odgoja, prijavila na javni konkurs raspisan od strane Ministarstva nauke, prosvjete, kulture i sporta Kantona 10, a uz podršku međunarodne organizacije UNICEF u Bosni i Hercegovini. Nakon provedene konkursne procedure, žaliteljica tvrdi da nije zaprimila obavijest o izvršenom prijemu, te razlozima zašto nije izabrana kao kandidat u konkursnoj proceduri, čime joj je uskraćeno pravo na korištenje pravnog lijeka. Nakon intervencije Ombudsmena, navedeno Ministarstvo je dostavilo odgovor u kojem se, između ostalog, navodi su bili uvjereni da žaliteljica radi dječijem vrtiću (bez provjere), te su dali priliku drugim odgajateljicama koje su tek završile fakultet i kojima je to prvo radno iskustvo. Nakon ukazivanja na niz propusta, te na obavezu odgovorne strane da dostavi obavijest o izvršenom prijemu svim prijavljenim kandidatima na spomenuti projekat te im na taj način obezbijedi pravo na djelotvoran pravni lijek, odlučili su angažovati žaliteljicu.⁷⁴ Ministarstvu je ukazano da, prilikom zapošljavanja osoba s invaliditetom pod opštim uslovima, subjekti su dužni poštivati odredbe Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine.

4.1.4. Prednost pri zapošljavanju

Odredbama člana 15. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine propisano je da pod opštim uslovima, osobe s invaliditetom na otvorenom tržištu rada, u državnim organima, organima pravosuđa, organima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim preduzećima,

⁷⁰ Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, akt broj 06-35/18-1720/17 od 27.06.2017. godine;

⁷¹ Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, akt broj 06-35/18-2593/18 DJ od 06.11.2018. godine;

⁷² Obavijest Ombudsmena o zatvaranju predmeta Ž-SA-02-1125/16 od 27.11.2018. godine;

⁷³ Ž-LI-04-6/18;

⁷⁴ Obavijest Ombudsmena o zatvaranju predmeta broj Ž-LI-04-6/18 od 28.05.2018. godine;

privrednim društvima i drugim pravnim licima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom u skladu sa zakonom, imaju prednost pri zapošljavanju ako pored opštih ispunjavaju i posebne uslove za radno mjesto. Osobe s invaliditetom obraćale su se Ombudsmenima ukazujući da na javnim konkursima osobe s invaliditetom nisu ostvarile pravo na prednost pri zapošljavanju.⁷⁵

Ombudsmenima se obratila žaliteljica⁷⁶ navodeći da je, prilikom provođenja konkursne procedure i izbora najuspješnijeg kandidata na radno mjesto u Službi za ekonomsko-finansijske poslove BH Telecom d.d. Sarajevo, oštećena jer je diskriminisana kao osoba s invaliditetom s utvrđenim invaliditetom I grupe i 100% oštećenjem organizma. Ombudsmeni Bosne i Hercegovine nisu utvrdili diskriminaciju po osnovu invaliditeta jer je BH Telecom d.d. Sarajevo dostavio izjašnjenje na osnovu kojeg je utvrđeno da je u tom momentu bilo zaposleno 39 osoba s invaliditetom, kao i da je izabran najbolji kandidat/kinja, a na osnovu stručnih sposobnosti izabranog kandidata.

Kada je riječ o prednosti pri zapošljavanju osoba s invaliditetom Ombudsmeni su u više pojedinačnih slučajeva zauzeli stav koji prenosimo u nastavku:

„ ...Član 5, stav 1, tačka a) Zakona o zabrani diskriminacije BiH koji definira primjenu afirmativnih mjera na prvom mjestu navodi invalidna lica kao kategoriju koja treba da bude stavljena u favorizovan položaj. U skladu s istim članom „državni organi mogu poduzeti određene mjere koje se neće smatrati diskriminacijom ako su usmjerene na ispravljanje već postojećih nejednakosti.“ U slučaju osoba s invaliditetom, to je itekako slučaj jer se njihove karakteristike direktno odražavaju na raniju mogućnost školovanja, zaposlenja, sticanja traženih iskustava i sl.

...

Nije ključno pitanje da li afirmativne mjere treba primijeniti prije ili poslije bodovanja, nego da li su u svakom konkretnom slučaju opravdane i proporcionalne. Ombudsmeni, dakle, cijene da je, uzimajući u obzir da je podnositelj žalbe ispunio sve uvjete i kriterije i da je imao 0,9 bodova manje od prvoplasiranog kandidata (odnosno manje od 1 boda), a uzimajući u obzir da se radi o Fondu koji je osnovan s ciljem profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom, davanje prednosti podnositelju žalbe u konkretnom slučaju opravdano i proporcionalno prethodno navedenom cilju, odnosno zapošljavanju osoba s invaliditetom, u konkretnom slučaju određenom vidu napredovanja imenovanjem za direktora Fonda. Osim toga, nije bez razloga u zakonskim i podzakonskim aktima kojima se regulira rad ovog Fonda, Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, Odlukom o osnivanju Fonda i Statutom Fonda predviđena obaveza davanja prednosti invalidnim licima. Dakle, u konkretnom slučaju prema procjeni Ombudsmena postoji opravdani odnos proporcionalnosti između korištenih sredstava i cilja koji se želi ostvariti...

Nadalje, jedino ograničenje koje međunarodni standardi poznaju kod primjene afirmativnih mjera je da ne mogu za posljedicu imati održavanje nejednakih ili različitih prava, kada se ostvare ciljevi zbog kojih su mjere i poduzete. Dakle, ne može se i dalje davati prednost osobama

⁷⁵ Ž-SA-06-422/15, Ž-SA-02-49/18;

⁷⁶ Ž-SA-04-1376/14;

s invaliditetom na konkursima kada stepen zaposlenosti te kategorije premaši stepen zaposlenosti opšte populacije. Naša država je nesumnjivo veoma daleko od tog standarda, pogotovo kada su u pitanju rukovodeće pozicije.“

„Tvrdnja kojom žaliteljica smatra da i na osnovu invaliditeta stiče prednost kod zasnivanja radnog odnosa, ocijenjena je kao neosnovana, budući da je prema Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine potrebno priložiti odgovarajući dokument s kojim se dokazuje invaliditet, što je žaliteljica propustila učiniti.

...

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine su stava da se prednost određenoj kategoriji lica može dati samo u slučaju istog ili približno istog broja osvojenih bodova na konačnoj listi uspješnih kandidata, dok bi apsolutno davanje prednosti u bilo kojem slučaju vodilo nepravičnim rezultatima po ostale kandidate. Prvorangirani kandidat na predmetnom konkursu osvojio je ukupno 85,42%, a žaliteljica je pozicionirana na 27. mjestu s ukupno osvojenih 79,17%. Dakle, žaliteljica nije ostvarila ni približno isti broj bodova u odnosu na prvorangiranog kandidata, zbog čega ne možemo prihvatiti kao osnovane navode žaliteljice o nepravilnom načinu bodovanja.“

4.1.5. Pristupačnost

Jedno od načela UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, sadržano u članu 3. UN Konvencije, jeste načelo nediskriminacije i pristupačnosti. Član 9. Konvencije predviđa obavezu države potpisnice da poduzme odgovarajuće mjere osiguravanja pristupačnosti osobama s invaliditetom, između ostalog i svim građevinama, cestama, prijevozu i drugim zatvorenim i otvorenim prostorima. S druge strane, poduzimanje afirmativnih mjera od strane organa vlasti i javnih organa, uključuje aktivnosti prilikom zapošljavanja osoba s invaliditetom, ali i nakon zapošljavanja, na samom radnom mjestu.

Ombudsmeni su postupali po žalbi⁷⁷ koja se odnosi na ostvarivanje prava na naknadu za prijevoz na posao i s posla zaposlenika u javnim institucijama, javnim ustanovama, fondovima i preduzećima čiji je osnivač i suosnivač Kanton Sarajevo, odnosno na *Uredbu o načinu ostvarivanja prava na naknadu za prijevoz na posao i s posla zaposlenika u javnim institucijama, javnim ustanovama, fondovima i preduzećima čiji je osnivač i suosnivač Kanton Sarajevo*⁷⁸ (u daljem tekstu: Uredba). Žaliteljica je osoba s invaliditetom s oštećenjem organizma od 90%, radi čega je prilikom odlaska na posao prinuđena da koristi javni gradski prijevoz, iako stanuje na mjestu udaljenosti od rada manje od 2 km. Donošenjem Uredbe, zaposlenicima koji stanuju na udaljenosti manjoj od 2 km ne pripada pravo na naknadu za prijevoz zbog čega smatra da je kao osoba s invaliditetom oštećena. Ombudsmeni su izdali preporuku Vladi Kantona Sarajevo, da prilikom regulisanja pitanja naknade za prijevoz za zaposlene u javnim institucijama, javnim ustanovama, fondovima i preduzećima čiji je osnivač i suosnivač Kanton

⁷⁷ Ž-SA-02-386/18;

⁷⁸ „Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 44/17;

Sarajevo, u obzir uzme potrebe osoba s invaliditetom, te omogući osobama s invaliditetom odgovarajuću naknadu za prijevoz bez obzira na udaljenost mjesta rada od mjesta stanovanja.⁷⁹

Predmet je razmatran s aspekta zaštite prava osoba s invaliditetom u svjetlu UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Podnositeljici žalbe, kao osobi s invaliditetom otežano je kretanje, radi čega se ne može očekivati da na posao dolazi bez korištenja javnog prijevoza. Ostvarivanje prava garantovanih UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom podrazumijeva obavezu države da učini sve da olakša život osobi s invaliditetom i omogući potpuno učestvovanje u svim aspektima života, rada i uključenosti u zajednicu. Kako bi se osobama s invaliditetom omogućilo nezavisno življenje i potpuno sudjelovanje u svim područjima života, potrebno je poduzeti odgovarajuće mjere kako bi im se osigurao pristup na ravnopravnoj osnovi s drugim osobama, između ostalog i radnim mjestima. Predmetna preporuka je realizovana.

Ombudsmeni su u 2016. godini uradili Specijalni izvještaj o pristupačnosti radnih prostora zakonodavnih tijela u Bosni i Hercegovini osobama s invaliditetom. Nesporno je da se omogućavanjem pristupa radnim prostorima koje koriste zakonodavni organi osobama s invaliditetom direktno utiče na omogućavanje slobode mišljenja i izražavanja, korištenje političkih prava, uključujući pravo glasa i pravo kandidovanja na izborima, na socijalnu uključenost, a samim tim i na kreiranje pravnog (odnosno političkog) okvira kojim se definiše status osoba s invaliditetom.

4.1.6. Namjensko trošenje novca

U nekoliko slučajeva koje su Ombudsmeni razmatrali, Ombudsmeni su utvrdili važnost namjenskog trošenja sredstava izdvojenih za zapošljavanje osoba s invaliditetom putem različitih projekata i poticaja fondova za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom.

Jedan od takvih slučajeva jeste žalba žaliteljice⁸⁰ koja ima dijagnoisticiranu cerebralnu paralizu, da je nakon završene osnovne i srednje škole diplomirala na Pravnom fakultetu u Banjoj Luci 24.06.2014. godine. Navodi da je krajem augusta 2014. godine saznala za oglas raspisan u Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske, odnosno da su advokatu iz Banje Luke odobrena sredstva za zapošljavanje jednog pripravnika s invaliditetom. Nakon toga, žaliteljica se prijavljuje na evidenciju nezaposlenih i aktivno traži zaposlenje, te kontaktira advokata, zakazuje intervju i pribavlja svu potrebnu dokumentaciju. Bez obzira na usmene pohvale advokata, saopćeno joj je da će na oglašena radna mjesta biti primljene tri volonterke koje će u njegovoj kancelariji volontirati do godinu dana s napomenom da nijedna od njih nema invaliditet. Žaliteljica tvrdi da joj je uskraćeno pravo na rad, da je diskriminisana po osnovu invaliditeta, te smatra da je advokat „zloupotrijebio dobijena novčana sredstava“, a da pri tome Zavod za zapošljavanje Republike Srpske nije osigurao mehanizam kontrole zaštite utroška odobrenih sredstava i zaštite prava osoba s invaliditetom. S ciljem otklanjanja uočenih nedostataka, Ombudsmeni su, izdali preporuku⁸¹ Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske, u kojoj je

⁷⁹ P-88/18 od 11.04.2018. godine;

⁸⁰ Ž-BL-02-713/14;

⁸¹ P-13/15 od 28.01.2015. godine;

konstatovano: „Nadležni organi nisu obezbijedili niti jedan mehanizam da se eventualna nepravilnost otkloni na brz i efikasan način, odnosno da se zaista i zaposli lice s invaliditetom.“ Preporuka do danas nije realizovana.

Tokom 2020. godine Ombudsmeni su zaprimili žalbe⁸² kojima se ukazuje na nezakonito i netransparentno trošenje sredstava dodijeljenih privrednim društvima za zapošljavanje osoba s invaliditetom, kao dio poticaja i programa Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine. Žalitelji su ukazivali na „praksu vraćanja novca“, odnosno nakon uplate plate za prethodni mjesec, poslodavci su osobama s invaliditetom tražili vraćanje dijela plate kako bi se „napunila kasa za naredni mjesec“. Prema navodima iz žalbi, u slučaju da su se zaposlene osobe s invaliditetom bunile ili prijavile navedenu praksu nadležnim organima, dobile bi otkaz. Ombudsmeni su nakon provedenog postupka istraživanja izdali preporuku direktoru i Upravnom odboru Fonda Federacije BiH da, vodeći se principom transparentnosti, otvorenosti javne uprave i efikasnog trošenja javnog novca, vrši neposredan, kontinuiran, obavezan i nenajavljen nadzor izvršavanja ugovornih obaveza privrednih društava s kojima su zaključeni ugovori. Također, isti organi su pozvani da osiguraju da dio izvještaja koje dostavljaju privredna društva na ime pravdanja utrošenog novca, uključuju i fotografije izrađenih proizvoda, izvršenog renoviranja, kupljene i instalirane opreme, zapisnike s održanih seminara, radionica i slično, kao i izvještaje zaposlenika o obavljenim poslovima; da obavežu privredna društva da ugovori koje zaključuju s osobama s invaliditetom obavezno sadrže opis poslova koje će zaposlenik obavljati. U istom predmetu je izdata i preporuka glavnom inspektoru Finansijske policije da poduzme hitne mjere s ciljem okončanja nadzora nad privrednim društvom koje je subjekt nadzora, a u smislu Zakona o finansijskoj policiji Federacije Bosne i Hercegovine, te da izvrši inspekcijski nadzor svih privrednih subjekata koji su korisnici sredstava Fonda Federacije BiH. Istovremeno, Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike preporučeno je da, u skladu s ovlaštenjima iz člana 66. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, u dijelu svojih nadležnosti izvrši nadzor nad zakonitošću rada i opštih akata i stručnim radom ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnog centra. U toku je praćenje realizacije navedene preporuke.⁸³

4.1.7. Podrška preduzećima koja zapošljavaju osobe s invaliditetom

Ombudsmeni su postupali po žalbama kojima se ukazuje na nemogućnost zaposlenja zbog otežanog ostvarivanja ili uskraćivanja prava i mogućnosti na zakup prostorija.⁸⁴ Ombudsmenima se tokom 2016. godine obratilo Preduzeće za zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju osoba s invaliditetom „Lotosice“ d.o.o. Tuzla.⁸⁵ Kako se navodi, preduzeće je osnovano 2004. godine i u stalnom radnom odnosu nalazi se 17 zaposlenih, od kojih je oko 75% osoba s invaliditetom. Razlog obraćanja Ombudsmenima jeste uloga Institucije ombudsmena u zaštiti i promovisanju ljudskih prava, posebno ranjivih kategorija i molbe u smislu pomoći za rješavanje problema poslovnog prostora za obavljanje djelatnosti. Navodi se da su dana 15.06.2016. godine zaprimili

⁸² Ž-SA-02-425/20 i Ž-SA-02-525/20;

⁸³ P-245/20 od 06.11.2020. godine;

⁸⁴ Ž-SA-04-1144/15, Ž-BL-02-668/16;

⁸⁵ Ž-BL-02-668/16;

obavijest da se raskida ugovor o zakupu s prethodnim zakupodavcem jer je pokrenut stečajni postupak, a preduzeće „Bingo“ kupuje baraku u kojoj su do tada bili smješteni.

S obzirom na specifičnost potreba zaposlenih, novi poslovni prostor treba da zadovolji određene standarde. Podnosioci žalbe su tražili pomoć kantonalnih vlasti u rješavanju problema zakupa poslovnog prostora, imajući u vidu značaj ovog preduzeća. Podnosioci žalbe nisu uvršteni u Nacrt budžeta kantona, te su pronašli drugu lokaciju, za koju je neophodno manje novčanih sredstava za adaptaciju pa su uputili molbu Vladi Tuzlanskog kantona za jednokratnu novčanu pomoć koja bi bila dovoljna za nastavljajanje nesmetanog rada ovog preduzeća. Ombudsmeni su uputili Vladi Tuzlanskog kantona akt s ciljem podizanja svijesti u smislu člana 8. UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona nije udovoljio zahtjevu za odobrenje nove budžetske pozicije na koju bi bilo uvršteno Udruženje.

Ombudsmeni su zaprimili žalbu privrednog društva iz Banje Luke⁸⁶ koje zapošljava osobe s invaliditetom. Razlog za obraćanje je neprimjenjivanje člana 51. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske, na način da se ne objavljuje potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama od privrednih društava ovog tipa, iako postoji zakonska obaveza i to u visini od 20% svojih potreba. Svi odgovori na pritužbe upućeni podnosiocu žalbe odbijeni su kao neosnovani, pozivajući se na odredbe člana 9. Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine, koji daje mogućnost (ali ne i obavezu) ugovornom organu da u planu nabavki definiše postupke javne nabavke rezervirane samo za kandidate, odnosno ponuđače koji zapošljavaju, u odnosu na ukupan broj zaposlenih, više od 50% osoba s invaliditetom, a koji ne mogu obavljati poslove u normalnim uslovima. Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, na zahtjev podnosioca žalbe izdalo je mišljenje⁸⁷ u kojem, između ostalog, navodi da se poslodavac koji ne ugovori 20% svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama, kažnjava novčanom kaznom za prekršaj od 1.000 KM do 15.000 KM, a da se obim poslova reguliše ugovorom na početku svake kalendarske godine. Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida a.d. u odgovoru na pitanje o efikasnosti zakonskih rješenja, navodi da su rješenja dobra, ali da je problem implementacija. Komentarišući član 51. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalida navodi da *„većina izbjegava ove obaveze. Samim tim smo zbog nedostatka posla dovedeni u situaciju da nismo u mogućnosti servisirati svoje obaveze prema radnicima i dobavljačima“*.⁸⁸

4.2. Uticaj pandemije koronavirusa COVID-19 na mogućnost zapošljavanja osoba s invaliditetom

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija (UN) je ukazao da je oko milijarde ljudi koji žive s invaliditetom u svijetu, među najteže pogođenim kategorijama stanovništva pandemijom koronavirusa i pozvao da im se osigura jednak pristup prevenciji i liječenju od bolesti COVID-19, posebno zbog činjenice da se kod osoba sa zdravstvenim smetnjama javljaju teži oblici

⁸⁶ Ž-BL-02-185/21;

⁸⁷ Broj 16-04/1-12-32/21 od 10.02.2021. godine;

⁸⁸ Broj 714/21 od 09.03.2021. godine;

oboljenja od bolesti COVID-19⁸⁹. Pored svakodnevno lošeg ekonomsko-socijalnog statusa, osobe s invaliditetom u Bosni i Hercegovini su tokom pandemije koronavirusa najviše osjetile negativne posljedice različitih mjera koje su usvajane s ciljem suzbijanja bolesti COVID-19. Najčešći problemi odnosili su se na pristup zdravstvenoj zaštiti, terapijskim i rehabilitacijskim postupcima i dostupnosti asistencije i drugih usluga podrške, ali i nemogućnost rada i/ili rad u umanjenom obimu.

Mjere socijalnog distanciranja i samoizolacije predstavljaju izazov za osobe s invaliditetom jer određen broj osoba s invaliditetom ili nije samostalno ili na različite načine zavisio od podrške drugih osoba. Nakon obustave pružanja osnovnih usluga, nisu osigurane nikakve alternative dnevnim centrima i osiguranju njege/medicinskim tretmanima, što ozbiljno utiče na ostvarivanje prava i zdravlje osoba s invaliditetom. Ograničenje kretanja osoba s invaliditetom i njihove pratnje, te ograničen pristup uslugama socijalne zaštite i podrški imali su nesrazmjeran uticaj na osobe s invaliditetom, čineći upitnom zakonitost usvojenih mjera. Kanali komunikacije u vezi s mjerama i koracima koje su poduzeli lokalni organi vlasti, a posebno štabovi civilne zaštite, nikada nisu uspostavljeni. Nijednom od usvojenih mjera koje su nametnuli nadležni organi vlasti i kantonalni štabovi nisu uzete u obzir specifične potrebe ovih osoba, što ih je dovelo u još teži položaj. Također, nedostaje učešće organizacija osoba s invaliditetom u osmišljavanju i izradi planova prevencije i pružanja odgovora, kao i učešće osoba s invaliditetom u lokalnim i državnim mehanizmima koordinacije.⁹⁰

Ombudsmeni su tokom 2020. godine uputili akt svim nadležnim organima u Bosni i Hercegovini s konkretnim zapažanjima i preporukama Ombudsmena, s ciljem zaštite prava osjetljivih kategorija građana. Izražen je stav da poduzete mjere trebaju biti pažljivo odmjerene i minimalne za zaštitu javnog zdravlja, posebno ranjivih kategorija građana. Kada je riječ o osobama s invaliditetom, istaknuto je da nadležni organi vlasti imaju povećanu odgovornost prema ranjivim kategorijama stanovništva, te da restriktivna ograničenja u odnosu na ranjive kategorije mogu dovesti to određenih posljedica po iste. Nadležni organi vlasti dužni su poduzeti mjere zaštite kao što su organizovanje radnih procesa s ciljem zaštite osoba s invaliditetom.

Ombudsmeni su tokom 2020. godine postupali po žalbi⁹¹ Društva za zapošljavanje slijepih i slabovidnih lica d.o.o. Sarajevo u kojoj se navodi da su zbog trenutne situacije s koronavirusom morali zatvoriti Centar za fizikalnu terapiju, ugostiteljsku djelatnost, a djelatnost štamparije svedena je na minimum zbog čega se, kao i većina kompanija, nalaze u teškoj finansijskoj situaciji. U žalbi se ističe da Centar za fizikalnu terapiju može organizovati rad uz poštivanje svih epidemioloških mjera (socijalna distanca, rad u smjenama, konstantna dezinfekcija, rad pod maskama itd.), te su se obratili Kantonalnoj upravi za inspeksijske poslove Sarajevo, Federalnoj upravi za inspeksijske poslove, kao i Federalnom štabu civilne zaštite sa zahtjevom da se još jednom sagleda mogućnost da u minimalnom obimu organizuje rad, jer je zaposlenost 11 osoba od kojih 10 osoba s invaliditetom, među njima 9 slijepih, dovedena u pitanje. Navode da platu za

⁸⁹ Izjava generalnog sekretara Ujedinjenih nacija dostupna na: <https://www.aa.com.tr/ba/svijet/guterres-pandemija-koronavirusa-pove%C4%87ala-nejednakost-osoba-sa-invaliditetom/1830641>

⁹⁰ Ljudska prava u periodu COVID-19 - Utvrđeni propusti u ostvarivanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, Banjalučki centar za ljudska prava, Banja Luka-Sarajevo, 2020. godina, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/2/470670.pdf>

⁹¹ Ž-BL-02-276/20;

mjesec mart 2020. godine mogu isplatiti zbog rezerve koju su ostvarili domaćinskim poslovanjem, međutim, ukoliko se ne dopusti rad u aprilu, dalji opstanak će biti upitan. Ombudsmeni su uputili akt nadležnim organima, nakon čega je podnosilac žalbe dostavio obavijest da je dozvoljen rad Udruženja.

4.3. Zapažanja Ombudsmena iz godišnjih, specijalnih izvještaja i podnesaka upućenih tijelima Ujedinjenih nacija

Iako Ombudsmeni do sada nisu radili konkretne analize koje se tiču prava na rad i zapošljavanje osoba s invaliditetom, navedeno pitanje je obuhvaćeno drugim aktivnostima Ombudsmena, prvenstveno pojedinačnim i općim preporukama, kao i zapažanjima istaknutim u godišnjim i specijalnim izvještajima. U svrhu podsjećanja na ključne probleme, u nastavku dajemo kratki pregled aktivnosti Ombudsmena u vezi s navedenom problematikom.

Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za 2018. godinu, Banja Luka, mart 2019. godine:

„Ombudsmeni su podržali podnositeljicu žalbe koja je osoba s invaliditetom, a koja je uputila Inicijativu za izmjenu regulative u oblasti polaganja pravosudnog ispita, te polaganja stručnog ispita, u dijelu koji se odnosi na naknadu za polaganje ispita (član 11. stav. 4 Zakona o polaganju pravosudnog ispita, član 13. stav 1 Uredbe o stručnom ispitu za rad u upravi Republike Srpske)⁹².“

Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za 2019. godinu, Banja Luka, mart 2020. godine:

„...Pristupačnost podrazumijeva i omogućavanje pristupa obrazovanju i obrazovnim programima. Obrazovni sistem mora biti pristupačan, uključujući i zgrade, informacije i komunikaciju, koja obuhvata nastavni plan i program, obrazovne materijale, nastavne metode, ocjenjivanje, jezičke i usluge podrške. Okruženje učenika s invaliditetom mora biti osmišljeno kako bi podsticalo inkluziju i garantovalo im jednakost tokom trajanja obrazovanja, naprimjer, školski prijevoz koji bi trebao biti inkluzivan, pristupačan i siguran, voda i sanitarni uslovi, uključujući higijenske i sanitarne čvorove, školske kafeterije i slično. Osim toga, pristupačnost podrazumijeva da obrazovanje na svim nivoima bude pristupačno za učenike s invaliditetom...“

Univerzalni periodični pregled stanja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini - III ciklus, mart 2019. godine:

„...U Bosni i Hercegovini nisu uspostavljeni jedinstveni standardi i pravila za dostupnost javnih institucija i privatnih objekata namijenjenih za javnu upotrebu. Nadležni organi morali bi posvetiti neophodnu pažnju problemima, zahtjevima i izazovima koje nosi inkluzivno obrazovanje...“

⁹² Narodna skupština Republike Srpske usvojila je Zakon o dopuni Zakona o pravosudnom ispitu u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 58/16 i 82/19) kojim su osobe s invaliditetom, bez obzira na uzrok i vrijeme nastanka invalidnosti oslobođene plaćanja naknade za polaganje pravosudnog ispita.

Specijalni izvještaj o stanju prava osoba s mentalnim i intelektualnim poteškoćama u Bosni i Hercegovini iz februara 2018. godine:

Radne i sportske aktivnosti

“Pravo zapošljavanja osoba koje su smještene u Ustanovu je otežano, pa skoro i nije moguće iz više razloga. Poseban problem su umanjene sposobnosti i mogućnosti korisnika, koje nerijetko zahtijevaju i prilagođena radna mjesta koja su još rjeđa, odnosno skoro da ih i nema, barem ne u svim dijelovima države. Kada se govori o poduzećima koja su osnovana kao invalidska, do sada je Zavod Bakovići imao iskustvo da je za javljanje za određeno radno mjesto, kako bi to preduzeće dobilo poticaj od Fonda za rehabilitaciju, potrebno dostaviti potvrdu da se osoba najmanje 3 mjeseca vodi na evidenciji zavoda za zapošljavanje, što korisnici usluga Zavoda Bakovići ne mogu zadovoljiti jer se nakon smještaja u Ustanovu prestaju voditi na toj evidenciji...”

Izvještaj Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine o primjeni UN konvencije o pravima osoba s invaliditetom iz aprila 2020. godine:

„Rad i zapošljavanje

67. Osobe s invaliditetom se i u okolnostima kada su zaposlene, susreću s mnogim preprekama prilikom zasnivanja radnog odnosa, ali i u samom pristupu radnom mjestu.

68. Ovakav stav temelji se na žalbama zaprimljenim od osoba s invaliditetom, kojima se ukazuje na problem zapošljavanja ove kategorije lica i nemogućnosti adekvatne kontrole zakonske obaveze svih poslodavaca da u slučaju nezapošljavanja osoba s invaliditetom plate odgovarajuću naknadu, u skladu sa zakonskim propisima u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj.

69. U postojećim entitetskim zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom postoji sistem kvota, kao mjera podsticanja zapošljavanja osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada. U implementaciji ovih mjera javljaju se određeni problemi, a koji se ogledaju u nepostojanju jasne definicije osoba s invaliditetom, preciznih evidencija o zaposlenim osobama s invaliditetom, kao i nepostojanje jasne obaveze koja institucija treba da vrši nadzor nad ispunjavanjem propisanih kvota ili plaćanje propisanih obaveza od strane poslodavaca.“

5. ANALIZA STANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

S ciljem prikupljanja informacija o primjeni zakonskih propisa iz oblasti profesionalne rehabilitacije u praksi, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom, provedeno je istraživanje u koje su uključeni nadležni organi na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, među kojima su nadležna ministarstva rada i socijalne politike, Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, službe/zavodi za zapošljavanje, udruženja poslodavaca i organizacije osoba s invaliditetom. Za potrebe istraživanja kreiran je set upitnika s pitanjima koja su imala za cilj utvrđivanje postojećeg stanja, u smislu poštivanja ključnih odredbi Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, efikasnosti instituta predviđenih zakonskim propisima, efikasnosti kontrole i nadzora nad primjenom propisa i slično, nedostataka u predmetnoj oblasti, ali i prijedloga za poduzimanje mjera s ciljem otklanjanja nedostataka. Na osnovu analize stanja kreirana su zaključna zapažanja i definisane preporuke koje će doprinijeti unapređenju položaja osoba s invaliditetom kada je riječ o oblasti zapošljavanja. Aneks II sadrži pregled svih javnih organa i udruženja koji su dostavili odgovor na upitnik.

5.1. Odgovori i zapažanja nadležnih ministarstava u Bosni i Hercegovini

Upitnik upućen nadležnim ministarstvima rada i socijalne politike sadržavao je set pitanja koja se odnose na aktivnosti koje ministarstva sprovode, postojeće i planirane programe usmjerene na zapošljavanje osoba s invaliditetom, promotivne kampanje/edukacije, probleme s kojima se suočavaju i slično. Također, pitanja obuhvaćena upitnikom odnosila su se i na pitanje efikasnosti kontrole i nadzora nad zakonitošću rada ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnih centara.

5.1.1. Aktivnosti nadležnih ministarstava

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine je dostavilo odgovor⁹³ u kojem je navedeno da su aktivnosti navedenog Ministarstva usmjerene isključivo na izvještavanje po UN Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom.

Prema informacijama dostupnim na službenoj internet-stranici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, Vijeću za osobe s invaliditetom koje djeluje pri Vijeću ministara Bosne i Hercegovine je istekao mandat 30.10.2019. godine i do danas nije imenovan novi saziv Vijeća. Vijeće za osobe s invaliditetom Bosne i Hercegovine je stručno i koordinirajuće tijelo Vijeća ministara Bosne i Hercegovine zaduženo za praćenje i promociju prava osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Isto je formirano s ciljem ispunjavanja obaveza Bosne i Hercegovine koje proizlaze iz člana 33. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Vijeće za osobe s invaliditetom Bosne i Hercegovine se sastoji od 20 članova, od čega 10 predstavnika nadležnih institucija Bosne i Hercegovine, njenih entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine i 10 predstavnika organizacija osoba s invaliditetom s područja oba entiteta i Brčko Distrikta Bosne i

⁹³ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, akt broj 01-37-1-999-2/21- TB od 10.03.2021. godine;

Hercegovine.⁹⁴ Odlukom o formiranju Vijeća za osobe s invaliditetom Bosne i Hercegovine⁹⁵ su definisane, između ostalih, i nadležnost u promociji ljudskih prava osoba s invaliditetom, iniciranje i aktivno učešće u izradi i donošenju, te kasnije vršenje monitoringa realizacije strateških akcionih, planskih, iniciranje projekata podrške svim drugim udruženjima osoba s invaliditetom i realizacija svih drugih aktivnosti kojima se promoviše i poboljšava položaj osoba s invaliditetom, koordinacija aktivnosti između nadležnih organa i institucija u Bosni i Hercegovini, priprema izvještaja, analiza, preporuka i mišljenja u vezi s konkretnim mjerama i mogućim rješenjima za zaštitu prava i interesa osoba s invaliditetom slično.

Na pitanje koje aktivnosti sprovode ministarstva u oblasti rada i zapošljavanja osoba s invaliditetom dostavljeni su odgovori iz kojih proizlazi da Federalno ministarstvo rada i socijalne politike provodi aktivnosti na pripremi izmjena i dopuna Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, a na osnovu zahtjeva tj. inicijativa za izmjenu Zakona, zaprimljenih od strane raznih zainteresovanih grupa kao što su: udruženja osoba s invaliditetom, poslodavaca, preduzeća za zapošljavanje osoba s invaliditetom, Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje, boračka udruženja itd, tako da će svi prijedlozi biti uzeti u obzir prilikom donošenja cjelovitih izmjena i dopuna Zakona, što bi se trebalo reflektovati na poboljšanje oblasti rada i zapošljavanja osoba s invaliditetom.⁹⁶

Povodom istog pitanja, Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske u odgovoru navodi da, u okviru propisanog djelokruga poslova, je obrađivač Zakona o državnim službenicima Republike Srpske kojim se, između ostalog, uređuje radnopravni status državnih službenika i namještenika u republičkim organima uprave Republike Srpske, zapošljavanje i popunjavanje upražnjenih radnih mjesta u republičkim organima uprave. Isto tako, navedenim Zakonom je propisano da se na prava i dužnosti državnih službenika i namještenika koja nisu regulisana ovim Zakonom primjenjuju opšti propisi o radu i kolektivni ugovor. Također, navodi se da se prava, uslovi i postupak profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom i smanjenom radnom sposobnošću uređuju Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida i da se odredbe tog Zakona u tom dijelu primjenjuju i na zaposlene u republičkim organima uprave Republike Srpske.⁹⁷

Prema odgovoru Ministarstva zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona, proizlazi da je Vlada Hercegovačko-neretvanskog kantona na prijedlog Ministarstva donijela Uredbu o postupku prijema u radni odnos u javnom sektoru u Hercegovačko-neretvanskom kantonu (Narodne novine HNK“ 4/19, 5/19 i 5/20) koja u članu 7. stav 3 reguliše

⁹⁴ Po jednog predstavnika ispred institucija Bosne i Hercegovine imenuju: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Federalno ministarstvo zdravstva, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, Federalno ministarstvo prostornog uređenja i Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske. Deset članova Vijeća ispred organizacija osoba s invaliditetom predstavlja: pet predstavnika iz Federacije Bosne i Hercegovine (četiri ispred Vijeća organizacija osoba s invaliditetom FBiH i jedan predstavnik ispred Saveza ratnih vojnih invalida FBiH), četiri predstavnika iz Republike Srpske (ispred Koordinacionog odbora invalidskih organizacija Republike Srpske) i jedan predstavnik iz Brčko Distrikta BiH. Predstavnike ispred nevladinog sektora imenuju internim dogovorom savezi organizacija osoba s invaliditetom.

⁹⁵ “Službeni glasnik” Bosne i Hercegovine, broj 21/11 i 66/19;

⁹⁶ Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, akt broj 06-31/11-686/21 JP od 09.03.2021. godine;

⁹⁷ Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske, akt broj 10.4.052-2065.1/21 od 16.03.2021. godine;

da prilikom prijema u radni odnos prioritet imaju osobe u skladu s posebnim propisima, među koje spadaju i OSI u skladu s odredbama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, ukoliko ispunjavaju uslove javnog oglasa. U istom odgovoru se navodi da „u praksi se često dešavaju slučajevi da poslodavac prekrši navedenu odredbu. U tim slučajevima su kandidati-osobe s invaliditetom podnosili zahtjev za inspekcijski nadzor, odnosno tražili sudsku zaštitu.“⁹⁸

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona u odgovoru navodi da, prilikom sačinjavanja programa za zapošljavanje, ali i prekvalifikacije, dokvalifikacije i obuke, kao posebnu kategoriju koja ima pravo prvenstva pri odabiru, definiše teže zapošljive kategorije, među kojima su i osobe s invaliditetom.⁹⁹

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske u odgovoru¹⁰⁰ ističe da se aktivnosti u oblasti rada i zapošljavanja osoba s invaliditetom, sprovode na osnovu Strategije zapošljavanja i akcionih planova zapošljavanja za svaku kalendarsku godinu. Aktivnosti provodi Zavod za zapošljavanje Republike Srpske, a konkretne programe provodi Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida. Usvojen je Akcioni plan zapošljavanja u Republici Srpskoj za 2021. godinu („Službeni glasnik Republike Srpske“, 6/21), u kome su osobe s invaliditetom prepoznate kao ciljne grupe.

U istom odgovoru je navedeno: „u toku je rad radne grupe za izradu prijedloga Strategije zapošljavanja Republike Srpske 2021-2026. godina, čije je donošenje planirano u toku tekuće kalendarske godine u kojoj će se strateški i operativni ciljevi odnositi na invalide. Također, u toku je rad radne grupe za izradu nacrtu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida uvažavajući preporuke i nalaze glavne službe za reviziju i javnog sektora Republike Srpske koja je provela reviziju učinka „Profesionalne rehabilitacije i zapošljavanje OSI“ iz jula 2019. godine.“

5.1.2. Programi za zapošljavanje osoba s invaliditetom

Na pitanje da li postoje posebni programi usmjereni na zapošljavanje osoba s invaliditetom, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru ističe da na osnovu odluke Upravnog odbora Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, u skladu s odredbama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, aktuelnog Pravilnika o raspoređivanju i raspodjeli sredstava za finansiranje/sufinansiranje programa i projekata održivosti zaposlenosti, razvoja privrednih društava za zapošljavanje osoba s invaliditetom i profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, objavljuje javne pozive. Shodno oblastima i namjenama na koje se odnose programi održivosti zaposlenosti, razvoja privrednih društava za zapošljavanje OSI i zaštitnih radionica, te

⁹⁸ Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona, akt od dana 10.03.2021. godine;

⁹⁹ Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona, akt od 16.03.2021. godine;

¹⁰⁰ Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, akt broj 16-04/2-12-68-1/21 od 18.03.2021. godine;

profesionalne rehabilitacije OSI, javnim pozivima se mogu uspostavljati sljedeći lotovi za finansiranje/sufinansiranje programa:

- Lot I: Za finansiranje/sufinansiranje programa za održavanje postojećeg nivoa zaposlenosti OSI. Pravo učešća po Lotu I imaju privredna društva za zapošljavanje OSI i zaštitne radionice.
- LOT II: Za finansiranje/sufinansiranje programa za razvoj privrednih društava za zapošljavanje OSI i zaštitnih radionica. Pravo učešća po Lotu II imaju privredna društva za zapošljavanje OSI i zaštitne radionice.
- Lot III: Za finansiranje/sufinansiranje programa profesionalne rehabilitacije OSI;
 - 3.1. Programi koje provode privredna društva, zaštitne radionice i druga pravna lica prema Zakonu;
 - 3.2 Programi koje provode ustanove za profesionalnu rehabilitaciju, srednje škole i druge obrazovne ustanove;
 - 3.3. Programi profesionalne rehabilitacije na koje OSI mogu same aplicirati na program profesionalne rehabilitacije kroz vanredno srednje školovanje, visoko stručno obrazovanje ili postdiplomsko studiranje.
- Lot IV: Za finansiranje/sufinansiranje programa održivosti zaposlenosti OSI koje obavljaju samostalnu djelatnost ili poljoprivrednu djelatnost kao jedino i glavno zanimanje uključujući i OSI koje su zaposlene u skladu s članom 56. stavovi 2 i 3 Zakona.
- Lot V: Za finansiranje/sufinansiranje programa održivosti zaposlenosti OSI zaposlenih u organizacijama OSI.

Iz odgovora Ministarstva zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona proizlazi da posebne programe za zapošljavanje osoba s invaliditetom provodi Služba za zapošljavanje HNK, kao i promotivne kampanje/edukacije/radne sastanke.

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona u odgovoru navodi da su svi programi zapošljavanja jedinstveni, s tim da se poseban akcenat stavlja na zapošljavanje teže zapošljivih kategorija, pa tako i osoba s invaliditetom.

Nadalje, Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske u vezi s istim pitanjem navodi da ne postoji poseban program usmjeren na zapošljavanje osoba s invaliditetom, već provodi zajedničke programe koji su doneseni u ovoj oblasti. U odgovoru se ukazuje da ovo ministarstvo na svakih 16 zaposlenih nema zaposlenog jednog invalida u skladu s članom 26. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, ali u skladu sa stavom 2 navedenog člana Ministarstvo svakog mjeseca prilikom isplate plata uplaćuje na račun prihoda Republike poseban doprinos u visini 0,2% od isplaćene mjesečne bruto plate svih zaposlenih u ovom Ministarstvu.

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske ističe da ove kategorije ostvaruju pravo na zapošljavanje pod opštim i posebnim uslovima. Pravo na zapošljavanje na tržištu rada pod opštim uslovima, osoba s invaliditetom ostvaruje posredstvom Zavoda, agencija i samostalno, pod uslovima utvrđenim propisima kojima je uređeno posredovanje pri zapošljavanju bez prilagođavanja poslova, radnog mjesta ili poslova i radnog mjesta. Pravo na zapošljavanje pod posebnim uslovima imaju osobe s invaliditetom u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida. Prema odgovoru istog

Ministarstva, proizlazi da se izdvaja ekonomska podrška i pravo na stimulans pri zapošljavanju koja se ostvaruju putem Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanju invalida u skladu s Odlukom o načinu ostvarivanja prava na stimulanse pri zapošljavanju invalida i Odluke o načinu ostvarivanja prava invalida na ekonomsku podršku. Tokom 2021. godine Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite je zajedno s JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske raspisalo javni poziv poslodavcima i nezaposlenim osobama za korištenje sredstava po programima zapošljavanja u 2021. godini u okviru kojeg je i program finansiranja samozapošljavanja djece i poginulih boraca, demobilisanih boraca i ratnih vojnih invalida VRS u 2021. godini „Zajedno do posla“. Za provođenje navedenog javnog poziva, nadležna je JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske.

5.1.3. Promotivne kampanje i edukacije

Na pitanje da li su se do sada provodile određene promotivne kampanje/edukacije/radni sastanci i slično o pravima i obavezama osoba s invaliditetom, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru ističe da konferencije, radne sastanke u vezi s pravima i obavezama osoba s invaliditetom, organizuje nevladin sektor, a da ovo Ministarstvo učestvuje u istim kao i u finansiranju održavanja istih.

Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona navodi da je provođenje promotivnih kampanja/edukacija/radnih sastanaka u nadležnosti Službe za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanskog kantona.

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona ističe da je, u saradnji s Fondom za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, u sjedištu Vlade Zeničko-dobojskog Kantona, u 2017. godini organizovana prezentacija programa koje provodi Fond, što je za cilj imalo osnaživanje svijesti poslodavaca prilikom zapošljavanja OSI.

Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske ističe da nije provodilo kampanje, edukacije ili radne sastanke o pravima i obavezama osoba s invaliditetom, te da su za realizaciju navedenih kampanja, edukacija ili sastanaka nadležni drugi republički organi uprave.

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske navodi da su nakon donošenja Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida i osnivanja Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida, provedene promotivne kampanje, edukacije, radni sastanci i sl. o pravima i obavezama osoba s invaliditetom u organizaciji Ministarstva i Koordinacionog odbora i organizacija osoba s invaliditetom dok je bio aktivan u ovoj oblasti. Okrugli sto u vezi s pripremom i izradom Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida je održan 09.12.2019. godine, na kojem je izvršena analiza trenutnog stanja zapošljavanja osoba s invaliditetom, problemi s kojim se suočavaju ove kategorije, te potrebe izmjene i dopune legislative kojom je regulisana ova materija.

5.1.4. Nadzor nad primjenom propisa

U odgovoru koje je dostavilo Federalno ministarstvo rada i socijalne politike ističe se da će se efikasnost kontrole uspostavljene zakonskim propisima dodatno poboljšati usvajanjem izmjena i dopuna Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom.

U vezi s istim pitanjem, Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona navodi da je česta pojava da invalidi rada, osobe kod kojih je utvrđena promijenjena radna sposobnost, ostaju bez posla jer poslodavac nema poslova koje bi ponudio takvoj kategoriji invalida. Takve osobe često traže inspekcijski nadzor i zaštitu prava iz radnog odnosa, ali inspekcija može izreći samo novčanu kaznu (prekršajni nalog), što nije rješenje za radnike koji ostaju bez posla.

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona u odgovoru navodi da je potrebno uspostaviti efikasniji način kontrole zakonitosti zapošljavanja osoba s invaliditetom, i to kroz uspostavu jedinstvenog sistema kontrole na federalnom nivou.

Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske navodi da u izvještajima Upravne inspekcije koja vrši inspekcijski nadzor nad poštivanjem ovog Zakona i propisa donesenih za njegovo sprovođenje, u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa osoba s invaliditetom u republičkim organima uprave i jedinicama lokalne samouprave, nije bilo naglašenih i učestalih propusta u primjeni istih.

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske navodi da inspekcijski nadzor nad poštivanjem Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida i propisa donesenih za njegovo sprovođenje u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa invalida vrši Republička uprava za inspekcijske poslove, posredstvom nadležnih inspektora u jedinicama lokalne samouprave. Inspekcijski nadzor nad poštivanjem ovog Zakona i propisa donesenih za njegovo sprovođenje u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa invalida u republičkim organima uprave i jedinicama lokalne samouprave vrši Upravna inspekcija. Inspekcija redovno donosi izvještaje o svom radu i u njima su uglavnom prisutni podaci o kontroli u ovoj oblasti.

Kada je riječ o učestalosti nadzora nad zakonitošću rada i opštih akata, ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnog centra, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru ističe da se navedeni nadzor vrši u skladu sa zakonskim propisima i po potrebi. Na osnovu člana 66. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, federalni ministar rada i socijalne politike donio je Pravilnik o sadržaju i načinu provođenja nadzora nad zakonitošću rada, opštih akata i stručnog rada ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnih centara broj 02-02/8-808/11 od 18. aprila 2011. godine¹⁰¹. Članom 1. istog Pravilnika uređuje se sadržaj i način provođenja nadzora nad zakonitošću rada, opštih akata i stručnog rada ustanova za profesionalnu rehabilitaciju, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnih centara koje je osnovala Federacija BiH. U istom odgovoru se

¹⁰¹ „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 21/11;

navodi: „Federalno ministarstvo rada i socijalne politike vrši provođenje nadzora nad zakonitošću rada, općih akata i stručnog rada ustanova za profesionalnu rehabilitaciju, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnih centara koje je osnovala Federacije BiH, dakle ne vrši nadzor i kontrolu gdje ista nije osnivač. Fond ima svoj upravni i nadzorni organ i direktora, sa svojim ovlaštenjima, isti u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI finansiraju i sufinansiraju programe razvitka privrednih društava za upošljavanje OSI i zaštitnih radionica, vrši isplate novčanih nadoknada i stimulansa, finansira i sufinansira programe za održavanje zaposlenosti OSI, vrši nadzor nad ostvarivanjem prava na novčanu naknadu i stimulans i korištenjem drugih sredstava Fonda.“¹⁰²

Iz odgovora Ministarstva zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona proizlazi da „nadzor nad zakonitošću rada ustanova, privrednih društava i zaštitnih radionica inspektori rada ne vrše često iz razloga što navedeno Ministarstvo ima samo tri inspektora rada za cijeli Hercegovačko-neretvanski kanton, a broj prijava zbog rada na crno, neisplate plaća, uskraćivanja drugih prava iz radnog odnosa je izuzetno velik, te su uglavnom preopterećeni tim vrstama kontrola.“¹⁰³

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona u odgovoru ističe da ima u planu godišnjeg rada obilazak i kontrolu rada svih centara i ustanova na području Zeničko-dobojskog kantona. Također, navodi se da se nadzor nad primjenom zakonskih propisa vrši i putem obavezne revizije predmeta za ostvarivanje prava iz socijalne zaštite.

Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske navodi da je članom 66. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida propisano da nadzor nad zakonitošću rada i općih akata Fonda i ustanova vrši Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite, a da nadzor nad stručnim radom ustanove, privrednog društva za zapošljavanje invalida, radnog centra i zaštitne radionice obavlja ministarstvo nadležno za poslove socijalne zaštite. Inspekcijski nadzor nad poštivanjem ovog Zakona i propisa donesenih za njegovo sprovođenje u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa invalida vrši Republička uprava za inspekcijske poslove, posredstvom nadležnih republičkih inspektora u jedinicama lokalne samouprave, dok inspekcijski nadzor nad poštivanjem ovog Zakona i propisa donesenih za njegovo sprovođenje u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa invalida u republičkim organima uprave u jedinicama lokalne samouprave vrši Upravna inspekcija koja je u sastavu ovog Ministarstva. U odgovoru se navodi da, u vršenju inspekcijskog nadzora nadležni inspektor, osim općih ovlaštenja propisanih zakonom kojim se uređuje odgovarajuća oblast inspekcija, inspektor je ovlašten da poduzima mjere iz propis kojima se uređuje zapošljavanje i radni odnosi invalida.

Iz dostavljenog odgovora Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske proizlazi da navedeni nadzor vrši Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite. Nadzor se vrši odmah nakon osnivanja ustanova, kasnije po potrebi.

¹⁰² Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, akt broj 06-31/11-686/21 JP od 09.03.2021. godine;

¹⁰³ Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona, akt od dana 10.03.2021. godine;

5.1.5. Prijedlozi za prevazilaženje problema

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike navodi „da će prijedlozi biti sadržani u prijedlogu izmjena i dopuna Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI. U izradi dopuna i izmjena Zakona uvažiti će se, prije svega, potrebe OSI kao i poslodavaca, te predvidjeti mehanizam nadzora na uplati posebnog doprinosa koji je utvrđen članom 18. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI (Službene novine Federacije BiH“, broj 9/10), kao i efikasnost kontrole nad radom Fonda.“¹⁰⁴

Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona navodi da bi se problemi u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom, mogli smanjiti, odnosno prevazići stimulacijom poslodavaca, u smislu još većih olakšica koje se odnose na plaćanje doprinosa i poreza, povećanjem kazni u slučaju prekršaja prema Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, te eventualno povećanjem broja inspektora rada.

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona stava je da bi se problemi u predmetnoj oblasti efikasnije riješili davanjem olakšica poslodavcima koji zapošljavaju i koji namjeravaju zaposliti osobe s invaliditetom. „Ovo naročito s obzirom da bi poslodavci ako bi im bio olakšan način upošljavanja uz određene povlastice došli do boljih rezultata poslovanja i stručnog kadra koji inače ne mogu postići bez podsticaja od strane nadležnih institucija vlasti.“¹⁰⁵

Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske u dostavljenom odgovoru navodi da, iako nisu uključeni direktno u nadzor nad primjenom navedenog Zakona, predmetnu materiju bi trebalo preciznije propisati i unaprijediti nadzor nad primjenom tih propisa.

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske u odgovoru ističe da je potrebno „kroz izmjenu i dopunu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI, povećati procent invaliditeta kao minimum za ostvarivanje prava na zapošljavanje i rehabilitaciju. Također otpočeti sa sprovođenjem profesionalne rehabilitacije i osposobljavanja lica s invaliditetom u Centru za profesionalnu rehabilitaciju lica s invaliditetom u Banjoj Luci.“¹⁰⁶ U istom odgovoru je navedeno da podzakonskim aktima treba definisati i rezervisati radna mjesta za osobe s invaliditetom i unutar Republike Srpske redovno obezbjeđivati redovna sredstva za zapošljavanje osoba s invaliditetom.

¹⁰⁴ Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, akt broj 06-31/11-686/21 JP od 09.03.2021. godine;

¹⁰⁵ Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona, akt od 16.03.2021. godine;

¹⁰⁶ Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, akt broj 16-04/2-12-68-1/21 od 18.03.2021. godine;

5.2. Podaci fondova za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske

S ciljem prikupljanja informacija koje se odnose na rad Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine¹⁰⁷ (u daljem tekstu: Fond Federacije BiH) i JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida Republike Srpske (u daljem tekstu: Fond Republike Srpske)¹⁰⁸, kao i sagledavanja postignutih rezultata, izazova u radu i mogućih načina prevazilaženja istih, Fondu Federacije BiH i Fondu Republike Srpske je upućen upitnik. Upitnik je sadržavao pitanja u vezi sa stanjem u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Ombudsmeni su za cilj imali istražiti način i efikasnost primjene zakonskih propisa, kvalitet usluga koje se pružaju i efikasnost rada Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske, kao i način raspodjele i visinu novčanih sredstava koja se izdvajaju u svrhu zapošljavanja osoba s invaliditetom. Primjer upitnika je prikazan u Aneksu I. U nastavku su prikazani odgovori Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske.¹⁰⁹

5.2.1. Profesionalna rehabilitacija osoba s invaliditetom

Profesionalna rehabilitacija podrazumijeva mjere i aktivnosti koje se izvode s ciljem osposobljavanja osoba s invaliditetom za odgovarajući posao, da se zaposli, posao zadrži i u njemu napreduje ili promijeni zanimanje.

U smislu člana 8. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine propisuje se da osoba s invaliditetom ima pravo na profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje pod opštim uslovima, a u slučaju potrebe, zbog vrste i težine invaliditeta ili uspješnosti rehabilitacionog procesa u posebnim školama, ustanovama za profesionalnu rehabilitaciju i privrednim društvima za zapošljavanje osoba s invaliditetom, po prilagođenim ili posebnim programima.

U smislu člana 6. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske, pod profesionalnom rehabilitacijom i osposobljavanjem podrazumijevaju se postupci i radnje potrebne za osposobljavanje invalida za prijašnji ili odgovarajući novi posao, s ciljem da se očuva njegova radna i opšta sposobnost.

Na pitanje o važnosti profesionalne rehabilitacije u procesu zapošljavanja osoba s invaliditetom, Fond Federacije BiH je u dostavljenom odgovoru istakao da je profesionalna rehabilitacija izuzetno važan proces koji ima za cilj stručno osposobiti osobu s invaliditetom kroz

¹⁰⁷ Fond je javna ustanova koju osniva Parlament Federacije Bosne i Hercegovine (član 57. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine);

¹⁰⁸ Fond je javna ustanova koja vrši ovlaštenja koja se odnose na sprovođenje profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja invalida u Republici. Osnivač Fonda je Republika. (član 57. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske);

¹⁰⁹ Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine, akt od dana 19.02.2021. godine, JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Republike Srpske, akt od dana 22.02.2021. godine;

dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i radno osposobljavanje, radi konkurentnosti na tržištu rada i, u konačnici, lakšeg zaposlenja. Kao najefikasniju mjeru profesionalne rehabilitacije, Fond Federacije BiH navodi programe profesionalne rehabilitacije na koje osobe s invaliditetom same apliciraju kod Fonda kao nosioci programa (LOT III 3). Ovaj program omogućava osobama s invaliditetom da se kroz prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju dodatno stručno usavrše kroz vanredno srednje školovanje ili visoko stručno obrazovanje u odgovarajućim obrazovnim ustanovama.

Fond Federacije BiH, također, smatra da bi uspostavljanje mreže centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriji cijele Federacije Bosne i Hercegovine značajno unaprijedilo proces profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom. Centri za profesionalnu rehabilitaciju bi trebali biti povezani s odgojno-obrazovnim ustanovama, tržištem rada, zavodima za zapošljavanje i Federalnim zavodom za penzijsko i invalidsko osiguranje.

Na pitanje da li se osobe s invaliditetom u dovoljnom procentu zapošljavaju na otvorenom tržištu rada, Fond Republike Srpske smatra da u upravljanju sistemom profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom nije uspostavljen efikasan sistem koji bi rezultirao povećanom zaposlenošću osoba s invaliditetom. Razlozi za navedeno su, između ostalog, sljedeći:

„-Poslodavci iz javnog sektora ne čine dovoljno na izvršavanju zakonske obaveze u zapošljavanju lica s invaliditetom ni u uspostavljanju evidencija u tu svrhu – prostim rječnikom rečeno, poslodavcu u javnom sektoru je „isplatinije“ da plati poseban doprinos (0,2% na mjesečnu neto platu svih zaposlenih), nego da izvrši zapošljavanje invalidnog lica;
-Institucije sistema nisu osigurale potrebnu koordinaciju u pogledu izvještavanja i kreiranja novih mjera vezano za zapošljavanje lica s invaliditetom;
-Postojeće mjere za podsticanje zapošljavanja lica s invaliditetom koje provodi Fond, kao i njihova struktura su nedovoljne kako bi se osiguralo povećavanje zapošljavanja lica s invaliditetom i porast kvote iznad zakonom definisanog minimuma;
-Neinformisanost poslodavaca iz privatnog sektora i invalidnih lica o mjerama i stimulansima koje im stoje na raspolaganju;
-Nizak nivo profesionalne rehabilitacije u Republici Srpskoj, kao preduslova za izlazak na tržište rada.“

U vezi s važnošću segmenta profesionalne rehabilitacije u procesu zapošljavanja osoba s invaliditetom, Fond Republike Srpske ističe da bi kvalitetna profesionalna rehabilitacija mogla doprinijeti brojnijem zapošljavanju osoba s invaliditetom, pri čemu bi se profesionalnom rehabilitacijom pružio odgovor potrebama otvorenog tržišta rada, naročito za deficitarna zanimanja. Kada je riječ o najefikasnijim mjerama i aktivnostima profesionalne rehabilitacije, Fond Republike Srpske navodi da se zakonska obaveza Fonda odnosi na finansiranje, a ne na provođenje profesionalne rehabilitacije. Jedina ustanova koja je registrovana za provođenje profesionalne rehabilitacije u Republici Srpskoj je Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida Banja Luka koju Fond Republike Srpske redovno finansira od 2013. godine. U istom odgovoru navedeno je: *„Mišljenja smo da bi ispitivanje potreba tržišta rada, s jedne strane, i kvalitetna evidencija nezaposlenih lica s invaliditetom mogla dati odgovor na pitanje o efikasnim mjerama profesionalne rehabilitacije. Lica s invaliditetom nisu obavezna da*

se nalaze na evidenciji nezaposlenih lica jer pravo na zdravstvenu zaštitu ostvaruju i bez prijave.“

5.2.2. Zapošljavanje osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada

U smislu člana 15. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine, osobe s invaliditetom zapošljavaju se i rade na tržištu rada pod opštim i posebnim uslovima. Pod opštim uslovima zapošljavaju se osobe s invaliditetom na otvorenom tržištu rada, u državnim organima, organima pravosuđa, organima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim preduzećima, privrednim društvima i drugim pravnim licima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom u skladu sa Zakonom. Pri tome, prednost pri zapošljavanju u okviru javnog sektora imaju osobe s invaliditetom, ako pored opštih ispunjavaju i posebne uslove za radno mjesto. U smislu člana 18. navedenog Zakona, u slučaju da subjekti ne zaposle osobe s invaliditetom (1 zaposlena osoba s invaliditetom na 16 zaposlenika), dužni su mjesečno pri isplati plata, obračunati i uplatiti u Fond za podsticanje rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom novčani iznos u visini 25% od prosječne plate u Federaciji za svaku osobu s invaliditetom koje su bili dužni zaposliti. Pod posebnim uslovima zapošljavaju se osobe s invaliditetom u ustanovi ili privrednom društvu koji su osnovani radi zapošljavanja osoba s invaliditetom. Pod zapošljavanjem pod posebnim uslovima, u smislu ovoga Zakona, smatra se i zapošljavanje u organizacijama osoba s invaliditetom i samozapošljavanje (pokretanje obrta, obavljanje samostalne djelatnosti i obavljanje poljoprivredne djelatnosti kao jedinog i glavnog zanimanja). Isti Zakon poznaje privredno društvo za zapošljavanje osoba s invaliditetom, zaštitnu radionicu, radni centar i samozapošljavanje osoba s invaliditetom.

U Republici Srpskoj je pitanje zapošljavanja osoba s invaliditetom uređeno članom 21. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske, prema kojem osoba s invaliditetom ima pravo na zapošljavanje na tržištu rada pod opštim ili posebnim uslovima. Pravo na zapošljavanje na tržištu rada pod opštim uslovima osoba s invaliditetom ostvaruje posredstvom Zavoda, agencija i samostalno, pod uslovima utvrđenim propisima kojima je uređeno posredovanje pri zapošljavanju bez prilagođavanja poslova, radnog mjesta ili poslova i radnog mjesta. Zapošljavanjem osoba s invaliditetom pod posebnim uslovima smatra se obavezno zapošljavanje u republičkim organima uprave, organima lokalne samouprave, organima pravosuđa, javnim ustanovama i fondovima, te javnim preduzećima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Zapošljavanje pod posebnim uslovima je i zapošljavanje u privrednom društvu ili zaštitnoj radionici, osnovanim radi zapošljavanja invalida koji se na osnovu radnih i opštih sposobnosti ne mogu zaposliti na otvorenom tržištu rada ili održati svoje zaposlenje uz primjenu olakšica. Organi i druga lica dužni su da na odgovarajućem radnom mjestu, prema vlastitom izboru, u odgovarajućim radnim uslovima imaju na svakih 16 zaposlenih najmanje jednog zaposlenog invalida. Poslodavac koji podliježe navedenoj obavezi, a nije ispunio tu obavezu, dužan je da svakog mjeseca prilikom isplate plata uplaćuje na račun javnih prihoda Republike poseban doprinos u visini 0,2% od isplaćene mjesečne bruto plate svih zaposlenih, dok su poslodavci koji ne podliježu obavezi zapošljavanja invalida dužni uplaćivati iznos od 0,1% od isplaćene mjesečne bruto plate svih zaposlenih.

Činjenica da na nivou entiteta ne postoje jedinstvene baze osoba s invaliditetom svakako otežava stvaranje dobre osnove za podršku pri zapošljavanju. Jedinstvene baze bi doprinijele da veći broj osoba s invaliditetom, različitog stepena invaliditeta bude obuhvaćen programima poticaja.

Na pitanje koliko se osoba s invaliditetom nalazi u evidenciji zaposlenih u periodu od 2018-2020. godine, Fond Federacije BiH u odgovoru je naveo da ne raspolaže navedenim podacima, dok odgovor Fonda Republike Srpske sadrži informaciju da se na evidenciji zaposlenih u 2018. godini nalazilo 1039 osoba s invaliditetom, u 2019. godini 1077 osoba s invaliditetom, dok je taj broj u 2020. godini iznosio 1190 osoba s invaliditetom. Navedeni podaci sadržani su u tabeli 1. Prema navodima Fonda Republike Srpske, informacije navedene u tabeli ispod, odnose se na osobe s invaliditetom zaposlene u realnom sektoru za koje poslodavci/osobe s invaliditetom koriste pravo na povrat doprinosa.

Godina	Broj zaposlenih u privatnom sektoru	Broj zaposlenih u javnom sektoru
2018.	1.039	-
2019.	1.077	-
2020.	1190	-

Tabela 1 - broj osoba s invaliditetom u evidenciji zaposlenih (Republika Srpska)

Kada je riječ o obavezi vođenja evidencija o zaposlenim osobama s invaliditetom, Fond Republike Srpske u odgovoru navodi da je Pravilnikom o evidenciji zaposlenih invalida Republike Srpske¹¹⁰ propisano da su sva privredna društva, ustanove, republički organi uprave i druga strana i domaća fizička lica koja zapošljavaju osobe s invaliditetom evidenciju o zaposlenim osobama s invaliditetom pod posebnim uslovima, u obavezi voditi evidencije i iste dostavljati Fondu Republike Srpske. Prema odgovoru Fonda Republike Srpske, većina poslovnih subjekata ne ispunjava navedenu obavezu, što je konstatovala i Glavna služba za reviziju javnog sektora u Izvještaju revizije učinka Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje lica s invaliditetom iz 2019. godine¹¹¹.

Zbog navedene činjenice Fond Republike Srpske je, u skladu sa svojim nadležnostima, putem 16 nadležnih ministarstva Vlade Republike Srpske uputio dopis svim javnim preduzećima i ustanovama u njihovoj nadležnosti da se, u skladu sa zakonskim obavezama i preporukama Glavne službe za reviziju javnog sektora, obavezno Fondu Republike Srpske dostave podaci o zaposlenim osobama s invaliditetom. U istom odgovoru se navodi da „*ni ova intervencija nije donijela tražene podatke tj. nije ispunjena zakonska obaveza. Značajno je napomenuti da Fond nema Zakonom definisanu nadležnost u smislu kontrolnog organa. Zakonom je definisana djelatnost Fonda, i drugi republički inspekcijski organi koji vrše kontrolu provođenja ovog Zakona. Fond može, i to i čini, samo informativno da sugeriše, odnosno ukazuje na obaveze iz ovog Zakona.*“

¹¹⁰ „Službeni glasnik RS“, broj 61/12;

¹¹¹ Izvještaj revizije učinka Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje lica s invaliditetom, broj RU 001-18, Banja Luka, juli 2019. godine;

Na pitanje koliko je osoba s invaliditetom zaposleno u periodu od 2018-2020. godine na otvorenom tržištu rada, Fond Federacije BiH je u odgovoru naveo da ne raspolaže podacima o ukupnom broju zaposlenih osoba u Federaciji Bosne i Hercegovine, ali su dostavljeni podaci o broju zaposlenih putem poticaja. Iz odgovora Fonda Federacije BiH proizlazi da isti ne raspolaže preciznim podacima o zapošljavanju osoba s invaliditetom, ali *„gledajući iz ugla Fonda, poticaja koje dodjeljujemo i broja osoba s invaliditetom koje su zaposlene uz pomoć naših poticaja, smatramo da se osobe s invaliditetom u dovoljnom procentu zapošljavaju na otvorenom tržištu rada.“*

Na isto pitanje, Fond Republike Srpske u odgovoru navodi da su tokom 2018. godine zaposlene 24 osobe s invaliditetom, tokom 2019. godine zaposleno je 59 osoba s invaliditetom, dok je tokom 2020. godine zaposleno 29 osoba s invaliditetom u privatnom sektoru. Navedene brojke odnose se na podatke o broju zaposlenih osoba s invaliditetom za čije zapošljavanje je tražen i odobren novčani stimulans za opremanje/prilagođavanje radnih mjesta osobama s invaliditetom. Navedeni novčani stimulans određuje se do visine godišnjeg doprinosa uplaćenog na platu zaposlenog radnika koji radi na istim poslovima na koje se zapošljava osoba s invaliditetom i odobrava se poslodavcu prilikom zapošljavanja osobe s invaliditetom u skladu s ugovorom zaključenim između poslodavca i Fonda. Visina stimulansa uvećava se srazmjerno stepenu invalidnosti. Navedeni podaci sadržani su u tabeli broj 2.

Godina	Broj zaposlenih u privatnom sektoru	Broj zaposlenih u javnom sektoru
2018.	24	-
2019.	59	-
2020.	29	-

Tabela 2 - broj zaposlenih osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu (Republika Srpska)

Na pitanje da li trenutne mjere poduzete od strane nadležnih organa odgovaraju potrebama otvorenog tržišta rada, Fond Federacije BiH je naveo u odgovoru *„da poduzete mjere nisu dovoljne te da svi zajedno moramo imati više sluha za potrebe osoba s invaliditetom. Nije dovoljno samo obezbijediti sredstva da se OSI zaposli.“*

Također, navedeno je da je potrebno unaprijediti prava i položaj osoba s invaliditetom, u smislu da im se omogući uključivanje i sudjelovanje u svim oblastima društva na ravnopravnoj osnovi s ostalima, najveći mogući nivo nezavisnosti i sloboda izbora, u skladu s usvojenim međunarodnim standardima. *„Ovo počinje od ranog rasta i razvoja, preko obrazovanja, zdravlja, pristupačnosti, prostornog okruženja, socijalne zaštite, kulture i sporta pa do profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja.“*

U vezi s istim pitanjem, Fond Republike Srpske navodi da *„...Izveštaj revizije učinka Profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja invalida iz 2019. godine zaključuje da nije uspostavljen efikasan sistem profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja invalida. On predstavlja polaznu osnovu za izmjene Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, koje se očekuju u 2021. godini.“*

5.2.3. Zapošljavanje osoba s invaliditetom putem programa poticaja

Kada je riječ o broju zaposlenih osoba s invaliditetom putem programa poticaja Fonda Federacije BiH u periodu od 2018-2020. godine, dostavljeni su podaci prikazani u tabeli 3.

Godina	Broj zaposlenih OSI u javnom sektoru	Broj zaposlenih OSI u privatnom sektoru
2018.	11	894
2019.	10	730
2020.	8	257

Tabela 3 - broj zaposlenih osoba s invaliditetom putem poticajnih programa Fonda Federacije BiH

Fond Republike Srpske je na pitanje o broju zaposlenih osoba putem programa poticaja dostavio podatke prikazane u tabeli 4, podsjećajući da zapošljavanje u javnom sektoru predstavlja zakonsku obavezu. Ukoliko poslodavci javnog sektora ne izvrše ovu obavezu, dužni su svaki mjesec, prilikom obračuna plata, platiti na račun javnih prihoda Republici Srpskoj poseban doprinos u visini 0,2% na bruto plate svih zaposlenih. U zapošljavanja u privatnom sektoru su uključena zapošljavanja i samozapošljavanja osoba s invaliditetom, pod posebnim uslovima u skladu sa Zakonom.

Godina	Broj zaposlenih OSI u javnom sektoru	Broj zaposlenih OSI u privatnom sektoru
2018.	-	24
2019.	-	59
2020.	-	29

Tabela 4 - broj zaposlenih osoba s invaliditetom putem poticajnih programa Fonda Republike Srpske

Prema dostavljenim odgovorima, Fond Federacije BiH i Fond Republike Srpske ne raspolažu podacima o broju osoba koje su bile zaposlene putem poticajnih programa Fondova, a kojima je prestao radni odnos u periodu od 2018-2020. godine, niti podatke o spolnoj strukturi.

5.2.4. Evidencije o subjektima koji su dužni zapošljavati osobe s invaliditetom

Prema Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, u Federaciji BiH evidenciju o zaposlenim osobama s invaliditetom vodi služba za zapošljavanje prema prebivalištu osobe s invaliditetom, dok u Republici Srpskoj istu evidenciju vodi Fond Republike Srpske.

Kada je riječ o evidencijama subjekata, Fond Federacije BiH u odgovoru navodi da, u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom i Pravilnikom o sadržaju i načinu vođenja evidencija zaposlenih osoba s invaliditetom¹¹², Upravni

¹¹² "Službene novine Federacije BiH", broj 21/11;

odbor Fonda Federacije BiH je propisao Uputstvo i obrazac za vođenje evidencija o poslodavcima, platama i iznosu posebnog doprinosa te zaposlenim osobama s invaliditetom (OBRAZAC EP)¹¹³.

Navedeni obrazac je propisan s ciljem uspostave i vođenja evidencija o poslodavcima, platama i iznosu posebnog doprinosa, te zaposlenim osobama s invaliditetom, kako bi Fondu Federacije BiH poslužile kao osnova podataka koji će se koristiti za provođenje politike razvoja profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja, kao i s ciljem praćenja ispunjavanja obaveza iz Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom od strane poslodavaca u Federaciji Bosne i Hercegovine.¹¹⁴

Sva preduzeća, ustanove, državni organi i druga pravna lica registrovana prema propisima u Federaciji Bosne i Hercegovine koji su kao poslodavci dužni da na ukupan broj zaposlenih zapošljavaju određeni broj osoba s invaliditetom, a u skladu s članom 18. i 19. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, obavezni su voditi evidenciju i redovno popunjavati obrazac, unošenjem traženih podataka i isti dostaviti Fondu jedanput godišnje, najkasnije do 31. 03. svake godine za prethodnu godinu.¹¹⁵ Obrazac EP poslodavci su dužni popuniti i dostaviti Fondu bez obzira da li su u periodu za koji dostavljaju obrazac imali trenutno zaposlenih osoba s invaliditetom ili ne.

Tabela 5 sadrži pregled ukupnog broja registrovanih poslodavaca na navedenom softveru prema godinama u Federaciji Bosne i Hercegovine, dok su u tabeli 6 podaci razvrstani po kantonima u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Opis	Datum	Ukupno
Broj registrovanih poslodavaca kroz aplikativni softver Fonda	31.03.2015.	74
	31.03.2016.	8290
	10.10.2016.	9534
	30.11.2016.	9673
	21.12.2016.	9724
	27.01.2017.	9817
	16.03.2017.	10321
	10.04.2017.	11167
	11.07.2017.	11703
	27.07.2017.	11767
	09.11.2017.	12191
	11.12.2018.	13787

¹¹³ „Službene novine Federacije BiH“, broj 52/15 i 64/15;

¹¹⁴ Jedinstveni obrazac EP (Prilog 1) sastoji se iz tri dijela i to:

-Osnovni podaci o poslodavcu (Obrazac EP-1) – popunjava se i dostavlja samo prilikom prve dostave podataka, a ako dođe do izmjene podataka ažurira se od strane poslodavca;

-Podaci o platama i iznosu posebnog doprinosa (Obrazac EP-2) – popunjava se i dostavlja za svaku poslovnu godinu;

-Podaci o zaposlenim osobama s invaliditetom (Obrazac EP-3) – popunjava se i dostavlja samo prilikom prve dostave podataka, a ako dođe do izmjene ažurira se od strane poslodavca.

¹¹⁵ Popunjen obrazac se dostavlja isključivo elektronskim putem preko web-aplikacije za evidenciju o poslodavcima, platama i iznosu posebnog doprinosa te zaposlenim osobama s invaliditetom – ap.FOND. Pristup web-aplikaciji se vrši preko internet pretraživača. Aplikacija ap.FOND se nalazi na adresi <http://ap.fond.ba>

	10.12.2019.	15375
	10.12.2020.	16196
	31.12.2020.	16204

Tabela 5 - broj registrovanih poslodavaca u FBiH

R.br.	Naziv kantona	Broj registrovanih poslodavaca prema godinama			
		2017.	2018.	2019.	31.12.2020.
1.	Unsko-sanski kanton	907	968	1006	1052
2.	Posavski kanton	113	129	137	140
3.	Tuzlanski kanton	2260	2642	2961	3114
4.	Zeničko-dobojski kanton	1497	1597	1692	1763
5.	Bosansko-podrinjski kanton	64	99	105	108
6.	Srednjobosanski kanton	728	782	819	835
7.	Hercegovačko-neretvanski kanton	989	1085	1156	1187
8.	Zapadnohercegovački kanton	380	407	413	428
9.	Kanton Sarajevo	4624	5097	5551	5791
10.	Kanton 10	87	97	99	100
11.	Nepoznat (prilikom registracije nije odabrana općina)	512	884	1436	1686
Ukupno registrovanih firmi:		12191	13787	15375	16204

Tabela 6 - broj registrovanih poslodavaca u FBiH po kantonima

Tabela 7 sadrži pregled ukupnog broja poslodavaca s prijavljenim doprinosima, odnosno poslodavci koji su predali EP obrasce kroz navedeni softver.

Opis	Datum	Ukupno
Broj poslodavaca s prijavljenim doprinosima (predali EP obrasce kroz aplikaciju)	21.01.2016.	4260
	04.05.2016.	7158
	10.10.2016.	7793
	30.11.2016.	7902
	21.12.2016.	7928
	16.03.2017.	7985
	10.04.2017.	8351
	11.07.2017.	9615
	27.07.2017.	9674
	09.11.2017.	9934
	11.12.2018.	11355
	10.12.2019.	12690
	10.12.2020.	13475
	31.12.2020.	13493

Tabela 7 - pregled ukupnog broja poslodavaca s prijavljenim doprinosima

Prema podacima prikazanim u tabelama iznad, može se zaključiti da od 2017. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine broj registrovanih poslodavaca raste, ali prikazani brojevi jasno pokazuju da je broj poslodavaca s prijavljenim doprinosima manji u odnosu na broj registrovanih poslodavaca. Dakle, jasno je da svi poslovni subjekti ne izvršavaju obavezu uplate posebnih doprinosa.

Kada je riječ o evidencijama koje se vode u Republici Srpskoj, prema dostavljenom odgovoru Fonda Republike Srpske, vođenje evidencija o subjektima koji su u obavezi zapošljavati osobe s invaliditetom, kao i evidencije o obračunu i uplati novčanog iznosa propisanog Zakonom, u nadležnosti su Poreske uprave Republike Srpske i Republičke uprave za inspekcijske poslove. U vezi s tim, Glavna služba za reviziju javnog sektora u Republici Srpskoj je u Izvještaju o reviziji finansijskih izvještaja Fonda Republike Srpske za 2015. godinu navela da u Fondu Republike Srpske „*nije uspostavljena pomoćna knjiga potraživanja u smislu formiranja baze podataka svih poslovnih subjekata koja bi omogućila uvid u podatke o ne/prijavljenim doprinosima u procentima od 0,1% ili 0,2% i perioda na koji se uplate odnose.*“¹¹⁶ Preporuka Glavne službe za reviziju javnog sektora u Republici Srpskoj vezana za uspostavljanje pomoćnih knjiga, djelimično je provedena tj. nije provedena u dijelu koji se odnosi na uspostavljanje baze poslovnih subjekata za evidentiranje potraživanja po osnovu doprinosa za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom po subjektima (obveznicima doprinosa).¹¹⁷ Navedena činjenica znatno otežava sistem naplate potraživanja.

5.2.5. Mehanizmi praćenja i kontrole obračuna i uplate posebnog doprinosa/novčanog iznosa

Analiza odgovora Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske jasno pokazuje da se najveći problemi javljaju u segmentu ispunjavanja obaveze uplate posebnog doprinosa/novčanog iznosa od strane poslodavaca koji su bili dužni, a nisu zaposlili osobu s invaliditetom. To jasno pokazuju odgovori fondova čiji je sadržaj dat u nastavku teksta.

U vezi s praćenjem izvršavanja dužnosti obračuna i uplate novčanog iznosa, Fond Federacije BiH u odgovoru navodi da je tokom 2014. godine vlastitim sredstvima osigurao sistemsko praćenje uplata posebnog doprinosa, te da je prilikom kreiranja aplikativnog softvera dobio bazu svih registrovanih poslovnih subjekata u Federaciji BiH od strane Porezne uprave Federacije BiH na osnovu člana 5. stavovi 1 i 2 Zakona o poreznoj upravi Federacije BiH¹¹⁸. Navedena baza svih registrovanih pravnih subjekata se periodično ažurira, a najmanje jednom godišnje. Isto je konstatovao i Ured za reviziju institucija Federacije Bosne i Hercegovine u Izvještaju o finansijskoj reviziji Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba

¹¹⁶ Izvještaj o reviziji finansijskih izvještaja Javne ustanove „Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida“ Prijedor za period 01.01-31.12.2015. godine, dostupno na:

https://www.gsr-rs.org/static/uploads/report_attachments/2016/12/06/RI060-16_Lat.pdf

¹¹⁷ Izvještaj o statusu datih preporuka prilikom revizije finansijskih izvještaja Javne ustanove „Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida“ Prijedor za 2015. godinu, broj IP014-18 Banja Luka, 15.08.2018. godine, dostupno na: https://www.gsr-rs.org/static/uploads/report_attachments/2018/08/27/IP014-18_Lat.pdf

¹¹⁸ „Službene novine FBiH“, broj 33/02, 28/04, 57/09, 40/10, 27/12, 7/13, 71/14 i 91/15;

s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine za 2016. godinu¹¹⁹. U istom Izvještaju je navedeno da „*iako Fond samostalno poduzima aktivnosti na povećanju naplate ovih sredstava, te su prihodi po osnovu ovog posebnog doprinosa u porastu, još uvijek znatan broj obveznika ne izvršava svoju obavezu uplate ovih sredstava.*”

Također, Ured za reviziju institucija Federacije BiH u Izvještaju je konstatovao da „*izuzev Finansijskim planom, Fond nije donio interni akt kojim bi regulisao koji će se iznos ili procenat od ukupno prikupljenih sredstava koristiti za namjene profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom, a kojim će se dijelom sredstava finansirati Fond s ciljem obavljanja redovnih poslova i zadataka (plaće i naknade za zaposlene, izdaci za materijalne troškove i nabavke stalnih sredstava).*”

Kada je riječ o načinu uplate, važno je istaći da je u skladu s Pravilnikom o načinu uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda u Federaciji BiH¹²⁰ definisan način uplate, uplata se vrši na depozitne račune Fonda Federacije BiH, te se isti rasknjižavaju prema ID brojevima pravnih subjekata. Sve uplate prema poreznim periodima za svako pravno lice elektronski se bilježe, te su vidljive, kako zaposlenicima Fonda, tako i samim pravnim subjektima kroz analitičke kartice.

Pravilnikom o načinu uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine¹²¹, sredstva za poticanje rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom sa šifrom prihoda 722568 i 722569, definisana su kao javni prihodi, a računi Fonda Federacije BiH kao računi javnih prihoda.

Kada se govori o neizvršavanju obaveze uplate posebnog doprinosa, Fond Federacije BiH u odgovoru navodi da „*nema nadležnost da provodi bilo koju mjeru u vidu sankcionisanja pravnih lica, ali redovno upućuje informacije Poreznoj upravi Federacije BiH na dalje postupanje u skladu s nadležnostima koje ima kao i Jedinici za budžetsku inspekciju Federalnog ministarstva Finansija za institucije koje su u njihovoj nadležnosti*“.⁷ Ured za reviziju institucija Federacije Bosne i Hercegovine je u Finansijskom izvještaju za 2016. godinu naveo da je “Članom 67. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom propisana novčana kazna od 1.000 KM do 15.000 KM za poslodavca koji ne uplati poseban doprinos, ali ovim niti drugim propisom nije utvrđeno u nadležnosti koje institucije je naplata i ostale aktivnosti na praćenju naplate ovog posebnog doprinosa...”

Oblast praćenja izvršavanja dužnosti obračuna i uplate novčanog iznosa u Republici Srpskoj je u nadležnosti Porezne uprave Republike Srpske. Poslodavac koji zapošljava osobu s invaliditetom obavezan je platiti poreze i doprinose za zaposlenog u skladu sa zakonskim propisima iz oblasti poreza i doprinosa. Naknadno, po izvršenoj obavezi, poslodavci upućuju Fondu Republike Srpske zahtjev za povrat doprinosa.

¹¹⁹ Izvještaj o finansijskoj reviziji Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine za 2016. godinu, dostupan na:

https://www.vrifbih.ba/wp-content/uploads/arhiva/javni-izvj/izvanbudzet/Fonda_za_profesionalnu_rehabilitaciju_i_zapo%C5%A1ljavanje_osoba_sa_invaliditetom_2016.pdf

¹²⁰ „Službene novine FBiH“, broj 54/20;

¹²¹ Pravilnik o načinu uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine, broj 05-02-2-4155/20 iz jula 2020. godine;

Poreska uprava Republike Srpske u dostavljenom odgovoru¹²² navodi da se ne vodi posebna evidencija poslodavaca koji imaju obavezu zapošljavanja osoba s invaliditetom. Ovaj podatak moguće je dobiti dostavljanjem šifre djelatnosti poslodavca koji ima ovu obavezu. Navodi se da Poreska uprava, u okviru svojih zakonom propisanih nadležnosti, prilikom kontrole poreznih obveznika utvrđuje i činjenice vezane za zaposlenost osoba s invaliditetom.

5.2.6. Pregled podataka o izvršavanju obaveza poslodavaca i obaveza fondova za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom

Oba entiteta u Bosni i Hercegovini imaju usvojen sistem prema kojem su poslovni subjekti dužni zapošljavati osobe s invaliditetom srazmjerno ukupnom broju zaposlenika. Takav sistem ima za svrhu pružanje podrške u zapošljavanju osoba s invaliditetom. U oba entiteta poslovni subjekti su dužni na 16 zaposlenika zaposliti jednu osobu s invaliditetom, ali je različit iznos posebnog doprinosa koji poslodavci uplaćuju fondovima u slučaju kada ne ispune navedenu kvotu.

Ukoliko ne ispune navedenu obavezu, poslovni subjekti u Federaciji BiH dužni su mjesečno, pri isplati plata, obračunati i uplatiti u Fond za podsticanje rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom novčani iznos u visini 25% od prosječne plate u Federaciji za svaku osobu s invaliditetom koju su bili dužni zaposliti.

Tabela 8 sadrži pregled uplaćenih posebnih doprinosa od strana poslodavaca iz Federacije Bosne i Hercegovine koji podliježu obavezi zapošljavanja osoba s invaliditetom, a koji nisu zaposlili osobe s invaliditetom.

Godina	Sredstva uplaćena od strane poslodavaca – javni sektor	Sredstva uplaćena od strane poslodavaca-privatni sektor	Iznos uplaćenih sredstava na ime povrata doprinosa na plate zaposlenih osoba s invaliditetom
2018.	957.552,79 (ukupno 298 subjekata)	16.391.851,16 (ukupno 19.799 subjekata)	6.670.926,00 KM
2019.	1.237.906,81 (ukupno 389 subjekata)	18.386.118,90 (ukupno 20.382 subjekata)	9.168.965,51 KM
2020.	1.571.184,83 (ukupno 396 subjekata)	18.746.687,79 (ukupno 20.203 subjekta)	11.446.165,68 KM

Tabela 8 - pregled uplaćenih novčanih iznosa poslodavaca koji nisu zaposlili osobe s invaliditetom

Za zaposlene osobe s invaliditetom, Fond Federacije BiH, u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, vrši povrat uplaćenih doprinosa i poreza na dohodak: privrednim društvima za zapošljavanje osoba s invaliditetom i zaštitnim radionicama, organizacijama osoba s invaliditetom koje zapošljavaju osobe s

¹²² Odgovor Poreske uprave Republike Srpske od 25.03.2021. godine;

invaliditetom, osobama s invaliditetom kao samostalnim poduzetnicima kao i samostalnim poduzetnicima koji su roditelj, dijete ili bračni drug osobi s invaliditetom koju zapošljava.

Podaci o broju podnesenih i odobrenih zahtjeva, uključujući i novčane iznose, sadržani su u tabeli 9.

Broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa							
Godina	Privredna društva i zaštitne radionice	Organizacije OSI	Samostalni obrtnici	Privredna društva i zaštitne radionice	Organizacije OSI	Samostalni obrtnici	Ukupni iznos
2018.	874	572	3130	4845	553	3015	6.670.926,00
2019.	1031	575	4592	998	559	4463	9.168.965,51
2020.	1103	605	4374	1074	590	4262	11.446.165,68

Tabela 9 - broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa od 2018-2020. godine u FBiH

Podaci navedeni u tabeli 9 ukazuju na povećan broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa i poreza na dohodak, što svakako podrazumijeva i povećan broj zaposlenih osoba s invaliditetom.

Istraživanje Udruženja poslodavaca Federacije BiH pokazalo je da poslodavci visinu posebnog doprinosa smatraju preoštrom i nisu stava da ista odgovara uporedno pravnoj situaciji u ostalim zemljama Evropske unije i okruženja, niti stvarnim potrebama za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Oko 60% anketiranih poslodavaca opredijelilo se za kvotu od 1-25 koja je inače najčešće primijenjena u drugim zemljama.

U Republici Srpskoj, poslodavci su dužni na odgovarajućem radnom mjestu, prema vlastitom izboru, u odgovarajućim radnim uslovima imati na svakih 16 zaposlenih najmanje jednu zaposlenu osobu s invaliditetom. Poslodavac koji podliježe navedenoj obavezi, a nije je ispunio, dužan je svakog mjeseca prilikom isplate plata uplatiti na račun javnih prihoda Republike Srpske poseban doprinos u visini 0,2% od isplaćene mjesečne bruto plate svih zaposlenih. Ova obaveza odnosi se na javne organe i institucije, dok privredni subjekti koji ne podliježu obavezi zapošljavanja invalida, dužni su uplaćivati iznos od 0,1% od isplaćene mjesečne bruto plate svih zaposlenih.

Fond Republike Srpske u dostavljenom odgovoru navodi da se prihod od posebnog doprinosa, putem računa javnih prihoda Republike Srpske doznachava Fondu Republike Srpske, dok kako je ranije i navedeno, kontrolu uplate i evidencije uplaćenih doprinosa vodi Poreska uprava Republike Srpske. Procjene Fonda Republike Srpske su da, „prema podacima koji nam se dostave po isteku poslovne godine, prema našim procjenama, oko 70% prihoda je ostvareno od poslodavaca javnog sektora“.

U tabeli 10 prikazani su podaci za uplaćene posebne doprinose poslodavaca iz Republike Srpske.

Godina	Ukupna uplaćena sredstva od strane poslodavaca
2018.	5.277.617,11
2019.	5.423.074,51
2020.	5.713.421,43

Tabela 10 - pregled uplaćenih posebnih doprinosa poslodavaca koji nisu zaposlili osobe s invaliditetom u Republici Srpskoj

Tabela 11 sadrži pregled broja zaprimljenih zahtjeva za povrat doprinosa koje je zaprimio Fond Republike Srpske u periodu od 2018-2020. godine, kao i broj i iznos odobrenih zahtjeva.

Godina	Broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa- privatni sektor	Iznos odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa- privatni sektor
2018.	5.286	4.056.810,18
2019.	5.181	4.348.612,84
2020.	4.919	4.392.323,06

Tabela 11 - broj zaprimljenih i odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa u Republici Srpskoj

Iako se ne može napraviti uporedni pregled podataka dobijenih iz Federacije BiH i Republike Srpske, samim tim što je različita visina procenta posebnog doprinosa koji su poslodavci dužni uplatiti, može se zaključiti da u oba entiteta postoji blagi porast kada je riječ o visini uplaćenih posebnih doprinosa. Navedeno je, između ostalog, rezultat i kontinuiranih aktivnosti i mjera koje Fondovi sprovode. Povećanje uplaćenih doprinosa se znatno odražava na obim i kvalitet finansiranja nezaposlenih osoba s invaliditetom i mogućnost značajnijih iznosa novčanog stimulansa. Činjenica da je procenat koji su poslodavci dužni uplatiti u Republici Srpskoj znatno manji, navodi na zaključak da Fond Federacije BiH raspolaže značajno većim sredstvima za podržavanje zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom u odnosu na Fond Republike Srpske.

Također, jedna od obaveza propisana Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom u Federaciji BiH i Republici Srpskoj odnosi se na to da su organi državne uprave, organi pravosuđa i drugi entitetski organi, kao i organi lokalne uprave, javne službe, ustanove i fondovi, te preduzeća u vlasništvu ili u većinskom vlasništvu Federacije BiH/Republike Srpske dužna određeni procenat svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama koje proizvode i pružaju preduzeća za zapošljavanje osoba s invaliditetom zadovoljavati od ovih preduzeća, pod uslovima koji vladaju na tržištu. U Federaciji BiH je taj procenat nešto veći i iznosi 35% za razliku od Republike Srpske u kojoj iznosi 20%.

U svrhu poređenja stanja u oblasti sistema kvota, u nastavku dajemo tabelarni prikaz stanja u drugim evropskim državama.

Država	Subjekti - obveznici	Osnova - broj zaposlenih	Kvota za OSI
Irska	Javni i privatni sektor	Svi	3% od broja zaposlenika
Belgija	Javni sektor	Svi	2,5%
Portugal	Javni sektor	Svi	5%
Austrija	Javni i privatni sektor	≥ 25 zaposlenih	4%
Njemačka	Javni i privatni sektor	≥ 20 zaposlenih	5%
Italija	Javni i privatni sektor	≥ 15 zaposlenih	7%
Španija	Javni i privatni sektor	≥ 50 zaposlenih	2%
Francuska	Javni i privatni sektor	≥ 20 zaposlenih	6%
Mađarska	Javni i privatni sektor	≥ 20 zaposlenih	5%
Slovačka	Javni i privatni sektor	≥ 20 zaposlenih	3,2%
Češka	Javni i privatni sektor	≥ 25 zaposlenih	4%
Grčka	Privatni sektor Javni sektor	≥ 50 zaposlenih Svi	8% 5%
Bugarska	Javni i privatni sektor	≥ 50 zaposlenih	4%
Rumunija	Javni i privatni sektor	≥ 50 zaposlenih	4%
Litvanija	Javni i privatni sektor	≥ 50 zaposlenih	2%
Slovenija	Javni i privatni sektor	≥ 20 zaposlenih	2%-6% -prema djelatnostima
Hrvatska	Javni i privatni sektor	≥ 20 zaposlenih	3%
Poljska	Javni i privatni sektor	≥ 25 zaposlenih	6%
Albanija	Javni i privatni sektor	na 24 zaposlene osobe	1 osoba
Kipar	Javni sektor	Svi	10%
Malta	Javni i privatni sektor	Svi	2%
Luksemburg	Javni sektor Privatni sektor	Svi 25-50 zaposlenih 50-300 zaposlenih ≥ 300 zaposlenih	5% 1% 2% 4%
Crna Gora	Javni i privatni sektor	20-50 zaposlenih ≥ 50 zaposlenih	1 osoba 5%
Srbija	Javni i privatni sektor	20-49 zaposlenih 50 zaposlenih na svakih 50	1 osoba 2 osobe 1 osoba
BiH- FBiH RS	Javni i privatni sektor Javni sektor	na 16 zaposlenih na 16 zaposlenih	1 osoba 1 osoba

Tabela 12- evropske države s kvotnim sistemom¹²³

5.2.7. Stimulans za novo zapošljavanje

U Federaciji BiH, pravnom i drugom licu koje zapošljava osobu s invaliditetom pripada stimulans predviđen ugovorom o zapošljavanju osoba s invaliditetom zaključenim s Fondom, službom za zapošljavanje, Fondom za penzijsko-invalidsko osiguranje, nadležnom službom

¹²³ Tabela je preuzeta iz dokumenta Udruženja poslodavaca Federacije BiH, „Evropska praksa i zapošljavanje OSI“, dostupno na:
<http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Evropska20praksa20i20zapoC5A1ljavanje20osoba20sa20invaliditetom.pdf>

socijalne zaštite, jedinicom lokalne uprave ili s drugim poslodavcem. Pod stimulansom se podrazumijevaju: jednokratna materijalna davanja, sredstva za prilagođavanje radnog mjesta i uslova rada, kreditna sredstva po povoljnijim uslovima namijenjena kupovini mašina, opreme, alata, pribora potrebnog za zapošljavanje osoba s invaliditetom, poslovnog prostora i sredstva naknade razlike zbog smanjenog radnog učinka ili za sufinansiranje dijela plate asistentu (pomagača u radu) osobe s invaliditetom u toku rada.

Prema dostavljenom odgovoru, Fond Federacije BiH je na ime stimulansa u periodu 2018. do 2020. godine uplatio iznose prikazane u tabeli 13.

Godina	Iznos isplaćenog novčanog stimulansa	Najviše isplaćeno-namjena
2018.	11.495.750,00	Na ime troškova plate
2019.	9.769.550,00	Na ime troškova plate
2020.	2.987.100,00	Na ime troškova plate

Tabela 13 - isplaćeni novčani stimulansi (Federacija Bosne i Hercegovine)

Kada je riječ o načinu isplate novčanog stimulansa, Ured za reviziju institucija Federacije BiH je u Finansijskom izvještaju za 2016. godinu naveo sljedeće:

“Obzirom na navedeno može se zaključiti da je novčani stimulans za novo zapošljavanje osoba s invaliditetom odobren pravnim licima, udruženjima građana i osobama s invaliditetom koje su u cilju zapošljavanja ili samozapošljavanja dostavile traženu dokumentaciju. Nisu utvrđeni kriteriji, niti je izvršeno rangiranje i bodovanje pristiglih aplikacija. Ne može se potvrditi opravdanost raspodjele ovih sredstava dva puta u toku godine, po dva javna poziva, posebno iz razloga što se procedura ne provede u rokovima koji su utvrđeni Godišnjim planom rada Fonda za 2016. godinu (po prvom javnom pozivu od 15.02. do 15.04.2016. godine i po drugom javnom pozivu od 15.09. do 15.11.2016. godine). Zbog navedenog, u 2016. godini više su iskazani rashodi za 488.600 KM sredstava koja su se trebala raspodijeliti u 2015. godini (po drugom javnom pozivu iz 2015. godine). Isto smatramo neopravdanim jer utiče na pravovremenost raspodjele sredstava i iskazani finansijski rezultat. Također, nije osiguran adekvatan nadzor, niti način na koji bi se mogli izmjeriti efekti uložениh sredstava.”¹²⁴

Planom revizije za 2020/2021. godinu Ureda za reviziju institucija Federacije BiH predviđena je ponovna finansijska revizija Fonda Federacije BiH, koja će eventualno sadržavati i pregled realizacije preporuka iz Finansijskog izvještaja za 2016. godinu.

U Republici Srpskoj poslodavac koji zapošljava osobu s invaliditetom ima pravo na novčani stimulans i na stimulans predviđen posebnim ugovorom o zapošljavanju invalida. Stimulans se koristi za prilagođavanje radnog mjesta i uslova rada, za kupovinu mašina, opreme, alata ili pribora potrebnog za zapošljavanje invalida.

¹²⁴ Izvještaj o finansijskoj reviziji Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine za 2016. godinu, dostupan na: https://www.vrifbih.ba/wp-content/uploads/arhiva/javni-izvj/izvanbudzet/Fonda_za_profesionalnu_rehabilitaciju_i_zapo%C5%A1ljavanje_osoba_sa_invaliditetom_2016.pdf

Kada je riječ o isplati novčanih stimulansa Fonda Republike Srpske, podaci su prikazani u tabeli 14. U navedene iznose su uračunate komponente zapošljavanja i samozapošljavanja.

Godina	Iznos isplaćenog novčanog stimulansa	Najviše isplaćeno - namjena
2018.	101.875,00 KM	5.000 – samozapošljavanje
2019.	252.000,00 KM	5.000 – samozapošljavanje
2020.	124.000,00 KM	5.000 - samozapošljavanje

Tabela 14 - isplaćeni novčani stimulansi (Republika Srpska)

5.2.8. Postignuti rezultati i izazovi u radu

5.2.8.1. Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine

Fond Federacije BiH u dostavljenom odgovoru ističe zadovoljstvo postignutim rezultatima, što se prvenstveno ogleda u broju osoba s invaliditetom koje su obuhvaćene poticajima, kao i godišnjim iznosima koji se izdvajaju za te namjene. Izvještaji o radu Fonda Federacije BiH za 2018. i 2019. godinu su od strane Vlade Federacije BiH i Parlamenta Federacije BiH usvojeni što, prema navodima Fonda Federacije BiH, predstavlja još jednu potvrdu uspjeha u radu i nastavka prepoznavanja učinaka rada Fonda Federacije BiH kao izrazito pozitivnih.

Kada je riječ o problemima u praksi, najčešći problemi s kojima Fond Federacije BiH suočava u praksi kada je u pitanju zapošljavanje osoba s invaliditetom, odnosi se na radnopravne odnose između poslodavaca i zaposlenih osoba s invaliditetom. Fond Federacije BiH navodi da se problemi nastoje rješavati dijalogom i davanjem savjeta, dok Fond Federacije BiH nije ovlašten uplitati se u radnopravne odnose između poslodavca i zaposlenika. Također, u slučaju zaprimanja prijave od osobe s invaliditetom zaposlene kod nekog od korisnika sredstava, službenici Fonda Federacije BiH odlaze na teren, obavljaju nadzor i sačinjavaju zapisnik u kojem se predlažu mjere koje se „eventualno trebaju poduzeti“. Na osnovu tog zapisnika Upravni odbor Fonda može poduzeti dalje radnje prema tom korisniku sredstava.

Zatim, prema odgovoru Fonda Federacije BiH postoje i određene poteškoće i problemi koji su vezani za pravdanje odobrenih sredstava korisnicima programa kao i novčanih stimulansa u smislu nedostavljanja pravednosti, kašnjenja u dostavljanju, nekompletne dokumentacije i sl. U ovim slučajevima, Fond Federacije BiH se obraća pismenim putem s upozorenjem, a ukoliko se korisnici ogluše na isto, pokreće se procedura aktiviranja sredstva osiguranja (mjenice), kako bi se neopravdana sredstva naplatila. Krajnja mjera je sudski postupak protiv korisnika.

Sveprisutan je i problem naplate posebnog doprinosa kao i kontrole nad izvršavanjem ove obaveze.

Najčešći prigovori koji se upućuju Fondu Federacije BiH, vezani su za aplikante koji nisu uvršteni u raspodjelu sredstava kao i prigovori zaposlenih osoba s invaliditetom na uslove rada i

izvršavanje zakonskih obaveza poslodavca kod kojeg su zaposleni kao i prijevremeno prekidanje radnog odnosa.

5.2.8.2. Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje invalida Republike Srpske

Fond Republike Srpske navodi da je, djelujući u skladu s propisanim zakonskim odredbama, u periodu 2006-2020. godina, finansirao ukupno 2.302 osobe s invaliditetom sa 6.409.323,00 KM kroz komponente zapošljavanja, samozapošljavanja, održivosti zaposlenosti i ekonomske podrške invalidima. Za isti period, Fond Republike Srpske je izvršio povrat doprinosa poslodavcima u privatnom sektoru koji zapošljavaju osobe s invaliditetom pod posebnim uslovima u ukupnom iznosu od 38.396.795,00 KM. Trenutno, Fond „na povratu“ ima oko 850 poslodavaca koji zapošljavaju 1.250 osoba s invaliditetom.

Istovremeno, smatra se da osnovni preduslov za prevazilaženje prepreka u radu jesu kvalitetne izmjene Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom u Republici Srpskoj.

Kada je riječ o prigovorima, navodi se da su se pristigli zahtjevi organizacija osoba s invaliditetom uglavnom svodili na povećavanje izdvajanja osobama s invaliditetom za komponentu ekonomske podrške, kao vida neformalnog zapošljavanja, s karakterom socijalnog davanja. Također, pojedini prigovori su se odnosili na isti tretman osoba s invaliditetom različitog tipa i stepena invalidnosti, prilikom dodjele novčanog stimulansa.

Na osnovu analize odgovora Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske može se zaključiti da se većina aktivnosti koje isti sprovedu odnosi isključivo na pružanje materijalne podrške, u smislu izdvajanja novčanih sredstava. Čini se kako izostaje podrška socijalnom poduzetništvu i aktivnostima koje istinski doprinose uključivanju osoba s invaliditetom u društvo.

5.2.9. Poduzete i planirane mjere s ciljem povećanja zaposlenosti osoba s invaliditetom

5.2.9.1. Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine

U odgovoru Fonda Federacije BiH navodi se da „...*pored raspisivanja javnih poziva za novo zapošljavanje osoba s invaliditetom, prioritetno je da Fond osigura sredstva za opstanak zaštitnih radionica, privrednih društava za zapošljavanje osoba s invaliditetom i osoba s invaliditetom – samostalnih obrtnika, te uopće da sredstva i energiju usmjeri na borbu za održivost zaposlenosti osoba s invaliditetom. Naročito je ovo bilo od značaja u 2020. godini kada je nastupila pandemija COVID-19*“.

Ostale mjere koje je Fond Federacije BiH provodio u naznačenom periodu jeste održavanje zaposlenosti već zaposlenih osoba s invaliditetom pod posebnim uslovima, kroz isplate novčanih nadoknada i subvencije neto plate kao i kroz programe održivosti nivoa zaposlenosti, programe razvoja privrednih društava za zapošljavanje osoba s invaliditetom i zaštitnih radionica i programe profesionalne rehabilitacije. Osim navedenog, kontinuirano se radi na međusobnoj

saradnji s organizacijama osoba s invaliditetom i drugim ciljnim grupama, a sve s ciljem usklađivanja aktivnosti koje provodi Fond prema njihovim potrebama.

S ciljem uspostavljanja bolje saradnje između Fonda Federacije BiH, Porezne uprave Federacije BiH, Federalnog zavoda za zapošljavanje i službi za zapošljavanje s područja Federacije BiH, održan je niz sastanaka s ciljem razmjene iskustava i informacija o potrebama i mogućnostima zapošljavanja osoba s invaliditetom, te kako bi se sagledale mogućnosti za dalji razvoj „što kvalitetnijeg procesa priznavanja prava na profesionalnu rehabilitaciju osoba s invaliditetom u skladu s afinitetima osoba s invaliditetom, njihovom preostalom radnom sposobnošću te potrebama tržišta rada kao ključnih faktora za održivo zapošljavanje osoba s invaliditetom“.

Također, Fond Federacije BiH putem promotivnih aktivnosti, prisustvom na konferencijama, okruglim stolovima, radionicama i sl. događajima, podiže nivo svijesti u društvu o potrebama osoba s invaliditetom. „Svakodnevno se osobama s invaliditetom kao i drugim korisnicima pruža direktno profesionalno informisanje i savjetovanje (direktno u prostorijama Fonda, putem telefona ili maila). Web-stranica Fonda se svakodnevno ažurira kako bi korisnici bili na vrijeme informisani o svim aktivnostima koje provodi Fond.“

Kada je riječ o mjerama koje se planiraju poduzeti, Strateškim planom razvoja Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom za period 2021- 2023. godine navedeni su ključni prioriteti, kao i strateški i operativni ciljevi koji se žele postići u predviđenom periodu. Utvrđena su četiri strateška cilja Fonda u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom.¹²⁵

5.2.9.2. Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje invalida Republike Srpske

Fond Republike Srpske u odgovoru ističe da, pored mjera koje su definisane Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom Republike Srpske, a koje uključuju novčane stimulanse i povrat doprinosa, Fond Republike Srpske je kontinuirano, putem

¹²⁵ Strateški cilj 1. Uspostaviti finansijski stabilan sistem funkcionisanja Fonda

Za realizaciju definisani su sljedeći operativni ciljevi:

- Uticati na usklađivanje pravnog okvira za efikasan sistem naplate posebnog doprinosa po članovima 18. i 19. Zakona;

- Unaprijediti informisanost poslodavaca o obavezama iz članova 18. i 19. Zakona, te obaveze popunjavanja podataka u aplikativnom softveru Fonda;

Strateški cilj 2. - Unapređenje mjera zapošljavanja osoba s invaliditetom;

Za realizaciju definisani su sljedeći operativni ciljevi:

- Unaprijediti informisanost o pravu osoba s invaliditetom na zapošljavanje, te obavezu poslodavaca da zapošljavaju osobe s invaliditetom u skladu s članovima 18. i 19. Zakona;

- Osigurati kvalitetne programe zapošljavanja osoba s invaliditetom koji će doprinijeti održivom zapošljavanju osoba s invaliditetom;

Strateški cilj 3. - Unapređenje mjera profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom;

Za realizaciju definisani su sljedeći operativni ciljevi:

- Unaprijediti informisanost o pravu osoba s invaliditetom na profesionalnu rehabilitaciju;

- Osigurati kvalitetne programe profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom koji će doprinijeti održivom zapošljavanju osoba s invaliditetom;

Strateški cilj 4. - Institucionalno jačanje Fonda kao vodeće institucije u Federaciji BiH iz oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom;

Za realizaciju definisani su sljedeći operativni ciljevi:

- Unaprijediti poslovanje Fonda;

- Povećati kapacitete Fonda (ljudski resursi, tehnički, kompetencije i znanja iz oblasti).

resornog Ministarstva, ukazivao na obavezu zapošljavanja osoba s invaliditetom u javnom sektoru.

Mjere se odnose na predložene izmjene navedenog Zakona, prevashodno prema revizorskom izvještaju, kao i na osnovu primjene Zakona i uočenim manjkavostima koje se javljaju u primjeni istog. Neki od prijedloga Fonda Republike Srpske za izmjene Zakona s ciljem unapređenja zapošljavanja osoba s invaliditetom, prikazani su u odgovoru Fonda Republike Srpske i ogledaju se u sljedećem:

„1. Neuravnoteženost prihoda i rashoda – Od postojećeg prihoda Fond može jedino da finansira povrat doprinosa. Stopa posebnog doprinosa 0,2% za poslodavce iz javnog sektora koji nisu na svakih 16 zaposlenih zaposlili 1 lice s invaliditetom nije dovoljno represivna mjera, te se ne može očekivati unapređenje zapošljavanja LSI. Povećati prihode kako bi se moglo značajnije finansirati zapošljavanje nezaposlenih LSI kroz značajniji iznos novčanog stimulansa.

2. Uspostavljanje evidencije o ukupnom broju lica s invaliditetom; zaposleni i nezaposleni; prijavljeni Zavodu za zapošljavanje i neprijavljeni.

3. Uvođenje penala umjesto posebnog doprinosa za javni sektor. Prijedlog visine penala, kao u Federaciji BiH, ¼ iznosa prosječne plate za svako nezaposleno LSI.

4. Uvođenje kontrolnih mehanizama za sprečavanje nerealnog povećanja plata LSI po ostvarivanju prava na povrat doprinosa. (Evidentne situacije gdje LSI ima dvostruku platu u odnosu na lice koje nema invalidnost, a zaposlenih na istim poslovima).

5. Uvesti veću finansijsku podršku licima s većim procentom invalidnosti (izbjeći linearno davanje).

6. Uspostavljanje evidencija u javnom sektoru – Poslodavci JS trebaju u okvirima službi za ljudske resurse, uspostaviti evidencije o radnim mjestima i poslovima na koje je moguće zaposliti LSI.“

5.3. Odgovori i zapazanja zavoda za zapošljavanje

S ciljem prikupljanja adekvatnih informacija u smislu nadležnosti koje imaju zavodi za zapošljavanje u Federaciji Bosne i Hercegovine/kantonima i Republici Srpskoj u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom, upućen je upitnik Federalnom zavodu za zapošljavanje i JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske. Upitnik je dostavljen i na adrese deset kantonalnih službi za zapošljavanje.¹²⁶ Svrha upućenih upitnika bila je da se istraži da li postoje posebne mjere i programi koje provode službe/zavodi za zapošljavanje, da li postoje i koje su to smetnje pri zapošljavanju osoba s invaliditetom, koja je uloga službi za zapošljavanje u procesu zapošljavanja osoba s invaliditetom, te postoji li efikasna koordinacija nadležnih organa. Primjer upitnika je sadržan u Aneksu I. U nastavku su prikazani odgovori zavoda/službi za zapošljavanje koji su dostavili odgovor na upitnik.

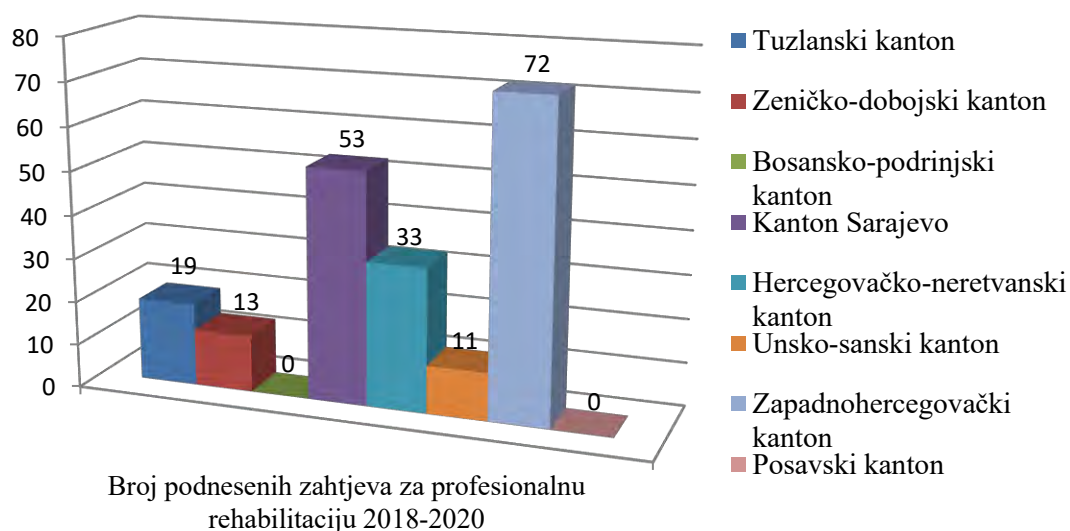
5.3.1. Priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom u članu 59. propisuje dužnost kantonalnih službi za zapošljavanje da od sredstava planiranih finansijskim planom za aktivnu politiku zapošljavanja u tekućoj godini, iznos od 5% uplaćuju

¹²⁶ Akt Institucije ombudsmena broj Ž-SA-02-39/21 od dana 20.01.2021. godine;

Fondu za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije BiH, koji provodi programe aktivne politike zapošljavanja za osobe s invaliditetom, kao i radno sposobne osobe s umjerenom i lakom mentalnom retardacijom.

O priznavanju prava na profesionalnu rehabilitaciju u Federaciji BiH, u prvom stepenu odlučuje kantonalna služba za zapošljavanje nadležna prema prebivalištu osobe s invaliditetom¹²⁷. Kada je riječ o broju podnesenih zahtjeva za priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju u periodu od 2018-2020. godine, podaci koji su dobijeni od kantonalnih službi za zapošljavanje prikazani su u grafikonu 2.

Grafikon 2 – broj podnesenih zahtjeva za priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju u periodu od 2018-2020. godine

Služba za zapošljavanje Kantona 10 u odgovoru navodi da u naznačenom periodu nije podnesen nijedan zahtjev jer, prema navodima Službe, nije nadležna za priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju, iako je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom jasno propisao nadležnost službi za zapošljavanje.

Profesionalna rehabilitacija i osposobljavanje u Republici Srpskoj provodi se pod opštim i posebnim uslovima. Profesionalnom rehabilitacijom pod opštim uslovima smatra se rehabilitacija i osposobljavanje koji se organizuju i izvode u sistemu obrazovanja.

Brčko Distrikt BiH nema usvojen zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, ali prema odgovoru Zavoda za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH, od 2017. godine realizuje se Program zapošljavanja osoba iz kategorije teže zapošljivih osoba, a u koje spadaju i osobe s invaliditetom (invalidnost 50% i više). Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta navodi da ulaže značajna sredstva u navedene programe, da je odziv poslodavaca veliki ali, nažalost, u periodu od 2018-2020. godine realizovano je šest zahtjeva za profesionalnu rehabilitaciju.

¹²⁷ Član 12. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije BiH;

5.3.2. Predrasude i diskriminacija pri zapošljavanju osoba s invaliditetom

Stvarno stanje u oblasti rada i zapošljavanja predstavlja sliku privrednog i socijalnog stanja i izaziva dalekosežne egzistencijalne posljedice ne samo za pojedinca, nego i za socijalni mir u određenom društvu. Osobe s invaliditetom su često izložene različitim oblicima diskriminacije, a nerijetko je diskriminacija prisutna i na radnom mjestu. S druge strane, diskriminacija se javlja i prilikom primjene pojedinih zakonskih propisa. U vezi s tim, Ombudsmeni kontinuirano ukazuju na postojanje diskriminacije po osnovu uzroka nastanka invaliditeta, a koja se javlja u primjeni propisa iz oblasti socijalne zaštite i boračko-invalidske zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine. Naime, osobe koje su invaliditet stekle u ratu ostvaruju znatno veća novčana primanja i povlastice od osoba koje su invaliditet stekle na drugi način.¹²⁸ Poseban problem se javlja i zbog različite ekonomske razvijenosti kantona koji su nadležni za ostvarivanje određenih prava iz zdravstvene i socijalne zaštite, te različitog nivoa finansiranja i prava na ličnu invalidninu (kantonalni i federalni nivo finansiranja). Sve navedeno dovodi do nejednakog pristupa ostvarenju prava ili neprovođenju zakonski normiranih prava.¹²⁹

U nastojanju ostvarivanja stvarne jednakosti u društvu, organi vlasti mogu poduzeti i određene mjere koje se neće smatrati diskriminacijom ako su usmjerene na ispravljanje već postojećih nejednakosti. Takve mjere se nazivaju pozitivnim ili afirmativnim. U slučaju da je razlikovanje opravdano i legitimno, onda takvo postupanje ne može biti nazvano diskriminacijom. Afirmativne radnje/mjere mogu se definisati kao „konzistentan paket mjera, privremenog karaktera, s ciljem ispravljanja pozicije članova određenih grupa u jednom ili više aspekata njihovog društvenog života, a radi osiguranja stvarne jednakosti. Dakle, Zakon o zabrani diskriminacije BiH prepoznaje određene zakonske mjere i radnje koje se neće smatrati diskriminacijom ako su utemeljene na objektivnoj i razumnoj opravdanosti.

Tako, u kontekstu zapošljavanja osoba s invaliditetom, zakonske mjere neće se smatrati diskriminacijom ako se prednost, pod jednakim opštim i posebnim uslovima iz konkursa, daje pripadnicima ugroženih grupa: osobama s invaliditetom, nacionalnim manjinama, raseljenim licima ili izbjeglicama, civilnim žrtvama rata.

Prema odgovorima određenog broja kantonalnih službi za zapošljavanje, poslodavci imaju predrasude spram zapošljavanja osoba s invaliditetom, smatrajući da ne mogu postići adekvatne rezultate u radu i ispuniti očekivanu normu.

Kada je riječ o smetnjama pri zapošljavanju osoba s invaliditetom s aspekta poslodavaca, Služba za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanskog kantona u odgovoru navodi da se poslodavci teško odlučuju zaposliti osobe s invaliditetom bez obzira na mogućnost ostvarivanja subvencija. Osim navedenog, u odgovoru se navodi da je za većinu otvorenih radnih pozicija potrebna potpuna zdravstvena sposobnost. Ukazuje se i na određene okolnosti koje otežavaju mogućnost

¹²⁸ Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti za 2019. godinu, Banja Luka, mart 2020. godine, dostupan na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2020051813152592bos.pdf

¹²⁹ Analiza pravnog okvira za zapošljavanje osoba s invaliditetom, Udruženje poslodavaca Federacije BiH, dostupno na: <http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Analiza20pravnog20okvira20za20zaposljavanje20osoba20sa20invaliditetom.pdf>

zaposlenja osoba s invaliditetom, kao što su: ekonomska kriza, velika nezaposlenost, neupućenost poslodavaca o mogućnostima zapošljavanja osoba s invaliditetom, ali i neefikasna koordinacija između organa nadležnih za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje.

Zavod za zapošljavanje Republike Srpske u odgovoru navodi da je postojanje predrasuda u vezi s radnom sposobnošću osoba s invaliditetom jedan od osnovnih problema zapošljavanja istih, posebno zbog toga što nije zvanično izvršena ocjena preostale radne sposobnosti.

5.3.3. Programi usmjereni na zapošljavanje osoba s invaliditetom

Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom u Federaciji BiH propisano je da se u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom uplaćuju i sredstva Federalnog zavoda za zapošljavanje u iznosu od 10% sredstava planiranih finansijskim planom Federalnog zavoda za zapošljavanje za aktivnu politiku zapošljavanja u tekućoj godini. Istovremeno, u isti Fond se uplaćuju i sredstva kantonalnih službi za zapošljavanje u iznosu od 5% sredstava planiranih finansijskim planom kantonalnih službi za zapošljavanje za aktivnu politiku zapošljavanja u tekućoj godini.

Na pitanje da li postoje programi usmjereni na zapošljavanje osoba s invaliditetom, Služba za zapošljavanje Unsko-sanskog kantona u dostavljenom odgovoru ističe da su poslodavci preopterećeni različitim novčanim davanjima, te se navodi: *„Prebacivanje prevelikog tereta na leđa poslodavca doprinosi nekonkurentnosti naše privrede zbog prevelike cijene bruto rada, što može imati negativan efekat na stav poslodavaca prema ovom pitanju, i na kraju krajeva, na mogućnost zapošljavanja invalidnih osoba. Ukoliko ispoštuje obavezu da na svakih 16 radnika uplati u Fond 206 KM, privredni subjekat koji zapošljava 160 zaposlenika imaće mjesečne troškove u iznosu (206 KM x 10) 2.060 KM, odnosno na godišnjem nivou (2.060 KM x 12) 24.720 KM, što nije nimalo zanemarljiv trošak. Ovo tim više ako znamo da poslodavac za isplaćenu 1 KM svom zaposleniku, mora isplatiti državi na različitim nivoima i vanbudžetskim fondovima 0,9 KM. Privredni subjekti koji zapošljavaju manje od 16 radnika, koji prema Zakonu nemaju obavezu zapošljavanja invalida, po tom istom Zakonu imaju obavezu plaćanja 0,5% godišnje bruto plate svih zaposlenih. Znači mali privredni subjekti koji zapošljavaju 1-15 zaposlenih, moraju platiti 1.000- 2.000 KM godišnje.“*¹³⁰

Na isto pitanje, Služba za zapošljavanje Bosansko-podrinjskog kantona u odgovoru navodi da savjetodavci kroz individualne planove za zapošljavanje pružaju podršku nezaposlenoj osobi s ciljem usklađivanja interesa i sposobnosti nezaposlene osobe s potrebama tržišta rada. Ista Služba navodi da u toku savjetovanja/konsultacija, savjetodavci pomažu nezaposlenim osobama da apliciraju na različite programe zapošljavanja i samozapošljavanja, obuke i prekvalifikacije za potrebe tržišta rada, te im pružaju obuke za sticanje znanja i vještina aktivnog traženja posla.

Prema odgovoru Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske, subvencije za zapošljavanje osoba s evidencije nezaposlenih, dodjeljuju se po programima zapošljavanja za koje se raspisuje javni poziv s jasno definisanim uslovima učešća. Naime, Vlada Republike Srpske na osnovu Strategije zapošljavanja 2016-2020, na godišnjem nivou donosi akcioni plan zapošljavanja koji sadrži

¹³⁰ Služba za zapošljavanje Unsko-sanskog kantona od 04.02.2021. godine;

određene programe zapošljavanja koje provodi Zavod za zapošljavanje Republike Srpske. Uvidom u službenu internet-stranicu Vlade Republike Srpske utvrđeno je da je navedena Strategija istekla krajem 2020. godine i, prema dostavljenim informacijama, u toku je izrada strateškog dokumenta za novi vremenski period. U istom odgovoru se navodi da su programi najčešće usmjereni na zapošljavanje teško zapošljivih i ugroženih osoba s evidencije i najveći dio sredstava se plasira u oblast privrede.¹³¹

Kada su u pitanju posebni programi usmjereni na zapošljavanje osoba s invaliditetom, u odgovoru se ističe da se, u okviru provođenja akcionih planova od 2012. godine, provodi Program finansiranja, zapošljavanja i samozapošljavanja djece poginulih boraca, demobilisanih boraca i ratnih vojnih invalida Vojske Republike Srpske, pri čemu su ratni vojni invalidi izdvojeni kao posebna ciljna grupa. Prilikom provođenja ostalih programa zapošljavanja, osobama s invaliditetom se daje prioritet u postupku odobravanja sredstava.

Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH u odgovoru navodi da, u skladu s mogućnostima, a imajući u vidu da Brčko Distrikt BiH nema usvojen zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, od 2017. godine pruža podršku putem Programa zapošljavanja teže zapošljivih osoba i to putem finansiranja i sufinansiranja zapošljavanja osoba s invaliditetom. Isti Zavod je mišljenja da jedan od najvećih razloga nedovoljne zaposlenosti osoba s invaliditetom nedovoljna razvijenost profesionalne rehabilitacije.

5.3.4. Koordinacija nadležnih organa i informisanost o pravima osoba s invaliditetom

UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom obavezuje nadležne organe vlasti na promovisanje mogućnosti zaposlenja i napredovanja u službi na tržištu rada, pomaganje u pronalaženju, dobijanju i zadržavanju posla, te vraćanju u radni odnos; promovisanje mogućnosti samozapošljavanja, poduzetništva i pokretanja vlastitih poslova; promovisanje sticanja radnog iskustva na otvorenom tržištu rada; promovisanje programa stručne i profesionalne rehabilitacije.

Važeći zakonski propisi u entitetima, odnosno kantonima, omogućavaju angažovanje niza resursa za namjene rehabilitacije i osposobljavanje osoba s invaliditetom, uključujući i podršku poslodavcima. Međutim, da bi navedene aktivnosti postigle svrhu, a to je povećanje zaposlenosti osoba s invaliditetom, nadležne institucije moraju ostvarivati kontinuiranu saradnju.

Prema odgovorima najvećeg broja kantonalnih službi za zapošljavanje, koordinacija između nadležnih organa u obavljanju profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja trebala bi biti efikasnija i kvalitetnija.

Služba za zapošljavanje Kantona 10 navodi da se jedina koordinacija između Službe i Fonda FBiH odnosi na objavljivanje javnog poziva Fonda Federacije BiH o zapošljavanju osoba s invaliditetom dva puta godišnje.

¹³¹Javni poziv se objavljuje na internet-stranici Zavoda, jednom dnevnom listu i na oglasnim tablama biroa za zapošljavanje;

Zavod za zapošljavanje Republike Srpske ocjenjuje korektnom saradnju s Fondom RS, obrazovnim ustanovama i drugim organizacijama koje se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem osoba s invaliditetom. U istom odgovoru se navodi da je neophodno jačati saradnju institucija na republičkom nivou, udruženja poslodavaca i drugih institucija s udruženjima koja okupljaju osobe s invaliditetom i kontinuirano vršiti informisanje poslodavaca o značaju ovih pitanja i mogućnostima zapošljavanja osoba s invaliditetom.

Zapošljavanje osoba s invaliditetom nesumnjivo zavisi od potreba tržišta, ali i motivisanosti i informisanosti poslodavaca o mogućnostima prilagođavanja radnih prostorija i radnih aktivnosti s preostalom radnom sposobnosti i mogućnostima osoba s invaliditetom. Istovremeno, od velikog značaja je i stepen informisanosti osoba s invaliditetom o mogućnostima koje im stoje na raspolaganju. Kontinuirano provođenje promotivnih kampanja/edukacija/radnih sastanaka o pravima i obavezama poslodavaca u smislu zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom u entitetima, zasigurno može doprinijeti efikasnijem ostvarivanju prava osoba s invaliditetom u oblasti rada i zapošljavanja.

U vezi s tim, Služba za zapošljavanje Bosansko-podrinjskog kantona u dostavljenom odgovoru navodi: „*Prilikom objave javnih poziva za učešće u mjerama aktivne politike zapošljavanja koje objavljuje Služba, Federalni zavod za zapošljavanje, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, Služba obavještava Udruženje poslodavaca BPK Goražde, Obrtničku komoru BPK Goražde i Privrednu komoru BPK Goražde, kako bi o istim obavijestili i informisali članove/poslodavce/obrtnike o učešću u programima.*“¹³²

Kada je riječ o edukacijama i promotivnim kampanjama, Služba za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanskog kantona navodi da su vršene edukacije, u smislu nadležnosti Službe u procesu zapošljavanja, te da prilikom traženja zaposlenja, s nezaposlenim osobama se obavljaju savjetodavni razgovori. Sličan odgovor dostavila je i Služba za zapošljavanje Unsko-sanskog kantona koja ukazuje na dobru saradnju s nevladinim sektorom. Prema navodima iz odgovora, promotivne aktivnosti obavlja i Služba za zapošljavanje Posavskog kantona.

U vezi s istim pitanjem, Zavod za zapošljavanje Republike Srpske u odgovoru ističe da redovno provodi promotivne kampanje i radne sastanke sa zainteresovanim stranama, a u vezi s programima zapošljavanja.

5.4. Stavovi Udruženja poslodavaca

Kako je već navedeno, jedna od otežavajućih okolnosti u oblasti zapošljavanja osoba s invaliditetom jesu predrasude poslodavaca koji se teško odlučuju zaposliti osobe s invaliditetom, smatrajući da ne mogu odgovoriti potrebama radnog mjesta. Misijska grupa OSCE-a u Bosni i Hercegovini provela je tokom 2019. godine istraživanje kojim su ispitane percepcije, stavovi i lična iskustva 1001 stanovnika/ce Bosne i Hercegovine. S konstatacijom „*Ne bih volio/voljela*

¹³² Služba za zapošljavanje Bosansko-podrinjskog kantona, odgovor je zaprimljen 03.02.2021. godine;

imati kolegu s ozbiljnim oblikom invaliditeta jer bi to značilo da moram raditi dio njegovog/njenog posla“ ne slaže se 91,5% ispitanih¹³³.

S ciljem što potpunijeg sagledavanja problematike zapošljavanja osoba s invaliditetom, za potrebe izrade ovog Specijalnog izvještaja, upućen je upitnik Udruženju poslodavaca Federacije BiH, Udruženju poslodavaca Republike Srpske i Udruženju poslodavaca Brčko Distrikta BiH. Aneks I sadrži pregled upućenog upitnika.

Upitnik je kreiran s ciljem boljeg razumijevanja stavova poslodavaca, ukazivanja na eventualne dosadašnje aktivnosti poduzete u ovoj oblasti, identifikovanja ključnih problema i načina za prevazilaženje istih. U nastavku su prikazani odgovori udruženja poslodavaca koji su dostavili odgovore.

Udruženje poslodavaca Federacije BiH nije dostavilo odgovor na upitnik, ali je radna grupa, uvidom u internet-stranicu Udruženja poslodavaca Federacije BiH, utvrdila da je do sada objavljeno nekoliko publikacija, među kojima su: „Analiza pravnog okvira za zapošljavanje osoba s invaliditetom“¹³⁴, „Evropska praksa i zapošljavanje OSI“¹³⁵, „Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom“¹³⁶. Za potrebe izrade ovog Specijalnog izvještaja izdvojeno je nekoliko ključnih nalaza iz istraživanja koje je Udruženje poslodavaca Federacije BiH provelo:

„Primarno istraživanje na temu: ”Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom“ obavljeno je tokom jula 2018. godine, na uzorku od 153 kompanije. Što se tiče oblika vlasništva 3/4 kompanija bilo je iz privatnog sektora, a ako se uzme u obzir i 13% kompanija u mješovitom vlasništvu s većinskim privatnim kapitalom, jasno je da je cca 10% anketiranih iz državnih ili većinski državnih kompanija.

Rezultati ankete pokazali su da više od 4/5 anketiranih zapošljava osobe s invaliditetom. Ako uzmemo u obzir da mikro i mala preduzeća nemaju obavezu zapošljavanja osoba s invaliditetom, može se tvrditi da više od 90% članica Udruženja poslodavaca imaju pozitivan stav prema zapošljavanju osoba s invaliditetom i da poštuju zakonske obaveze.

Pored toga vidljivo je da anketirani poslodavci nisu zadovoljni rješenjima iz Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom. Navedeno nezadovoljstvo je gotovo plebiscitarno. Iz ankete je vidljivo da je 95% poslodavaca nezadovoljno odredbama zakona koje regulišu kvote za zapošljavanje osoba s invaliditetom, zatim nepostojanjem

¹³³ Diskriminacija u Bosni i Hercegovini: percepcije stavovi i iskustva javnosti, 2020. godina, dostupno na: <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/448852>

¹³⁴ Analiza pravnog okvira za zapošljavanje osoba s invaliditetom, dostupno na: <http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Analiza20pravnog20okvira20za20zaposljavanje20osoba20sa20invaliditetom.pdf>

¹³⁵ Evropska praksa i zapošljavanje osoba s invaliditetom, dostupno na: <http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Evropska20praksa20i20zapoC5A1ljavanje20osoba20sa20invaliditetom.pdf>

¹³⁶ Zakon o izmjenama i dopunama zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, dostupno na: <http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Publikacija20Zakon20o20prof.20rehabilitaciji20i20zaposljavanje20OSI.pdf>

moгуćnosti alternativnog ispunjavanja obaveza iz kvotnog sistema, njih skoro 80%, te izostankom poticaja za zapošljavanje osoba s invaliditetom (60% anketiranih).

Poslodavci smatraju da je kvota preoštra i da ne odgovara ni uporedno pravnoj situaciji u ostalim zemljama Evropske unije i okruženja, te da ne odgovara ni stvarnim potrebama za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Od ukupnog broja anketiranih poslodavaca, njih 60% se opredijelilo za kvotu od 1-25 koja je inače najčešće primijenjena u drugim zemljama.

Poslodavci su se izjasnili da bi najviše bili motivisani za zapošljavanje osoba s invaliditetom kroz sufinansiranje dijela njihove plate, te sufinansiranje troškova njihovog obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja.“

Unija udruženja poslodavaca Republike Srpske u dostavljenom odgovoru izražava zadovoljstvo učešćem u izradi Nacrta Zakona o društvenom preduzetništvu Republike Srpske, a u saradnji s Ministarstvom privrede i preduzetništva Republike Srpske. Smatra da društveno poduzetništvo predstavlja mogućnost za rješavanje problema i potreba marginalizovanih i ranjivih grupa, a samim tim i osoba s invaliditetom, pri čemu primarni cilj nije akumulacija profita, već postizanje određenih ciljeva od opšteg interesa, kao što je zaposlenost nekih kategorija radnika. Također, u istom odgovoru se ističe da bi jedan od prijedloga za prevazilaženje problema u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom trebao biti kvalitetna promocija zanimanja u kojima osobe s invaliditetom mogu, u skladu sa svojim mogućnostima, kvalitetno odgovoriti izazovima rada. Također, jedan od prijedloga je i primjena Zakona o društvenom poduzetništvu, te edukacija poslodavaca.

Udruženje poslodavaca Brčko Distrikta BiH u odgovoru ističe pozitivan pomak u zapošljavanju bez diskriminacije koji je nastao usvajanjem novog Zakona o radu Brčko Distrikta BiH¹³⁷. Prema odgovoru istog Zavoda, u društvu je nedovoljno razvijena svijest da osobe s invaliditetom mogu, uz određeno obrazovanje i izgrađene specifične vještine, biti potpuno konkurentne na tržištu rada, te da bi se koordinacija između organa nadležnih za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje na nivou Brčko Distrikta BiH, kao i međusobno institucionalno povezivanje s nadležnim institucijama u entitetima BiH, trebala značajno unaprijediti.

Udruženje poslodavaca Brčko Distrikta BiH u istom odgovoru navodi: *“Smatramo da bi profesionalno informisanje, savjetovanje i procjena profesionalnih mogućnosti uz adekvatnu analizu tržišta rada, potreba i mogućnosti zapošljavanja uz aktivnu težnju za sticanjem specifičnih radnih vještina u značajnoj mjeri doprinijelo sistemskom identifikovanju radnih zanimanja i radnih mjesta na kojima bi potpuno konkurentno osobe s invaliditetom mogle učestvovati na tržištu rada.”*¹³⁸

5.5. Iskustva organizacija osoba s invaliditetom u oblasti zapošljavanja osoba s invaliditetom

Organizacije osoba s invaliditetom, uz javni sektor koji poduzima konkretne mjere i politike prema osobama s invaliditetom, imaju važnu ulogu u procesu uključivanja osoba s invaliditetom u različite sfere društvenog, političkog, ekonomsko-socijalnog života. Podrška i servisi koje

¹³⁷ „Službeni glasnik BD BiH“, broj 34/19 i 2/21;

¹³⁸ Udruženje poslodavaca Brčko Distrikta BiH, odgovor zaprimljen 08.02.2021. godine;

osobe s invaliditetom dobijaju od organizacija, posebno u segmentu informisanja, od izuzetnog su značaja za oblast zapošljavanja.

U vezi s tim, prikupljanje informacija od organizacija osoba s invaliditetom, koje su zapravo glas osoba s invaliditetom, bilo je od velikog značaja pri izradi ovog dokumenta. Kreiran je upitnik za udruženja osoba s invaliditetom na području cijele Bosne i Hercegovine, s namjerom da se prikupe informacije o informisanosti osoba s invaliditetom, efikasnosti trenutnih propisa koji uređuju profesionalnu rehabilitaciju, mehanizama uspostavljenih propisima, institutom prigovora, efikasnosti postojećih mjera itd. U nastavku je dat pregled odgovora organizacija osoba s invaliditetom koji su dostavili odgovor na upitnik.

5.5.1. Pozitivna praksa kroz najbolje modele podrške zapošljavanju osoba s invaliditetom

Organizacije osoba s invaliditetom prepoznaju pozitivne primjere djelovanja u oblasti zapošljavanja osoba s invaliditetom. U vezi s tim, kao efikasan model podrške ističe se podrška socio-ekonomskom osnaživanju osoba s invaliditetom i njihovih porodica. „*Lica s intelektualnim teškoćama su teško zapošljiva, 90% njih nikada neće moći raditi, stoga je ovaj vid kao jedini mogući - podrška porodici koja se brine o licu koje zahtijeva cijeli život podršku porodice - i najbolji vid djelovanja Fonda prema ovoj populaciji.*“¹³⁹

Udruženje roditelja i prijatelja djece i omladine s posebnim potrebama „Zračak“ Ljubinje u odgovoru navodi da se najefikasnije pokazao projekat neformalnog zapošljavanja kojim se osobi s invaliditetom uručivao paket tj. po njenom izboru neku alatku ili kravu, piliće, pčele, što je doprinijelo da osobe s invaliditetom zajedno s porodicom ostvaruju direktnu korist.

Udruženje Život s Down sindromom FBiH kao najbolju praksu ističe direktnu podršku i individualni pristup osobi, na način da se oko osobe kreira mreža podrške i uspostavi partnerstvo s poslodavcem. „*Naše udruženje za tražioce posla kreira Individualni tranzicijski program od škole do otvorenog tržišta rada i na taj način identificiramo potrebne intervencije kako kod osobe tako i kod poslodavca u smislu prilagodbe radnog mjesta i edukacije odgovornih u kompaniji.*“¹⁴⁰

Savez slijepih Republike Srpske u dostavljenom odgovoru ističe da je oko četrdeset osoba u posljednjih šest godina koristilo pravo na ekonomsku podršku i na taj način je obavljeno njihovo samozapošljavanje čime se uticalo na poboljšanje njihovog životnog standarda. Također, u odgovoru se ističe: „*Do posla lakše dolaze lica s većim stepenom obrazovanja. Ima pozitivnih primjera zapošljavanja slijepih lica u javnim ustanovama, međutim privatni sektor nije sklon zapošljavanju lica s invaliditetom.*“¹⁴¹

5.5.2. Informisanost i edukacija osoba s invaliditetom

Organizacije osoba s invaliditetom svojim radom, projektima i aktivnostima zasigurno predstavljaju važnu kariku u informisanju osoba s invaliditetom. Kada je riječ o informisanosti

¹³⁹ Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, odgovor zaprimljen 04.02.2021. godine;

¹⁴⁰ Udruženje Život s Down sindromom FBiH, odgovor zaprimljen dana 02.02.2021. godine;

¹⁴¹ Savez slijepih Republike Srpske, odgovor zaprimljen 10.03.2021. godine;

osoba s invaliditetom, organizacije u najvećem broju navode da postoji djelimična informisanost, ali da postoji potreba za dodatnim informisanjem koje bi trebalo biti pristupačno za sve osobe s invaliditetom bez obzira na vrstu invaliditeta.

Najveći interes za informisanjem postoji kada su „*član porodice i mlada i odrasla osoba s Down sindromom upoznati sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju. Ističemo ovu grupu članova jer se interes za ovim informacijama javlja u vrijeme kada i nastaje potreba njihove djece za poslom. Ostali članovi (roditelji djece) se ne zanimaju za ovu temu, s obzirom da su preokupirani barijerama u procesu inkluzivnog odgoja i obrazovanja*“¹⁴².

Određeni dio odgovora ipak ukazuje na nedovoljnu informisanost o pravima osoba s invaliditetom, složene administrativne procedure¹⁴³ i predrasude prema osobama s invaliditetom¹⁴⁴. Savez distrofičara Republike Srpske u odgovoru navodi: „*Veoma smo razočarani činjenicom da se sve manje primjenjuje Zakon o radnom osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS. Poslodavci nemaju interes za zapošljavanje LSI kao što je bio prije desetak godina. Javne ustanove veoma rijetko se odlučuju zaposliti lice s invaliditetom.*“¹⁴⁵

Kada je riječ o informisanosti slijepih osoba, Savez slijepih Republike Srpske u odgovoru ističe da za slijepe osobe uglavnom nisu prilagođeni uslovi koji zahtijevaju pristupačno okruženje, naročito u smislu pristupa informacijama i komunikaciji.

Kada se govori o predrasudama prema osobama s invaliditetom, Udruženje „Život s down sindromom“ Federacije Bosne i Hercegovine u odgovoru ističe da je za otklanjanje predrasuda prema osobama s Down sindromom jako važno kroz kampanje i primjere dobre prakse podizati svijest poslodavaca i uopšte zajednice o mogućnostima osoba s Down sindromom. „*Činjenica je da mladi mogu raditi ali ne toliko da mogu obezbijediti egzistenciju i samostalan život, tako da država mora voditi računa o finansijskom minimumu koji je potreban za dostojanstven i zdrav život osoba s invaliditetom. To znači da mora osigurati finansijska sredstva koja će dopuniti nedovoljna primanja te time obezbijediti njihovu što veću samostalnost.*“¹⁴⁶

Nadalje, edukacije i treninzi osoba s invaliditetom mogu znatno doprinijeti povećanju konkurentnosti osoba s invaliditetom i njihovom osnaživanju za traženje posla na tržištu rada. Pored toga, edukacije zasigurno jačaju samopouzdanje i osjećaj vrijednosti kod osoba s invaliditetom.

Savez udruženja gluhih i nagluhih osoba Federacije Bosne i Hercegovine u odgovoru navodi da gluhe i nagluhe osobe nisu u mogućnosti prisustvovati treninzima i edukacijama o načinu pisanja biografije i ličnom predstavljanju na intervjuima za posao, zbog nemogućnosti uspostavljanja normalne komunikacije sa zdravom sredinom. Naime, u odgovoru je navedeno da „*organizatori*

¹⁴² Udruženje „Život s Down sindromom“ Federacije Bosne i Hercegovine, odgovor zaprimljen dana 02.02.2021. godine;

¹⁴³ Udruženja građana za pomoć licima s posebnim potrebama Šamac, odgovor zaprimljen dana 10.02.2021. godine;

¹⁴⁴ Udruženje roditelja djece s posebnim potrebama „Neven“ Prijedor, Udruženje „Život s Down sindromom“, odgovor zaprimljen dana 02.02.2021. godine;

¹⁴⁵ Savez distrofičara Republike Srpske, odgovor zaprimljen dana 27.01.2021. godine;

¹⁴⁶ Udruženje Život s Down sindromom FBiH, odgovor zaprimljen dana 02.02.2021. godine;

ovih predavanja (seminara, edukacija, treninga) nikada ne obezbijede tumača znakovnog jezika koji bi mogao gluhim i nagluhim osobama da tumači prezentirano gradivo, usljed čega je veliki broj gluhih i nagluhih osoba nezaposlen.“¹⁴⁷

Određen broj odgovora udruženja ukazuje da nema organizovanih kurseva koji bi „uveli“ osobe s invaliditetom u određenu poslovnu oblast. Raspoloživi poslovi su uglavnom slabo plaćena radna mjesta, bez mogućnosti napredovanja. Iako propisane, postojeće mjere se slabo ili nikako primjenjuju u praksi.

5.5.3. Profesionalna rehabilitacija i osposobljavanje osoba s invaliditetom

Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine ističe da nijedna mjera nije poduzeta kada je u pitanju zapošljavanje gluhih i nagluhih na otvorenom tržištu rada. Najveća prepeka je invaliditet-gluhoća. Ističe se i nedostatak tumača za znakovni jezik i predlaže angažovanje istih s ciljem prevazilaženja komunikacijskih barijera.

Udruženje gluhih Kantona Sarajevo u odgovoru navodi sljedeće: *“Usvajanjem Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji status zaštitne radionice su mogle dobiti one firme koje imaju zaposlene osobe sa 100% tjelesnim oštećenjem i da su korisnici prava na tuđu njegu i pomoć. Ovakva formulacija je dovela do gubljenja statusa zaštitnih radionica koje su zapošljavale gluhe osobe. Naime, lično pravo (tuđa njega i pomoć) se vezuje za pravni subjekt koji se registruje po Zakonu o privrednim društvima po kojem se registruju sve firme bez obzira da li zapošljavaju OSI ili radnike koji nemaju invaliditet je pravno neutemeljen.* Isto udruženje navodi da subjekti koji zapošljavaju osobe s invaliditetom stiču status privrednog društva na osnovu rješenja Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, ali da se istovremeno registracija privrednog društva vrši u skladu sa Zakonom o privrednim društvima, koji ne poznaje kategoriju „osobe s invaliditetom“. Problem nastaje kada nastupi nelikvidnost privrednih društava koja zapošljavaju osobe s invaliditetom jer se i u takvim slučajevima primjenjuju pravni propisi koji regulišu stečajni postupak, iako su društva koja zapošljavaju osobe s invaliditetom potpomognuta putem različitih grantova i mjesečnih refundacija od strane nadležnih javnih organa i na njih se navedeni propisi ne bi trebali primjenjivati. Ombudsmeni su na osnovu registrovane žalbe utvrdili postojanje navedenog problema. Navodi registrovane žalbe ukazuju da je nad privrednim društvom koje zapošljava osobe s invaliditetom, a koje je registrovano kao udruženje, pokrenut i provodi se stečajni postupak.¹⁴⁸ Isto udruženje smatra da bi se problem riješio usvajanjem Zakona o socijalnom poduzetništvu.

Centar za osposobljavanje, prekvalifikaciju i rehabilitaciju osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine „Proreha“ u odgovoru navodi da se najveći problemi javljaju zbog činjenice da, prema pozitivno pravnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini i entitetima, pronalaskom posla, osobe s invaliditetom gube mnoga druga prava iz socijalne zaštite (npr. pravo na socijalnu pomoć, smještaj u ustanovama socijalne zaštite). U istom odgovoru se navodi: *„Profesionalna rehabilitacija je proces koji je podržan i podstican od strane mnogih organizacija, ali u primjeni takvog odnosa u praksi nedostaje adekvatna vrsta ugovora ili*

¹⁴⁷ Savez Udruženja gluhih i nagluhih Federacije BiH, odgovor zaprimljen dana 10.02.2021. godine;

¹⁴⁸ Ž-SA-02-832/20;

posebnog pravnog statusa koji će prepoznati socijalno zakonodavstvo na način da članovi ne gube postojeća socijalna prava dok su u procesu profesionalne rehabilitacije. Na ovaj način stimulisale bi se osobe s invaliditetom da se osamostale, dodatno osposobe, te od pasivnih korisnika socijalnih usluga postanu aktivni članovi zajednice. Ovaj proces bi trebao biti postepen, a ne isključiv kao što je to sada slučaj...¹⁴⁹ U Centru za osposobljavanje, prekvalifikaciju i rehabilitaciju osoba s invaliditetom „Proreha“, rehabilitacija je uspješno okončana kod 55 članova.

Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida a.d. Banja Luka navodi da je tokom 2017. godine uputio cirkularno pismo lokalnim zajednicama da dostave spisak osoba s invaliditetom koje bi se osposobile za određena zanimanja: *„Manji dio je odgovorio da nemaju sredstava, nisu planirali u budžetu. Niko nije poslao ni jednog kandidata na obuku. To dovoljno govori kakav je stav lokalnih zajednica prema ovim licima.“¹⁵⁰*

5.5.4. Mjere za unapređenje profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom

Mjere za unapređenje profesionalne rehabilitacije podrazumijevaju mjere koje su isključivo usmjerene na potrebe osoba s invaliditetom, a s ciljem njihovog osposobljavanja. Značajan broj zaprimljenih odgovora od organizacija osoba s invaliditetom sadrži prijedloge za unapređenje profesionalne rehabilitacije. Prijedlozi se najčešće odnose na omogućavanje benefita i stimulacija poslodavcima, kako bi se povećala zainteresovanost za zapošljavanje osoba s invaliditetom.

Adaptacija radnog mjesta prema potrebama osobe koja se zapošljava je jedan od koraka ka omogućavanju osobama s invaliditetom jednakih i pravičnih uslova u oblasti zapošljavanja. Adaptacija radnog mjesta podrazumijeva i unapređenje poslovnih programa poslodavca. Također, radi obavljanja poslovnih zadataka, neophodno je omogućiti i personalnu asistenciju – po potrebi i mentorstvo u radu.

Savez slijepih Republike Srpske u odgovoru navodi da su podsticajne mjere u određenom smislu pomogle zapošljavanje, naročito povrat doprinosa i mogućnost opremanja i prilagođavanja radnih mjesta. Rezervisana radna mjesta za određena zanimanja za koja se osposobljavaju i školuju slijepe osobe bi olakšala proces zapošljavanja slijepih osoba. Kao jednu od mjera za unapređenje u oblasti zapošljavanja osoba s invaliditetom, predlaže se uvođenje konkretnih programa za dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i osposobljavanje odraslih osoba s invaliditetom putem Zavoda za odrasle i Centra za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje invalida. Također, isto Udruženje smatra da bi se, pored povrata doprinosa, poslodavcima trebalo osigurati i sufinansiranje dijela neto plate zaposlene osobe s invaliditetom u iznosu od 30%; zatim uvođenje diferencirane stope PDV-a za zaštitne radionice i preduzeća koja su registrovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Savez se zalaže i za pooštrene mjere

¹⁴⁹ Centar za osposobljavanje, prekvalifikaciju i rehabilitaciju osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine, „Proreha“, odgovor zaprimljen 04.02.2021. godine;

¹⁵⁰ Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida a.d. Banja Luka, odgovor zaprimljen dana 09.03.2021. godine;

sankcionisanja poslodavaca koji ne ispune kvotu zapošljavanja određenog broja osoba s invaliditetom.

Određen broj udruženja smatra da nije dovoljno propisati kvotu obaveznog zapošljavanja osoba s invaliditetom nego je neophodno voditi računa i o vrsti invalidnosti i u tom smislu osigurati jednakost. U vezi s tim, Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“ u odgovoru ističe da je zaposleno samo oko 1,5% osoba s intelektualnim teškoćama, te u vezi s tim predlažu uvođenje dodatnih mjera radi povećanja zapošljavanja osoba s intelektualnim teškoćama. Također, navode da *„u cilju profesionalne rehabilitacije i rehabilitacije uopšte, treba podsticati rad dnevnih centara u kojima lica s intelektualnim teškoćama imaju radno-okupacione radionice, koje doprinose očuvanju njihovih prestalih sposobnosti, poput radne terapije. Ovaj vid angažmana nije rentabilan u smislu obezbjeđivanja sredstava za život od rada u ovim centrima. Dakle, podržati prodaju radova koji nastaju u ovim radionicama, osloboditi sve vidove obaveza (poreza i sl.) za ove radionice/centre, finansijski podržavati ovaj vid neformalnog radnog organizovanja, povećati očuvanje sposobnosti ovih lica kroz rehabilitaciono - okupacione aktivnosti, obezbijediti bar minimalne prihode i ekonomsku održivost, podržati i pomoći porodicu ovih lica“*¹⁵¹

Isto udruženje smatra da je jako važna podrška koja se pruža porodici osobe s intelektualnim poteškoćama, te smatraju da je neophodno uvesti nove vidove podrške i podsticaje, a za najteže stepene invalidnosti odobriti programe podrške porodici.

Udruženje Život s Down sindromom FBiH u dostavljenom odgovoru navodi: *„Za unapređenje profesionalne orijentacije najvažniji korak je uvesti tranzicijske programe za učenike s invaliditetom u osnovnom i srednjem obrazovanju, u momentima tranzicije: između vrtića i škole; razredne i predmetne nastave; osnovne i srednje škole; srednje škole i fakulteta i/ili srednje škole i otvorenog tržišta rada.“*¹⁵²

Da bi tranzicija bila uspješnija i vodila ka profesionalnom uspjehu moraju se uključiti svi faktori ovog procesa i to porodica, sistem obrazovanja, osigurati kvalitetne zakonske propise, sistem posredovanja, prilagođeno radno okruženje.

5.5.5. Institut pritužbe

Određen broj Udruženja koja su bila obuhvaćena istraživanjem, navela su da je bilo pritužbi nadležnim organima u pogledu ostvarivanja prava iz radnog odnosa.¹⁵³

Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo navodi da su se pritužbe odnosile na *„nerazumijevanje poslodavaca za situaciju, zbog nepronalaženja adekvatnog radnog mjesta koje*

¹⁵¹ Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, odgovor zaprimljen dana 04.02.2021. godine;

¹⁵² Udruženje Život s Down sindromom FBiH, odgovor zaprimljen dana 02.02.2021. godine;

¹⁵³ Regionalno udruženje distrofičara Bijeljina, Udruženje paraplegičara oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida Prijedor, Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo, Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo, Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine, Udruženje gluhih Kantona Sarajevo, Udruženje mladih „Ružičnjak“, Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenih licima Republike Srpske „MeNeRali“;

odgovara preostaloj radnoj sposobnosti, zbog plaće odnosno primanja koja su umanjena u odnosu na druge zaposlenike i sl... “¹⁵⁴

Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo navodi da su se prigovori odnosili na raskid ugovora o radu/djelu prije isteka roka.

Udruženje gluhih Kantona Sarajevo navodi da je bilo pritužbi u smislu manje isplate neto plate u odnosu na dobijena sredstva, zapošljavanje bez adekvatnog mentora i podrške. Tvrdi da se najčešće, nakon završenog projektnog ciklusa, ugovor ne produžava uz obrazloženje da su u pitanju finansijski razlozi.

Savez slijepih Republike Srpske navodi da se više osoba obraćalo za pomoć i preporuke pri podnošenju molbi za prijem u radni odnos.

Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“ u odgovoru ističe sljedeće: *“Naši članovi teško da su svjesni zloupotrebe od strane poslodavca. Međutim, prema nekim istupima poslodavaca koji zapošljavaju ova lica, vidljiva je njihova namjera da ih koriste kao sredstvo bogaćenja. Primjer, zaposle lice s intelektualnim teškoćama, pod motom „mi ti činimo uslugu“ od radnika se očekuje da platu od npr. 500 KM neto, vrate poslodavcu 300 KM, „njima je dosta i onih 200 KM“. Bez ovog „aranžmana“ ova lica ne bi imala ništa a s ovim „ljudima velikog srca“ imaju bar 200 KM! Stoga, neophodni su posrednici u zapošljavanju i monitoringu rada ovih lica, veće kontrole poslodavaca, veća uloga predstavnika udruženja koja zastupaju ova lica, koji će biti i formalno angažovani i imati svoju ulogu u ovom procesu. Bez ovih inovacija nećemo poboljšati položaj ovih lica u RS. Za 15 godina postojanja Fonda i Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju LSI, malo se šta postiglo.“¹⁵⁵*

U dijelu pitanja koji se odnosi na prijavljivanje i upoznavanje nadležnih organa s pritužbama, može se zaključiti da su Udruženja koja su zaprimila pritužbe poduzela adekvatne mjere s ciljem upoznavanja nadležnih organa s pritužbama.

Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo u odgovoru navodi *„Savjetovali smo članovima koji smatraju da su oštećeni, da se obrate Fondu“¹⁵⁶.*

Udruženje gluhih Kantona Sarajevo navodi *“Upućivali smo prigovor ali se završavalo na tome da zaposlenik to treba da riješi s poslodavcem ili da se obrati Sudu na šta naši članovi nisu bili spremni jer nemaju mogućnost da zatraže uslugu besplatne pravne pomoći u smislu zastupanja u postupku na Sudu.“¹⁵⁷*

Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“ ističe: *“Ranije smo prijavljivali nepoštivanje odredbi zakona o obaveznih 20%*

¹⁵⁴ Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo, odgovor zaprimljen dana 03.02.2021. godine;

¹⁵⁵ Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenih licima Republike Srpske „MeNeRali“, odgovor zaprimljen 04.02.2021. godine;

¹⁵⁶ Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo, odgovor zaprimljen 26.01.2021. godine;

¹⁵⁷ Udruženje gluhih Kantona Sarajevo, odgovor zaprimljen 28.01.2021. godine;

prilikom nabavke proizvoda od preduzeća radionica koje zapošljavaju LSI, nije bilo nikakvog rezultata. Svi odgovori su bili u duhu nismo nadležni, a mi smo kao pravno lice (nevladina organizacija) trebali pokretati sudski postupak i tužiti „državne“ institucije što ne poštuju propise (koje su oni propisali) za šta mi naravno nismo imali kapaciteta, niti je to naš posao.“¹⁵⁸

Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo navodi da „*problemi su rješavani s poslodavcima, za neke su imali razumijevanja i trudili se ispraviti, a neki poslodavci su ostali nijemi na probleme.*“¹⁵⁹

Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine navodi da su se obraćali uglavnom organima upravljanja u privrednim društvima i da je veći dio pritužbi riješen pozitivno.

Navedeni odgovori pokazuju neujednačenu praksu postupanja udruženja u slučajevima podnesenih pritužbi. Takav način postupanja rezultat je nepostojanja propisanih i jasnih procedura prijavljivanja nepravilnosti, nezakonitosti i nezadovoljstva osoba s invaliditetom, ali i nerijetko „prebacivanje nadležnosti“ s jednog organa na drugi.

U pogledu efikasnosti kontrole, najveći broj udruženja obuhvaćenih istraživanjem, odgovorio je da nisu zadovoljni efikasnošću kontrole uspostavljene zakonskim propisima.¹⁶⁰

Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“ navodi da „*ne postoji formalizovan mehanizam koji prati, kontroliše, i sankcioniše primjenu određenih odredbi Zakona (odrednica 20%, broj zaposlenih LSI u odnosu na broj ukupno zaposlenih itd.)*“.¹⁶¹

Regionalno udruženje distrofičara Bijeljina i Udruženje roditelja i prijatelja djece s posebnim potrebama Zračak Ljubinje ističu da su blage sankcije za nesavjesne poslodavce, te da samo izricanje sankcija nije dovoljno. Potrebno je uspostaviti veću kontrolu koja treba pomoći i unaprijediti konkretne procese. Osim navedenog, istaknuto je i da nema dovoljno transparentnosti u primjeni samih propisa, odnosno da udruženja i građani nemaju uvid u stepen ostvarenosti zakonskih propisa¹⁶², kao i da je potrebno unaprijediti kontrolu efikasnosti utroška sredstava i poticaja za zapošljavanje osoba s invaliditetom¹⁶³.

Udruženja koja su učestvovala u izradi Specijalnog izvještaja, ističu zaključna zapažanja da osobe s invaliditetom na otvorenom tržištu rada još uvijek nisu dobile potrebnu pažnju države.

¹⁵⁸ Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, odgovor zaprimljen 04.02.2021. godine;

¹⁵⁹ Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo, odgovor zaprimljen 03.02.2021. godine;

¹⁶⁰ Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine je naveo da su zadovoljni efikasnošću kontrole. Udruženje distrofičara Kantona Sarajevo i Udruženje paraplegičara oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida Prijedor u odgovoru navode da su djelimično zadovoljni uspostavljenim strukturama kontrole.

¹⁶¹ Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, odgovor zaprimljen 04.02.2021. godine;

¹⁶² Udruženje roditelja djece s posebnim potrebama „Neven“ Prijedor;

¹⁶³ Centar za osposobljavanje i prekvalifikaciju i rehabilitaciju osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine Proreha;

„Nažalost, još uvijek svjedočimo otvaranju socijalnih preduzeća koja nakon podrške donatora, usljed zakonskog neregulisanja ovog oblika poslovanja (beneficije, oslobađanja od mnogobrojnih nameta i tome sl.) imaju mnogobrojne izazove u poslovanju, snažno se boreći za opstanak. Svjedočimo povećanju broja zaštitnih radionica, zbog čega je UN Komitet za osobe s invaliditetom 2017. u dokumentu Zaključna zapažanja u tački 48. izrazio zabrinutost, kao i zbog nepostojanja dovoljno mjera koje bi motivisale i osobe s invaliditetom i poslodavce da se okrenu ka otvorenom tržištu rada. Još uvijek nije ukinut postupak oduzimanja poslovne sposobnosti osobama s invaliditetom koji predstavlja osnovnu prepreku za zapošljavanje. Zakon o PIO nije dovoljno usklađen na način da omogući OSI pravo na porodičnu penziju nakon što prestane njegov radni odnos iz bilo kojeg razloga te da ovo pravo ne bude uslovljeno oduzimanjem poslovne sposobnosti.

...

...osnažena porodica, dobro odabran posao i podrška kolektiva jesu ključni. Da bi oni bili u vezi, potrebno je mijenjati više zakona, ne samo zakonodavstvo iz oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja. Sve veći broj djece s invaliditetom pohađa inkluzivnu nastavu, te je potrebno posebno se posvetiti unapređenju zakonodavstva u oblasti odgoja i obrazovanja, što prethodi zapošljavanju, jer samo kvalitetan odgoj i obrazovanje može osigurati pripremljenu i osposobljenu mladu osobu za tržište rada.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Udruženje Život s Down sindromom FBiH, odgovor zaprimljen 02.02.2021. godine;

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

1. Zaštita osoba s invaliditetom je jedan od najosjetljivijih i najspecifičnijih elemenata društveno-razvojne, ekonomske i socijalne politike uopšte. Osiguravanje jednakog tretmana osobama s invaliditetom nije pitanje socijalne pomoći nego osnovnih ljudskih i građanskih prava. Pitanje invaliditeta je složen društveni fenomen koji praktično zadire u sve oblasti savremenog života i iziskuje multisektorski pristup i saradnju različitih organa vlasti, lokalnih samouprava, civilnog sektora i samih osoba s invaliditetom i njihovih organizacija. Naglasak se stavlja na garantovanje ravnopravnosti osoba s invaliditetom, nediskriminaciju i njihovo puno učešće u društvu.

2. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija (UN) ukazao je da je milijardu ljudi koji žive s invaliditetom u svijetu među najteže pogođenim kategorijama stanovništva pandemijom koronavirusa. Pored svakodnevno lošeg ekonomsko-socijalnog statusa, osobe s invaliditetom u Bosni i Hercegovini su tokom pandemije koronavirusa najviše osjetile negativne posljedice različitih mjera koje su usvajane s ciljem suzbijanja bolesti COVID-19. Najčešći problemi odnosili su se na pristup zdravstvenoj zaštiti, terapijskim i rehabilitacijskim postupcima i dostupnosti asistencije i drugih usluga podrške, ali i nemogućnost rada i/ili rad u umanjenom obimu.

3. Ombudsmeni su pristupili izradi Specijalnog izvještaja o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom, s ciljem utvrđivanja trenutnog stanja predmetne oblasti u Bosni i Hercegovini. Specijalni izvještaj je sačinjen i s ciljem da se utvrdi u kojoj mjeri se postojeća zakonska rješenja primjenjuju i da li se (ne)primjenjivanje zakonskih rješenja može dovesti u vezu sa slabom zaposlenošću osoba s invaliditetom.

4. Desk istraživanje pokazuje da je Bosna i Hercegovina ratificirala niz međunarodnih dokumenata kojima se osobama s invaliditetom garantuje jednak tretman i postupanje bez bilo kojeg oblika diskriminacije, a položaj osoba s invaliditetom uređen je brojnim entitetskim i kantonalnim zakonskim i podzakonskim aktima.

5. Vijeću za osobe s invaliditetom kao stručnom i koordinirajućem tijelu Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, zaduženom za praćenje i promociju prava osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini istekao je mandat 30.10.2019. godine i do danas nije imenovan novi saziv Vijeća.

6. U Federaciji BiH i Republici Srpskoj usvojeni su posebni zakonski propisi koji na sistemski način uređuju oblast profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom 2010. godine uspostavljen je Fond Federacije BiH kao javna ustanova čija je primarna zadaća osiguranje podrške pri profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, u skladu sa Zakonom, mogućnostima i potrebama korisnika sredstava i tržišta rada. U Republici Srpskoj, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida donesen je krajem 2004. godine, a Fond Republike Srpske je započeo s radom 2005. godine kao javna ustanova koja vrši ovlaštenja koja se odnose na sprovođenje profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji,

osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije BiH od momenta usvajanja nije pretrpio niti jednu izmjenu, dok je u Republici Srpskoj u 2014. godini donesen novi Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, a tokom 2015. godine isti Zakon je mijenjan i dopunjavan. Važno je naglasiti da u samom nazivu, ali i u tekstu Zakona u Republici Srpskoj nije izabrano adekvatno terminološko određenje osoba s invaliditetom koje bi trebalo biti usklađeno s definicijom iz UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, pa je u cijelom tekstu Zakona, uključujući i naziv Zakona, umjesto termina "*osoba s invaliditetom*" korišten termin "*invalid*".

7. U Brčko Distriktu BiH nije usvojen poseban zakon iz oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom, niti je oblast zapošljavanja osoba s invaliditetom uređena na sistemski način. Zakonsko regulisanje ove oblasti značajno bi doprinijelo poboljšanju položaja i proširilo mogućnosti osoba s invaliditetom za profesionalno angažovanje, ali i napredovanje.

8. Pravo na rad i zapošljavanje, osobe s invaliditetom crpe i iz drugih zakonskih propisa, prevashodno iz Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini, propisa iz oblasti radnog prava, iz oblasti državne službe, socijalne zaštite i slično.

9. Pitanje rada i zapošljavanja osoba s invaliditetom potrebno je sagledati u širem kontekstu. Osobe s invaliditetom koje traže posao ne suočavaju se samo s nemogućnošću pronalaska posla, već se nemogućnost zaposlenja odražava na cjelokupan ekonomsko-socijalni i društveni život osoba s invaliditetom i njihovih porodica. Brojne žalbe koje su zaprimljene u Instituciji ombudsmena ukazuju na loš socijalni status osoba s invaliditetom uzrokovan, između ostalog, i nemogućnošću pronalaska zaposlenja, niskim iznosima novčanih naknada iz oblasti socijalne zaštite, nemogućnošću stambenog zbrinjavanja. Položaj osoba s invaliditetom dodatno usložnjava činjenica da u Bosni i Hercegovini nije definisan prag socijalne sigurnosti za osobe s invaliditetom.

10. Broj zaprimljenih žalbi u Instituciji ombudsmena ne oslikava stvarni položaj osoba s invaliditetom. Osobe s invaliditetom nisu dovoljno informisane o pravima i mogućnostima koje im stoje na raspolaganju, a zbog različitih barijera (arhitektonskih, komunikacijskih i dr.) često nisu u mogućnosti koristiti prava koja su im zagarantovana. U vezi s tim, otvara se pitanje uloge medija i organizacija osoba s invaliditetom u procesu informisanja osoba s invaliditetom, ali i pristupačnosti i senzibiliziranosti javnih organa za pitanja prava osoba s invaliditetom. Iako su članom 9. UN Konvencije države potpisnice obavezane da poduzmu mjere, s ciljem omogućavanja potpunog učešća osoba s invaliditetom u svim područjima života, osobe s invaliditetom se i dalje suočavaju s arhitektonskim, informacionim i drugim barijerama u obrazovnim ustanovama, što često dovodi osobe s invaliditetom do odustajanja od visokog obrazovanja te ih konačnici čini manje konkurentnim na tržištu rada.

11. Osobe s invaliditetom često su izložene različitim oblicima diskriminacije, a nerijetko je diskriminacija prisutna i na radnom mjestu. S druge strane, diskriminacija se javlja i prilikom primjene pojedinih zakonskih propisa. Nerijetko poslodavci imaju predrasude spram zapošljavanja osoba s invaliditetom, smatrajući da ne mogu postići adekvatne rezultate u radu i ispuniti očekivanu normu.

12. Profesionalna rehabilitacija podrazumijeva mjere i aktivnosti koje se izvode s ciljem osposobljavanja osoba s invaliditetom za odgovarajući posao, da se zaposli, posao zadrži i u njemu napreduje ili promijeni zanimanje. O priznavanju prava na profesionalnu rehabilitaciju u Federaciji BiH, u prvom stepenu odlučuje kantonalna služba za zapošljavanje nadležna prema prebivalištu osoba s invaliditetom. Prema dostavljenim podacima, niti u jednom kantonu broj zaprimljenih zahtjeva ne prelazi 80, dok u Bosansko-podrinjskom kantonu i u Kantonu 10 nije zaprimljen niti jedan zahtjev. Zabrinjavajuće je da u kantonima sve službe za zapošljavanje ne ispunjavaju ovu Zakonom propisanu obavezu. Kao najefikasnija mjera profesionalne rehabilitacije, u Federaciji BiH ističu se programi profesionalne rehabilitacije na koje osobe s invaliditetom same apliciraju kao nosioci programa. Ovaj program omogućava osobama s invaliditetom da se kroz prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju dodatno stručno usavrše kroz vanredno srednje školovanje ili visoko stručno obrazovanje u odgovarajućim obrazovnim ustanovama. Međutim, treba imati u vidu da se za ovakve programe osobe s invaliditetom trebaju prethodno osnažiti, ojačati samopouzdanje i podržati, kako od strane porodice i zajednice, tako i od strane nadležnih organa vlasti.

13. Uspostavljanje mreže centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriji cijele Federacije Bosne i Hercegovine značajno bi unaprijedilo proces profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom. Centri za profesionalnu rehabilitaciju bi trebali biti povezani s odgojno-obrazovnim ustanovama, tržištem rada, zavodima za zapošljavanje i Federalnim zavodom za penzijsko i invalidsko osiguranje.

14. U Republici Srpskoj je Centar za profesionalnu rehabilitaciju jedina ustanova koja je registrovana za provođenje profesionalne rehabilitacije, koju Fond Republike Srpske redovno finansira u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida u Republici Srpskoj. Članovi udruženja koja okupljaju osobe s invaliditetom ističu niz „problema“ s kojima se susreću, a što doprinosi nikom nivou profesionalne rehabilitacije. Profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje u Republici Srpskoj obezbjeđuje poslodavac, a nezaposlenom Zavod za zapošljavanje. Ispitivanje potreba tržišta rada i kvalitetna evidencija nezaposlenih osoba s invaliditetom moglo bi dati odgovor na pitanje o efikasnim mjerama profesionalne rehabilitacije. Osobe s invaliditetom u Republici Srpskoj nisu obavezne da se nalaze na evidenciji nezaposlenih osoba, jer pravo na zdravstvenu zaštitu ostvaruju i bez prijave.

15. Brčko Distrikt BiH nema usvojen zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom. Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH realizuje Program zapošljavanja osoba iz kategorije teže zapošljivih osoba, a u koje spadaju i osobe s invaliditetom (invalidnost 50% i više). Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta ulaže značajna sredstva u navedene programe, međutim, činjenica je da bez posebnog propisa koji uređuje oblast profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom, teško da drugi programi mogu dati adekvatne rezultate.

16. Prema Strategiji za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016-2021, otvaraju se nove vizije i modeli osposobljavanja, obrazovanja, rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Riječ je o programima samozapošljavanja i socijalnog poduzetništva koji nose potencijal za razvoj i kreiranje novih radnih mjesta i unapređenje prilika na tržištu rada za nezaposlene osobe s invaliditetom i druge teško zapošljive

grupe. Potrebno je unaprijediti programe zapošljavanja osoba s invaliditetom u javnom sektoru kao i na otvorenom tržištu, gdje bi se praktično moglo mjeriti njihovo stvarno uključivanje u društvo pod jednakim okolnostima.

17. Radno angažovanje je najefikasniji način uključivanja osoba s invaliditetom u sve životne tokove, njihovu punu i pravu integraciju i ključni je element u garantovanju jednakih mogućnosti za sve osobe s invaliditetom. Kako je navedeno u Strategiji unapređenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u Republici Srpskoj 2017-2026, trenutno stanje u ovim oblastima dodatno usložnjava visoka stopa siromaštva, nizak stepen obrazovanja osoba s invaliditetom i nekonkurentnost njihovog zanimanja i kvalifikacione strukture na tržištu rada i neravnomjerna razvijenost kapaciteta u lokalnim zajednicama. Također, jedan od ključnih problema je nedostatak kvalifikovanog osoblja specijalno obučenog za rad s osobama s invaliditetom i sve više je inicijativa za pokretanje vlastitih preduzeća za zapošljavanje osoba s invaliditetom i od samih osoba s invaliditetom. Međutim, problem je što nemaju od koga dobiti stručnu pomoć kakvu djelatnost da razviju, šta je to što interesuje tržište i gdje se mogu dobiti informacije i slično. To zahtijeva razvoj novog pristupa u oblasti rada koji preferira usluge posredovanja u odnosu na dosadašnji pristup u kojem dominira evidencija.

18. U oba entiteta u Bosni i Hercegovini zakonom je utvrđeno koliko osoba s invaliditetom treba da bude zaposleno u odnosu na ukupan broj zaposlenih. Iako su zakonska rješenja ista, različit je iznos posebnog doprinosa koji poslodavci uplaćuju fondovima u slučaju kada ne ispune navedenu kvotu. Podaci dostavljeni Instituciji ombudsmena ukazuju na povećan broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa i poreza na dohodak, što svakako pretpostavlja i povećan broj zaposlenih osoba s invaliditetom. S druge strane, rezultati istraživanja Udruženja poslodavaca Federacije BiH pokazuju da poslodavci kvotu smatraju preoštrom i nisu stava da kvota odgovara uporedno pravnoj situaciji u ostalim zemljama Evropske unije i okruženja, niti stvarnim potrebama za zapošljavanje osoba s invaliditetom.

19. Vrlo važno pitanje jeste i pitanje vođenja adekvatnih evidencija. Činjenica je da ne postoji jedinstvena baza osoba s invaliditetom na nivou Federacije BiH i Republike Srpske. Nepostojanje baze osoba s invaliditetom svakako otežava stvaranje dobre osnove za podršku pri zapošljavanju osoba s invaliditetom. Navedene baze podataka bi doprinijele da veći broj osoba s invaliditetom različitog stepena invaliditeta bude obuhvaćen programima, ali i da u svakom trenutku postoje jasni i precizni statistički podaci za osobe s invaliditetom.

20. U Federaciji BiH evidenciju o zaposlenim osobama s invaliditetom vodi služba za zapošljavanje prema prebivalištu osobe s invaliditetom, dok u Republici Srpskoj istu evidenciju vodi Fond Republike Srpske. S druge strane, Fond Federacije BiH ne raspolaže podacima o broju zaposlenih osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada, dok Fond Republike Srpske ima zakonsku obavezu vođenja evidencija zaposlenih osoba s invaliditetom. Međutim, Fond Republike Srpske raspolaže samo informacijama o broju zaposlenih u realnom sektoru jer je nadležan za isplatu novčanog stimulansa i povrata sredstava uplaćenih doprinosa poslodavcima.

21. Pravilnikom o evidenciji zaposlenih invalida Republike Srpske propisano je da su evidenciju o zaposlenim osobama s invaliditetom pod posebnim uslovima u obavezi voditi sva privredna društva, ustanove, republički organi uprave i druga strana i domaća fizička lica koja zapošljavaju

osobe s invaliditetom i evidencije se dostavljaju Fondu Republike Srpske. Međutim, kako je već navedeno, većina poslovnih subjekata ne ispunjava navedenu obavezu, što je konstatovala i Glavna služba za reviziju javnog sektora u Izvještaju revizije učinka profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja invalida iz 2019. godine, u kojem je navedeno da nije uspostavljen efikasan sistem profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Fond nema zakonom definisanu nadležnost u smislu kontrolnog organa, te može samo informativno sugerisati, odnosno ukazivati na navedenu obavezu. Procjena Fonda Republike Srpske je da je oko 70% prihoda ostvareno od poslodavaca iz javnog sektora. Iako je Fond Republike Srpske, prema navodima iz odgovora, nastojao ukazati nadležnim organima na obavezu vođenja i dostavljanja evidencija o broju zaposlenih osoba s invaliditetom u javnom sektoru, ovi podaci se ne dostavljaju. Navedeno ukazuje da je saradnja javnog sektora s Fondom RS minimalna ili nikakva. Fond Republike Srpske raspolaže samo informacijama o zaposlenosti u realnom sektoru i to iz razloga što je nadležan za isplatu novčanog stimulansa i povrata sredstava uplaćenih doprinosa poslodavcima iz realnog sektora. Međutim, Fond nije dostavio informacije o broju osoba kojima je prestao radni odnos kao i podatke o spolnoj strukturi, za osobe koje su bile zaposlene putem poticaja koje odobrava ovaj fond. Dakle, Fond Republike Srpske mora posvetiti dužnu pažnju urednom vođenju evidencija koje uključuju sve podatke koji se odnose na radni odnos osoba s invaliditetom, uključujući i evidencije po spolu.

22. Iako se ne može napraviti uporedni pregled podataka dobijenih iz Federacije BiH i Republike Srpske, samim tim što je različita visina procenta posebnog doprinosa koji su poslodavci dužni uplatiti, može se zaključiti da u oba entiteta postoji blagi porast kada je riječ o visini uplaćenih posebnih doprinosa. Ovo povećanje je zasigurno rezultat i aktivnosti i mjera koje Fondovi sprovode. Povećanje uplaćenih doprinosa se znatno odražava na obim i kvalitet finansiranja nezaposlenih osoba s invaliditetom i mogućnost značajnijih iznosa novčanog stimulansa. Činjenica da je procenat koji su poslodavci dužni uplatiti u Republici Srpskoj znatno manji, navodi na zaključak da Fond Federacije BiH raspolaže značajnijim sredstvima za podržavanje zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom.

23. U društvu je nedovoljno razvijena svijest da osobe s invaliditetom mogu, uz određeno obrazovanje i izgrađene specifične vještine, biti potpuno konkurentne na tržištu rada, te da bi se koordinacija između organa nadležnih za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH, trebala značajno unaprijediti. Analiza odgovora pokazuje da bi koordinacija između nadležnih organa u obavljanju profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja, trebala biti efikasnija i kvalitetnija. Zabrinjavajuća je informacija Službe za zapošljavanje Kantona 10 da se jedina koordinacija između Službe i Fonda Federacije BiH odnosi na objavljivanje javnog poziva Fonda Federacije BiH o zapošljavanju osoba s invaliditetom dva puta godišnje. Iako Zavod za zapošljavanje Republike Srpske ocjenjuje kao korektnu saradnju s Fondom RS, obrazovnim ustanovama i drugim organizacijama koje se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem osoba s invaliditetom, ipak smatra da je neophodno jačati saradnju institucija u Republici Srpskoj, udruženja poslodavaca i drugih institucija s udruženjima koja okupljaju osobe s invaliditetom i kontinuirano vršiti informisanje poslodavaca o značaju ovih pitanja i mogućnostima zapošljavanja osoba s invaliditetom.

24. Analiza odgovora Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske jasno pokazuje da se najveći problemi javljaju u segmentu ispunjavanja obaveze uplate posebnog doprinosa/novčanog iznosa od strane poslodavaca koji su bili dužni, a nisu zaposlili osobu s invaliditetom.

25. Prema dostavljenim podacima može se zaključiti da od 2017. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine broj registrovanih poslodavaca raste, ali prikazani brojevi jasno pokazuju da je broj poslodavaca s prijavljenim doprinosima manji u odnosu na broj registrovanih poslodavaca. Dakle, svi poslovni subjekti ne izvršavaju obavezu uplate posebnih doprinosa.

26. U Republici Srpskoj nadležnost za vođenje evidencija o subjektima koji su u obavezi zapošljavati osobe s invaliditetom, kao i evidencije o obračunu i uplati novčanog iznosa propisanog Zakonom, u nadležnosti je Poreske uprave Republike Srpske i Republičke uprave za inspeksijske poslove. Glavna služba za reviziju javnog sektora u Republici Srpskoj je u Izvještaju o reviziji finansijskih izvještaja Fonda Republike Srpske za 2015. godinu navela da u Fondu Republike Srpske nije uspostavljena pomoćna knjiga potraživanja u smislu formiranja baze podataka svih poslovnih subjekata koja bi omogućila uvid u podatke o ne/prijavljenim doprinosima u procentima od 0,1% ili 0,2% i perioda na koji se uplate odnose. Fond Republike Srpske navodi da je poseban doprinos jedini prihod iz kojeg se Fond finansira, međutim činjenica da nema jasne evidencije poslodavaca koji su u obavezi plaćati poseban doprinos ograničava rad Fonda Republike Srpske. Iz dostavljenih odgovora ne može se vidjeti koliko Fond Republike Srpske ima raspoloživih sredstava za provođenje zakonom utvrđenih nadležnosti, koliko je tih sredstava utrošeno, koliko je sredstava neophodno za tekuće obaveze rada Fonda i koje su to aktivnosti usmjerene na provođenje politike zapošljavanja. Kroz odgovore se ne vidi nikakva komunikacija između Fonda i Poreske uprave niti bilo koja aktivnost Fonda usmjerena na obraćanje Poreskoj upravi radi mogućnosti kontrole uplate doprinosa jer Poreska uprava nesumnjivo ima evidenciju svih poslodavaca, a Fond ima ovlaštenja da pokrene postupke kontrole. Na kraju, Fond se zalaže za izmjene zakonskih propisa, ali primjena važećih je na veoma niskom nivou.

27. Pravilnikom o načinu uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine, sredstva za poticanje rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom sa šifrom prihoda 722568 i 722569, definisana su kao javni prihodi, a računi Fonda Federacije BiH kao računi javnih prihoda. U vezi s tim Fond Federacije BiH nema nadležnost da provodi bilo koju mjeru u vidu sankcionisanja pravnih lica, ali redovno upućuje informacije Poreznoj upravi Federacije BiH na dalje postupanje u skladu s nadležnostima koje ima kao i Jedinici za budžetsku inspekciju Federalnog ministarstva finansija za institucije koje su u njihovoj nadležnosti.

28. Tokom 2014. godine, Fond Federacije BiH je vlastitim sredstvima osigurao sistemsko praćenje uplata posebnog doprinosa te je, prilikom kreiranja aplikativnog softvera, dobio bazu svih registrovanih poslovnih subjekata u Federaciji BiH od strane Porezne uprave Federacije BiH na osnovu člana 5. stavovi 1 i 2 Zakona o poreznoj upravi Federacije BiH. Međutim, uprkos navedenim aktivnostima, i dalje znatan broj poslovnih subjekata ne izvršava obavezu uplate posebnog doprinosa. Dakle, očigledno je da sistem kontrole uplate posebnog doprinosa nije efikasan jer je Zakonom utvrđena obaveza uplate, ali nije utvrđen subjekt koji bi vršio kontrolu i nadzor nad naplatom doprinosa od strane pravnih lica, te u skladu sa svojim nadležnostima

izricao Zakonom propisane sankcije u slučaju neplaćanja propisanih naknada. Prema mišljenju Vlade Federacije Bosne i Hercegovine jedino rješenje predstavlja izmjena Zakona o doprinosima Federacije BiH. U suprotnom, svaki drugi mehanizam kontrole naplate posebnog doprinosa izvan Porezne uprave Federacije BiH, koji bi se eventualno uspostavio izmjenama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, bio bi nefunkcionalan i ne bi postigao željenu svrhu efikasne naplate.

29. Oblast praćenja izvršavanja dužnosti obračuna i uplate novčanog iznosa u Republici Srpskoj je u nadležnosti Poreske uprave Republike Srpske. Poslodavac koji zapošljava osobu s invaliditetom obavezan je platiti poreze i doprinose za zaposlenog u skladu sa zakonskim propisima iz oblasti poreza i doprinosa. Naknadno, po izvršenoj obavezi, poslodavci upućuju Fondu Republike Srpske zahtjev za povrat doprinosa.

30. Kada je riječ o obavezi organa državne uprave, organa pravosuđa i drugih entitetskih organa, kao i organa lokalne uprave, javnih službi, ustanova i fondova, te preduzeća u vlasništvu ili u većinskom vlasništvu Federacije BiH/Republike Srpske, da određeni procenat svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama koje proizvode i pružaju preduzeća za zapošljavanje osoba s invaliditetom, zadovoljavaju od ovih preduzeća, otvara se pitanje koliko se navedena obaveza poštuje. Naime, i pored obaveze propisane entitetskim zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, nadležni organi se najčešće pozivaju na odredbe člana 9. Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine koji daje mogućnost (ali ne i obavezu) ugovornom organu da u planu nabavki definiše postupke javne nabavke rezervisane samo za kandidate, odnosno ponuđače koji zapošljavaju, u odnosu na ukupan broj zaposlenih, više od 50% osoba s invaliditetom, a koji ne mogu obavljati poslove u normalnim uslovima. Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske izdalo je mišljenje da poslodavac koji ne ugovori 20% svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama, kažnjava se novčanom kaznom za prekršaj od 1.000 KM do 15.000 KM, a da se obim poslova reguliše ugovorom na početku svake kalendarske godine.

31. Iako Fond Federacije BiH ističe zadovoljstvo postignutim rezultatima, što se prvenstveno ogleda u broju osoba s invaliditetom koje su obuhvaćene poticajima, kao i godišnjim iznosima koji se izdvajaju za te namjene, ipak postoje problemi u praksi. Najčešće se odnose na radnopravne odnose između poslodavaca i zaposlenih osoba s invaliditetom i nastoje se rješavati dijalogom i davanjem savjeta. Žalbe po kojima je postupala Institucija ombudsmena pokazuju da rješavanje problema dijalogom i davanjem savjeta nije dovoljna mjera kako bi se otklonile eventualne nezakonitosti u radu privrednih društava kojima su dati poticaji. Fond Federacije BiH mora imati jasnu ulogu u procesu vršenja nadzora i jasno uspostavljene kanale komunikacije s nadležnim inspekcijskim organima, Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike i kantonalnim ministarstvima rada i socijalne politike, kao i Federalnim ministarstvom finansija. Postoje i određene poteškoće i problemi koji su vezani za pravdanje odobrenih sredstava korisnicima programa kao i novčanih stimulansa u smislu nedostavljanja pravdanja, kašnjenja u dostavljanju, nekompletne dokumentacije i sl. Sveprisutan je i problem naplate posebnog doprinosa kao i kontrole nad izvršavanjem ove obaveze.

32. Fond Republike Srpske smatra da osnovni preduslov za prevazilaženje prepreka u radu jesu kvalitetne izmjene Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju

invalida. Kada je riječ o prigovorima, isti su se najčešće odnosili na zahtjeve organizacija osoba s invaliditetom i uglavnom svodili na povećavanje izdvajanja osobama s invaliditetom za komponentu ekonomske podrške, kao vida neformalnog zapošljavanja, s karakterom socijalnog davanja.

33. Odgovori iz oba entiteta jasno upućuju na zaključak da nisu propisane procedure prijavljivanja nepravilnosti, nezakonitosti i nezadovoljstva osoba s invaliditetom, niti postoji efikasan institut prigovora.

34. Iako su zakonima propisani organi nadzora, analiza stanja pokazuje da taj nadzor nije odgovarajući. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru navodi da nema ovlaštenje vršiti nadzor nad privrednim društvima gdje isto Ministarstvo nije osnivač, iako je članom 66. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom jasno precizirano da stručni nadzor kao i nadzor nad zakonitošću rada i općih akata, ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnog centra vrši Federalno ministarstvo i kantonalna ministarstva nadležna za poslove rada i socijalne politike i Federalno ministarstvo finansija svako u okviru svoje nadležnosti. Ombudsmeni stiču dojam da bi oblast nadzora morala biti preciznije uređena, na način da bude jasno uređeno koji organ u kojem dijelu rada vrši nadzor.

35. Na osnovu analize odgovora Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske može se zaključiti da se većina aktivnosti koje isti sprovode odnosi isključivo na pružanje materijalne podrške, u smislu izdvajanja novčanih sredstava. Čini se kako izostaje podrška socijalnom poduzetništvu i aktivnostima koje suštinski doprinose uključivanju osoba s invaliditetom u društvo.

36. U Republici Srpskoj postoji neuravnoteženost prihoda i rashoda, a od postojećeg prihoda Fond Republike Srpske može samo finansirati povrat doprinosa. Stopa posebnog doprinosa 0,2% za poslodavce javnog sektora koji nisu na svakih 16 zaposlenih zaposlili jednu osobu s invaliditetom nije dovoljno represivna mjera, te se u takvim okolnostima ne može očekivati unapređenje zapošljavanja osoba s invaliditetom. Potrebno je povećati prihode kako bi se moglo značajnije finansirati zapošljavanje nezaposlenih osoba s invaliditetom kroz značajniji iznos novčanog stimulansa.

37. Organizacije osoba s invaliditetom prepoznaju pozitivne primjere djelovanja u oblasti zapošljavanja osoba s invaliditetom. U vezi s tim, kao efikasan model podrške ističe se podrška socio-ekonomskom osnaživanju osoba s invaliditetom i njihovih porodica. Prema odgovorima organizacija osoba s invaliditetom, jasno se zaključuje da se osobe s invaliditetom još uvijek suočavaju s poteškoćama u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava. Ukazuje se na nedovoljnu informisanost, odnosno potrebu za dodatnim informisanjem koje bi trebalo biti pristupačno za sve osobe s invaliditetom bez obzira na vrstu invaliditeta. Također, nepristupačno okruženje dodatno stvara probleme osobama s invaliditetom za ostvarivanje svih drugih prava (arhitektonske barijere, komunikacijske barijere, nedostatak informacija na Brailleovom pismu, nedostatak tumača znakovnog jezika itd.). Sve ovo dovodi osobe s invaliditetom u situaciju da, čak i kada su omogućene edukacije o načinu pisanja biografije i ličnom predstavljanju na

intervjuima za posao, često ne mogu prisustvovati zbog nemogućnosti uspostavljanja normalne komunikacije sa sredinom.

38. U Federaciji Bosne i Hercegovine postoji i problem zbog činjenice da se privredna društva za zapošljavanje osoba s invaliditetom registruju u skladu sa Zakonom o privrednim društvima po kojem se registruju sve firme bez obzira da li zapošljavaju osobe s invaliditetom ili radnike koji nemaju invaliditet. S druge strane, subjekti koji zapošljavaju osobe s invaliditetom (u smislu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom), stiču status privrednog društva na osnovu rješenja Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, ali se istovremeno registracija privrednog društva vrši u skladu sa Zakonom o privrednim društvima koji ne poznaje kategoriju „osobe s invaliditetom“. Problem nastaje kada se javi nelikvidnost privrednih društava koja zapošljavaju osobe s invaliditetom jer se i u takvim slučajevima primjenjuju pravni propisi koji regulišu stečajni postupak, iako su društva koja zapošljavaju osobe s invaliditetom potpomognuta putem različitih grantova i mjesečnih refundacija od strane nadležnih javnih organa i na njih se navedeni propisi ne bi trebali primjenjivati. Problem bi se riješio usvajanjem Zakona o socijalnom poduzetništvu, na šta je ukazalo nekoliko organizacija osoba s invaliditetom, ali i nekoliko javnih organa. U Republici Srpskoj je priprema ovog zakona već započela, ali ne postoje precizne informacije kada će ovaj proces biti konačno završen. Društveno poduzetništvo predstavlja mogućnost za rješavanje problema i potreba marginalizovanih i ranjivih grupa, a samim tim i osoba s invaliditetom, pri čemu primarni cilj nije akumulacija profita već postizanje određenih ciljeva od opšteg interesa, kao što je zaposlenost nekih kategorija radnika.

39. Za osobe s invaliditetom problemi se javljaju i zbog činjenice da, prema pozitivno pravnom zakonodavstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine, pronalaskom posla, osobe s invaliditetom gube mnoga druga prava iz socijalne zaštite (npr. pravo na socijalnu pomoć, smještaj u ustanovama socijalne zaštite).

40. U entitetima i Brčko Distriktu BiH zakonski propisi ne prepoznaju mogućnost personalne asistencije ili mentorstva u radu, što bi svakako olakšalo osobama s invaliditetom obavljanje zadataka na radnom mjestu, a samim tim povećalo i efikasnost izvršavanja zadataka.

41. Jedan od ključnih problema jeste i neinformisanost poslodavaca iz privatnog sektora i osoba s invaliditetom o mjerama i stimulansima koji im stoje na raspolaganju. Međutim, odredbama člana 53. stav 4 Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalida u Republici Srpskoj, utvrđena je obaveza Fonda da u sredstvima javnog informisanja dostupnim građanima u Republici Srpskoj objavi način ostvarivanja prava na novčani stimulans. Ovo ukazuje da su aktivnosti Fonda u pogledu zakonske obaveze informisanja na veoma niskom nivou.

42. Ombudsmeni ponovo naglašavaju da obezbjeđenje jednakog tretmana osobama s invaliditetom nije pitanje socijalne pomoći nego osnovnih ljudskih i građanskih prava. Pravičan i jednak tretman osoba s invaliditetom u oblasti rada i zapošljavanja iziskuje multisektorski pristup i saradnju različitih organa vlasti, lokalnih samouprava, civilnog sektora i samih osoba s invaliditetom i organizacija. Naglasak se stavlja na garantovanje ravnopravnosti osoba s invaliditetom, nediskriminaciju i njihovo puno učešće u društvu. Osnovni cilj i svrha ovog dokumenta jeste da se, analizom stanja i potreba osoba s invaliditetom, uoče ključni nedostaci u

zakonodavstvu i praksi, te se iskreno nadamo da će preporuke Ombudsmena doprinijeti unapređenju zakonskih propisa, kako bi se isti što efikasnije primjenjivali u praksi.

7. PREPORUKE

U skladu s ovlaštenjima iz člana 32. Zakona o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, te na osnovu rezultata istraživanja koje je sprovedeno, Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine upućuju sljedeće preporuke:

- **Vijeću ministara Bosne i Hercegovine**

- da bez odlaganja započne proces izbora novog saziva Vijeća za osobe s invaliditetom. Istovremeno, Ombudsmeni preporučuju **Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Ministarstvu civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike, Federalnom ministarstvu zdravstva, Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Odjeljenju za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Federalnom ministarstvu za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, Ministarstvu rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, Federalnom ministarstvu prostornog uređenja i Ministarstvu za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske**, da bez odlaganja imenuju svoje predstavnike u Vijeće osoba s invaliditetom.

- **Narodnoj skupštini Republike Srpske i Vladi Republike Srpske (nadležnom Ministarstvu)**

- da u skladu sa svojim ovlaštenjima, a s ciljem olakšavanja ostvarivanja prava osobama s invaliditetom, pristupe izradi jedinstvene baze osoba s invaliditetom;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima, bez odlaganja, a imajući u vidu nalaze iz ovog Specijalnog izvještaja intenziviraju rad s ciljem usvajanja izmjena i dopuna Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima intenziviraju rad na usvajanju Zakona o socijalnom poduzetništvu, kojim će se između ostalog urediti i podrška zapošljavanju osoba s invaliditetom kroz prilagođavanje modela podrške zavisno od vrste invaliditeta, personalna asistencija i drugi modeli podrške;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima poduzmu mjere s ciljem uspostavljanja efikasnog instituta prigovora za osobe s invaliditetom koje su korisnici programa Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima poduzmu mjere prema subjektima koji imaju zakonsku obavezu zapošljavanja osoba s invaliditetom (republičkim organima uprave, organima lokalne samouprave, javnim ustanovama i fondovima, javnim preduzećima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom) u smislu prikupljanja podataka o broju zaposlenih osoba s invaliditetom pod posebnim uslovima;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima pristupe kreiranju efikasnih programa za dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i osposobljavanje osoba s invaliditetom, a koji će omogućiti zapošljavanje osoba s invaliditetom na radna mjesta koja odgovaraju potrebama tržišta rada.

- **Parlamentu Federacije BiH i Vladi Federacije Bosne i Hercegovine (nadležnom ministarstvu)**

- da u skladu sa svojim ovlaštenjima, a s ciljem olakšavanja ostvarivanja prava osobama s invaliditetom, pristupe izradi jedinstvene baze osoba s invaliditetom;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima, a imajući u vidu nalaze iz ovog Specijalnog izvještaja, intenziviraju rad na izradi teksta novog Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima, bez odlaganja, pristupe proceduralnim radnjama s ciljem usvajanja Zakona o socijalnom poduzetništvu koji će doprinijeti kreiranju novih modela zapošljavanja osoba s invaliditetom, baziranih na stvarnom osnaživanju i pružanju podrške u zapošljavanju osoba s invaliditetom i s naglaskom na usluge posredovanja u odnosu na dosadašnji pristup u kojem dominira evidencija. Istim Zakonom trebaju biti, između ostalog, uređena pitanja kao što su, primjera radi, podrška zapošljavanju kroz prilagođavanje modela podrške zavisno od vrste invaliditeta, personalna asistencija i drugi modeli podrške;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima pristupe proceduralnim radnjama s ciljem izmjena i dopuna Zakona o doprinosima, a kako bi se uspostavio efikasan sistem kontrole naplate posebnog doprinosa;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima poduzmu mjere s ciljem uspostavljanja efikasnog instituta prigovora za osobe s invaliditetom koji su korisnici programa Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima osiguraju da oblast nadzora nad primjenom Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom bude precizno uređena tako da bude propisano koji organ u kojem dijelu vrši nadzor;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima razmotri mogućnost uspostavljanja mreže centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriji cijele Federacije Bosne i Hercegovine što bi značajno unaprijedilo proces profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima poduzmu mjere s ciljem unapređenja programa zapošljavanja osoba s invaliditetom u javnom sektoru i na otvorenom tržištu.

- **Skupštini Brčko Distrikta BiH, Vladi Brčko Distrikta BiH, Uredu gradonačelnika Brčko Distrikta BiH**

- da u skladu sa svojim ovlaštenjima, s ciljem olakšavanja ostvarivanja prava osobama s invaliditetom, pristupe izradi jedinstvene baze osoba s invaliditetom;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima bez odlaganja, pristupe proceduralnim radnjama s ciljem usvajanja Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, kako bi se predmetna oblast uredila na sveobuhvatan način;
- da u skladu sa svojim ovlaštenjima, imajući u vidu nalaze ovog Specijalnog izvještaja, pristupe proceduralnim radnjama s ciljem usvajanja Zakona o socijalnom poduzetništvu, koji će doprinijeti kreiranju novih modela zapošljavanja osoba s invaliditetom, baziranih na stvarnom osnaživanju i pružanju podrške u zapošljavanju osoba s invaliditetom i s naglaskom na usluge posredovanja u odnosu na dosadašnji pristup u kojem dominira evidencija. Istim Zakonom trebaju biti, između ostalog, uređena pitanja kao što su, primjera radi, podrška zapošljavanju kroz

prilagođavanje modela podrške zavisno od vrste invaliditeta, personalna asistencija i drugi modeli podrške.

- **Vladi Republike Srpske, Vladi Federacije Bosne i Hercegovine, kantonalnim vladama, Uredu gradonačelnika Brčko Distrikta BiH, Vladi Brčko Distrikta BiH**

- da poduzmu mjere s ciljem osiguranja besplatne pravne pomoći osobama s invaliditetom u radnopravnim sporovima;
- da kontinuirano poduzimaju mjere i aktivnosti s ciljem stvaranja pretpostavki/jaćanja inkluzivnog obrazovanja za osobe s invaliditetom, kako bi se osigurala bolja konkurentnost istih na tržištu rada;
- da osiguraju dovoljan broj inspektora s ciljem efikasnog izvršavanja obaveze nadzora u smislu odredbi zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom;
- da kontinuirano poduzimaju mjere radi prevazilaženja komunikacijskih barijera, posebno kada su u pitanju gluhe i nagluhe osobe i osobe s intelektualnim i mentalnim poteškoćama.

- **Agenciji za javne nabavke Bosne i Hercegovine, Ministarstvu rada i boračko-invalidske i zaštite Republike Srpske i Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike**

- da osiguraju безусловnu primjenu odredbi zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom u oba entiteta, kojima je propisano da su organi državne uprave, organi pravosuđa i drugi entitetski organi, kao i organi lokalne uprave, javnih službi, ustanova i fondova, te preduzeća u vlasništvu ili u većinskom vlasništvu Federacije BiH/Republike Srpske, dužni određeni procenat svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama koje proizvode i pružaju preduzeća za zapošljavanje osoba s invaliditetom, zadovoljavati od ovih preduzeća.

- **Fondu za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije BiH/Republike Srpske, JU Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske i kantonalnim službama za zapošljavanje**

- da kontinuirano poduzimaju aktivnosti s ciljem jačanja saradnje i kreiranja efikasnih kanala komunikacije s ciljem razmjene informacija i poduzimanja zajedničkih aktivnosti od značaja za zapošljavanje osoba s invaliditetom;
- da osiguraju da evidencije koje vode budu blagovremene, potpune i jasne;
- da razviju javne kampanje s ciljem jačanja svijesti o pravima koja pripadaju osobama s invaliditetom, kao i da osiguraju bolju informisanost osoba s invaliditetom i poslodavaca o mogućnostima koje im stoje na raspolaganju;
- uz saradnju s poslodavcima, zavodom/službama za zapošljavanje i lokalnim zajednicama kontinuirano provode istraživanja o potrebama otvorenog tržišta, te u tom smislu kreiraju programe osposobljavanja, na način da svi zainteresovani budu upoznati s potrebama otvorenog tržišta i mogućnostima i uslovima profesionalne rehabilitacije;
- da u provođenju profesionalne rehabilitacije omoguće posredovanje prilagođeno vrstama invaliditeta.

- **Fondu za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom Republike Srpske**

- da bez odlaganja poduzme mjere s ciljem vođenja adekvatnih evidencija zaposlenih osoba s invaliditetom u skladu s Pravilnikom o evidenciji zaposlenih invalida;
- da bez odlaganja, u saradnji s Poreskom upravom Republike Srpske sačini evidenciju o subjektima koji su po zakonu obavezni zapošljivati osobe s invaliditetom.

- **Kantonalnim službama za zapošljavanje**

- da osiguraju bezuslovnu primjenu člana 12. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom kojim je propisana nadležnost za priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju.

ANEKS I - PRIMJERI UPITNIKA UPUĆENIH JAVNIM ORGANIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Upitnik upućen entitetskim ministarstvima rada/socijalne politike i Odjeljenju za zdravstvo i ostale usluge Brčko Distrikta BiH

Koje aktivnosti Ministarstvo sprovodi u oblasti rada i zapošljavanja osoba s invaliditetom?

Da li postoje posebni programi usmjereni na zapošljavanje osoba s invaliditetom?

Da li ste do sada provodili određene promotivne kampanje/edukacije/radne sastanke i slično o pravima i obavezama osoba s invaliditetom?

Da li ste zadovoljni efikasnošću kontrole uspostavljene zakonskim propisima?

Na koji način i koliko često se vrši nadzor nad zakonitošću rada i opštih akata, ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnog centra?

Koji su vaši prijedlozi za prevazilaženje problema u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom koji se javljaju u praksi?

Upitnik upućen Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

Koje aktivnosti Ministarstvo sprovodi u oblasti rada i zapošljavanja osoba s invaliditetom?

Da li postoje posebni programi usmjereni na zapošljavanje osoba s invaliditetom?

Da li ste do sada provodili određene promotivne kampanje/edukacije/radne sastanke i slično u vezi s pravima i obavezama osoba s invaliditetom?

Da li su zakonski propisi u Bosni i Hercegovini u dovoljnoj mjeri usklađeni s međunarodnim standardima?

Koji su vaši prijedlozi za prevazilaženje problema u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom koji se javljaju u praksi?

Upitnik upućen Fondu za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine i Fondu za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje invalida Republike Srpske

1. Prema informacijama koje posjedujete, koliko se osoba s invaliditetom nalazi u evidenciji zaposlenih u periodu od 2018-2020. godine? (molimo da dostavite podatke za svaku godinu posebno)

Godina	Broj zaposlenih u privatnom sektoru	Broj zaposlenih u javnom sektoru
2018.		
2019.		
2020.		

2. Prema informacijama kojima raspolazete, koliko je osoba s invaliditetom zaposleno u periodu od 2018-2020. godine na otvorenom tržištu rada?

Godina	Broj zaposlenih u privatnom sektoru	Broj zaposlenih u javnom sektoru
2018.		
2019.		
2020.		

3. Da li trenutne mjere poduzete od strane nadležnih organa odgovaraju potrebama otvorenog tržišta rada?

4. Da li smatrate da se osobe s invaliditetom u dovoljnom procentu zapošljavaju na otvorenom tržištu rada?

5. Koliko je važan segment profesionalne rehabilitacije u procesu zapošljavanja osoba s invaliditetom i stvaranju veće konkurentnosti na otvorenom tržištu rada?

6. Koje mjere i aktivnosti koje obuhvata profesionalna rehabilitacija su se pokazale kao najefikasnije za zapošljavanje osoba s invaliditetom? Koji su vaši prijedlozi za unapređenje profesionalne rehabilitacije?

7. Koliko osoba s invaliditetom je zaposleno putem poticajnih programa Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje osoba s invaliditetom u periodu od 2018-2020. godine?

Godina	Broj zaposlenih OSI u javnom sektoru	Broj zaposlenih OSI u privatnom sektoru
2018.		
2019.		
2020.		

8. Kojem broju osoba koje su bile zaposlene putem poticajnih programa Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje osoba s invaliditetom je prestao radni odnos u periodu od 2018-2020. godine? Koliko muškaraca i koliko žena?

Godina	Broj muškaraca kojima je prestao radni odnos	Broj žena kojima je prestao radni odnos	Ukupan broj OSI kojima je prestao radni odnos u javnom sektoru	Ukupan broj OSI kojima je prestao radni odnos u privatnom sektoru
2018.				
2019.				
2020.				

9. Da li se vode evidencije o subjektima koji su u obavezi zapošljavati osobe s invaliditetom u skladu sa Zakonom?

10. U kojoj mjeri subjekti koji ne ispune obavezu zapošljavanja osoba s invaliditetom u

smislu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom izvršavaju dužnost obračuna i uplate novčanog iznosa propisanog istim Zakonom?

11. Na koji način se prati izvršavanje dužnosti obračuna i uplate novčanog iznosa propisanog navedenim Zakonom i koji nadležni organ izriče sankcije zbog neizvršavanja iste?
12. Da li postoji usklađenost propisa iz oblasti poreznih obaveza i doprinosa i Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom?
13. Koje mjere Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom poduzima u slučaju kada subjekti ne izvrše obavezu uplate novčanog iznosa propisanog Zakonom?
14. Koliko sredstava je uplaćeno od strane poslodavaca koji podliježu obavezi zapošljavanja osoba s invaliditetom, a nisu ispunili tu obavezu za period od 2018-2020. godine?

Godina	Sredstva uplaćena od strane poslodavaca – javni sektor	Sredstva uplaćena od strane poslodavaca- privatni sektor
2018.		
2019.		
2020.		

15. Koliko zahtjeva za povrat doprinosa je zaprimio Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Republike Srpske u periodu od 2018-2020. godine? Koliko zahtjeva je odobreno i u kojem iznosu?

Godina	Broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa-javni sektor	Broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa-privatni sektor	Broj odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa-javni sektor	Broj odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa-privatni sektor	Iznos odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa-javni sektor	Iznos odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa-privatni sektor
2018.						
2019.						
2020.						

16. Koliko sredstava je uplaćeno u periodu od 2018-2020. godine na ime povrata doprinosa na plate zaposlenih osoba s invaliditetom?

Godina	Ostvareno pravo na povrat doprinosa
2018.	
2019.	
2020.	

17. Koliko zahtjeva za obračun novčane naknade je Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom FBiH zaprimio u periodu od 2018-2020. godine? Koliko zahtjeva je odobreno i u kojem iznosu?

Godina	Broj podnesenih zahtjeva za obračun	Broj podnesenih zahtjeva za obračun	Broj odobrenih zahtjeva za obračun	Broj odobrenih zahtjeva za obračun	Iznos odobrenih zahtjeva za	Iznos odobrenih zahtjeva za

	novčane naknade- javni sektor	novčane naknade- privatni sektor	novčane naknade- javni sektor	novčane naknade- privatni sektor	obračun novčane naknade- javni sektor	obračun novčane naknade- - privatni sektor
2018.						
2019.						
2020.						

18. Koliko je novčanih sredstava posebne namjene uplaćeno na račun Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Republike Srpske u periodu od 2018-2020. godine?

Godina	Iznos uplaćenih novčanih sredstava posebne namjene
2018.	
2019.	
2020.	

19. Koliko su fondovi za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom isplatili novčanog stimulansa subjektima za period od 2018-2020. godine?

Godina	Iznos isplaćenog novčanog stimulansa	Najviše isplaćeno- namjena
2018.		
2019.		
2020.		

20. U kojoj mjeri ste zadovoljni dosadašnjim postignutim rezultatima rada?

21. Da li postoje određene prepreke koje se javljaju u praksi i koji su eventualni načini njihovog prevazilaženja?

22. Da li je u periodu od 2018-2020. godine bilo prigovora subjekata i/ili osoba s invaliditetom na konkretne programe koje su fondovi za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom sprovodili?

23. Koje druge mjere su poduzete u periodu od 2018-2020. godine s ciljem povećanja zaposlenosti osoba s invaliditetom?

24. Koje mjere planirate poduzeti u narednom periodu s ciljem poboljšanja stanja u predmetnoj oblasti?

Upitnik upućen Zavodima/službama za zapošljavanje

Da li postoje posebni programi usmjereni na zapošljavanje osoba s invaliditetom?

Koliko zahtjeva za priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju je podneseno u periodu od 2018-2020. godine?

Da li smatrate da osobe s invaliditetom imaju mogućnost zapošljavanja bez diskriminacije u skladu s pozitivnim zakonskim propisima?

Koje su smetnje pri zapošljavanju osoba s invaliditetom s aspekta poslodavaca?

Da li smatrate da postoji efikasna koordinacija između organa nadležnih za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje?

Da li ste do sada provodili određene promotivne kampanje/edukacije/radne sastanke i slično o pravima i obavezama poslodavaca u smislu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, ili na neku drugu temu u vezi sa zapošljavanjem osoba s invaliditetom?

Da li trenutne mjere poduzete od strane nadležnih organa odgovaraju potrebama otvorenog tržišta rada?

Koji su vaši prijedlozi za prevazilaženje problema u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom koji se javljaju u praksi?

Upitnik upućen organizacijama osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini

1. Da li su članovi udruženja upoznati sa zakonskim propisima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju i da li smatrate da postoji potreba za dodatnim informisanjem osoba s invaliditetom?

2. Koliko osoba s invaliditetom je učestvovalo u profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju u periodu od 2018-2020. godine?

- a) osposobljavanje osoba s invaliditetom za odgovarajući posao
- b) zaposlenje osoba s invaliditetom
- c) još uvijek u radnom odnosu
- d) napredovalo ili promijenilo zanimanje

**(za svako potpitanje dostaviti pojedinačan odgovor)*

3. Koje mjere i aktivnosti koje obuhvata profesionalna rehabilitacija i osposobljavanje su se pokazale kao najefikasnije za zapošljavanje osoba s invaliditetom? Koji su vaši prijedlozi za unapređenje profesionalne rehabilitacije?

4. Da li trenutne mjere poduzete od strane nadležnih organa odgovaraju potrebama otvorenog tržišta rada?
5. Da li je bilo pritužbi zaposlenih u pogledu zaključenog ugovora o radu s poslodavcem i ostvarivanjem prava iz radnog odnosa?
6. Ukoliko ih je bilo, da li ste prijavljivali nepravilnosti nadležnim organima? Ukoliko jeste, kojim i da li ste zadovoljni poduzetim mjerama nadležnih organa?
7. Da li ste zadovoljni efikasnošću kontrole uspostavljene zakonskim propisima?
8. Koji su problemi s kojima se suočavaju članovi udruženja u vezi s primjenom postojećih propisa? Da li imate prijedloge za prevazilaženje eventualnih problema?
9. Da li osobe s invaliditetom koje su zaposlene imaju određene poteškoće/barijere u samom dolasku na radno mjesto ili na samom radnom mjestu (da li je radno mjesto prilagođeno mogućnostima i potrebama osobe s invaliditetom)?
10. Da li su osobe s invaliditetom imale priliku prisustvovati edukacijama i/ili treninzima o načinu pisanja biografije i ličnom predstavljanju na intervjuima za posao?
11. Da li postoje neka dodatna zapažanja koja nisu obuhvaćena upitnikom? Ukoliko postoje, molimo obrazložite!

Upitnik upućen Udruženju poslodavaca Federacije BiH, Uniji udruženja poslodavaca Republike Srpske i Udruženju poslodavaca Brčko Distrikta BiH

Da li smatrate da osobe s invaliditetom imaju mogućnost zapošljavanja bez diskriminacije u skladu s pozitivnim zakonskim propisima?

Koje su smetnje pri zapošljavanju osoba s invaliditetom s aspekta poslodavaca?

Da li smatrate da postoji efikasna koordinacija između organa nadležnih za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje?

Da li ste do sada provodili određene promotivne kampanje/edukacije/radne sastanke i slično o pravima i obavezama poslodavaca u smislu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji zapošljavanju osoba s invaliditetom, ili na neku drugu temu u vezi sa zapošljavanjem osoba s invaliditetom?

Da li trenutne mjere poduzete od strane nadležnih organa odgovaraju potrebama otvorenog tržišta rada?

Koji su vaši prijedlozi za prevazilaženje problema u oblasti profesionalne rehabilitacije,

osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom koji se javljaju u praksi?

Koje mjere i aktivnosti koje obuhvata profesionalna rehabilitacija i osposobljavanje su se pokazale kao najefikasnije za zapošljavanje osoba s invaliditetom? Koji su vaši prijedlozi za unapređenje profesionalne rehabilitacije?

Da li postoje neka dodatna zapažanja koja nisu obuhvaćena upitnikom? Ukoliko postoje, molimo obrazložite!

Upitnik upućen Poreskoj upravi Republike Srpske

1. Koliko registrovanih poslodavaca u Republici Srpskoj ima obavezu zapošljavanja jedne osobe s invaliditetom na svakih 16 zaposlenih?

2018. godina	
2019. godina	
2020. godina	

*molimo da navedete podatke posebno za svaku godinu

2. Koliki je iznos uplaćen na račun javnih prihoda Republike Srpske na ime posebnog doprinosa od strane poslodavca koji podliježe obavezi zapošljavanja osoba s invaliditetom, a nije ispunio tu obavezu?

2018. godina	
2019. godina	
2020. godina	

3. Koliki je iznos uplaćen na račun javnih prihoda Republike Srpske na ime posebnog doprinosa od strane poslodavaca koji ne podliježu obavezi zapošljavanja osoba s invaliditetom, a nemaju zaposlen odgovarajući broj osoba s invaliditetom?

2018. godina	
2019. godina	
2020. godina	

4. Da li se prilikom kontrole poreznih obveznika utvrđuju posebno činjenice vezane za zaposlenost osoba s invaliditetom?

ANEKS II- PREGLED ZAPRIMLJENIH ODGOVORA

R.br.	Naziv organa /organizacije	Datum prijema odgovora
1.	Centar za osposobljavanje, prekvalifikaciju i rehabilitaciju OSI u Federaciji Bosne i Hercegovine „Proreha“ Sarajevo	04.02.2021. godine
2.	Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida a.d. Banjaluka	09.03.2021. godine
3.	Federalno ministarstvo rada i socijalne politike	11.03.2021. godine
4.	JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida Republike Srpske	22.02.2021. godine
5.	JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine	19.02.2021. godine
6.	JU Služba za zapošljavanje Bosansko-podrinjskog kantona	03.02.2021. godine
7.	JU Služba za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanskog kantona	25.01.2021. godine
8.	JU Služba za zapošljavanje Kantona 10	10.02.2021. godine
9.	JU Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo	01.02.2021. godine
10.	JU Služba za zapošljavanje Posavskog kantona	26.01.2021. godine
11.	JU Služba za zapošljavanje Srednjobosanskog kantona	10.02.2021. godine
12.	JU Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona	29.01.2021. godine
13.	JU Služba za zapošljavanje Zapadnohercegovačkog kantona	28.01.2021. godine
14.	JU Služba za zapošljavanje Zeničko-dobojskog kantona	27.01.2021. godine
15.	JU Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine	02.02.2021. godine
16.	JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske	01.02.2021. godine
17.	JU“Služba za zapošljavanje“ USK	04.02.2021. godine
18.	Poreska uprava Republike Srpske	25.03.2021. godine
19.	Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske	16.03.2021. godine
20.	Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske	19.03.2021. godine
21.	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine	16.03.2021. godine
22.	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona	16.03.2021. godine
23.	Ministarstvo za rad,socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona	23.03.2021. godine
24.	Ministarstvo zdravstva i socijalne politike Srednjobosanskog kantona	15.03.2021. godine
25.	Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi Hercegovačko-neretvanskog kantona	10.03.2021. godine

26.	Regionalno udruženje distrofičara Bijeljina	26.01.2021. godine
27.	Savez slijepih Republike Srpske	10.03.2021. godine
28.	Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine	10.02.2021. godine
29.	Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“	04.02.2021. godine
30.	Saveza distrofičara Republike Srpske	27.01.2021. godine
31.	Udruženja osoba s cerebralnom paralizom i drugim onesposobljenjima Sapna	25.01.2021. godine
32.	Udruženje distrofičara Kantona Sarajevo	26.01.2021. godine
33.	Udruženje gluhih Kantona Sarajevo	28.01.2021. godine
34.	Udruženje građana Informativni centar za osobe s invaliditetom "Lotos" Tuzla	22.01.2021. godine
35.	Udruženje građana za pomoć licima s posebnim potrebama Šamac	10.02.2021. godine
36.	Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo	03.02.2021. godine
37.	Udruženje mladih „Ružičnjak - Los Rosales“ Mostar	21.01.2021. godine
38.	Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo	26.01.2021. godine
39.	Udruženje paraplegičara oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida Prijedor	25.01.2021. godine
40.	Udruženje poslodavaca Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine	08.02.2021. godine
41.	Udruženje roditelja djece s posebnim potrebama "Neven" Prijedor	04.02.2021. godine
42.	Udruženje roditelja i prijatelja djece i omladine s posebnim potrebama „Zračak“ Ljubinje	03.02.2021. godine
43.	Udruženje Život s Down sindromom FBiH	02.02.2021. godine
44.	Unija udruženja poslodavaca Republike Srpske	10.03.2021. godine